TEN RENGİ IRKÇILIĞI, TÜRKİYE ÖZELİNDE SİYAHİLERİN MARUZ KALDIKLARI AYRIMCILIKLAR

Abdurrahman BAYSOY
221128107

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilimdalı
İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Doç. Dr. Bergen COŞKUN ÖZÜAYDIN

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Eylül, 2025

TEN RENGİ IRKÇILIĞI, TÜRKİYE ÖZELİNDE SİYAHİLERİN MARUZ KALDIKLARI AYRIMCILIKLAR

Abdurrahman BAYSOY
221128107
ORCID: 0009-0000-3023-4578

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilimdalı
İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Doç. Dr. Bergen COŞKUN ÖZÜAYDIN

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Eylül, 2025

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

ABDURRAHMAN BAYSOY'ın "Ten Rengi Irkçılığı, Türkiye Özelinde Siyahilerin Maruz Kaldıkları Ayrımcılıklar" başlıklı tezi 25.09.2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği" nin ilgili maddeleri uyarınca Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilim Dalı Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi oy birliğiyle/oy çokluğuyla, başarılı/başarısız olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı. Adı ve Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı)	Doç. Dr. Bergen ÖZÜAYDIN Maltepe Üniversitesi	.....
Üye	Prof. Dr. İoanna KUÇURADİ Maltepe Üniversitesi	.....
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Zeynep İSPİR Ankara Üniversitesi	.....

Enstitü Müdürü

.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

TEŞEKKÜR

Bu tezi yazarken katkıları, insani yaklaşımı ve desteklerinden dolayı değerli hocam, Doç. Dr. Bergen COŞKUN ÖZÜAYDIN'a, süreçteki manevi destekleri için kıymetli ailemin her ferdine müteşşekkirim.

"Zulüm bizdense ben bizden değilim" diyerek çıktığı insani yolda İsrail tarafından dozer ile ezilerek katledilen Rachel CORRİE'ye, Ayşenur Ezgi EYGİ'ye, "Yükümüz insani yardım" şiarıyla çıktığı kutlu seferdeki Mavi Marmara Gemisinin seçkin her ferdine, içindeki insani güzelliği "siyah güzeldir" sözü ile hayatına yansıtan ve bu yolda katledilen El-Hac Malik Eş-Şahbaz'a (Malcolm X) Rabbimden rahmet diliyorum.

1968 Meksika Olimpiyatları'nda siyahilerin maruz kaldıkları hak ihlallerini yumrukları ile ayağa kaldıran Tommie SMITH ve John CARLOS'a, "beyaz adamın" haksız oturma talebini reddeden siyahi hak arama mücadelesinin öncü ismi Rosa PARKS'a şükranlarımı sunuyorum.

Bir asırdır uğradıkları toplu mezalime karşı insani hak mücadelesinden ödün vermeyen Gazze'nin asil evlatlarına…

Abdurrahman BAYSOY

Eylül, 2025

ÖZET

TEN RENGİ IRKÇILIĞI, TÜRKİYE ÖZELİNDE SİYAHİLERİN MARUZ KALDIKLARI AYRIMCILIKLAR

Abdurrahman Baysoy
Yüksek Lisans Tezi
Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilimdalı
İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman:Doç. Dr. Bergen Coşkun Özüaydın
Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2025

Bu araştırmanın temel amacı, Türkiye toplumunda azınlık statüsünde olan siyahi bireylerin, ten renkleri nedeniyle maruz kaldıkları sosyal dışlanma ve damgalamanın boyutlarını, kamusal alandaki yansımalarını, aile içi ilişkilerdeki etkilerini ve medyadaki temsillerini derinlemesine anlamak ve görünür kılmaktır. Çalışma, kaynak taraması ve mevcut verilerden hareketle gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda yerel bağlamda somut örnekler incelenerek Türkiye'de siyahilerin maruz kaldıkları hak ihlalleri somut verilerle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Literatürden elde edilen bulgulara göre Türkiye'de siyahi bireylerin karşılaştığı ayrımcılığın, Osmanlı döneminden miras kalan kölelik geçmişiyle bağlantılı olduğu ve bu tarihsel zeminin günümüzde de sosyal dışlanmanın temelini oluşturduğu görülmüştür Daha önce yapılan alan araştırmaları, siyahi bireylerin eğitim, sağlık, iş yaşamı ve kamusal alanlarda sıklıkla ten rengi temelli dışlayıcı tutumlara maruz kaldığını ortaya koymuştur. Eğitimde motivasyon kaybı ve okuldan kopuş, sağlıkta ise önyargılı hizmet pratikleri dikkat çekmektedir. Aile içi dinamiklerde beyazlaşma arzusu ve karma evlilikler, kimlik mücadelesinin sosyal düzlemdeki yansımalarını gösterirken, medya ve kültürel temsillerdeki olumsuz stereotipler ayrımcılığı derinleştirmektedir. "Arap bacı" gibi aşağılayıcı ifadeler, siyahi bireyleri marjinalleştirerek toplumsal eşitliği zedelemektedir. Kimlik tanımlarında ise kuşaklar arası farklılıklar dikkat çekmekte; yaşlılar genellikle "Arap" kimliğini benimserken genç kuşaklar kimlik arayışını daha sorgulayıcı ve bilinçli bir zeminde sürdürmektedir. Bu çalışma, siyahi bireylerin yaşadığı bütün bu problemlerle ilgili literatüre dayanan derinlemesine bir analiz içermektedir.

Anahtar Sözcükler: Ayrımcılık, Ten rengi ayrımcılığı, Afro-Türkler, Türkiye, siyahi bireyler

ABSTRACT

SKIN COLOR RACISM, DISCRIMINATION SUBJECTED TO BLACK PEOPLE IN TÜRKİYE

Abdurrahman Baysoy
Master Thesis
Interdisciplinary Human Rights Department
Master Of Arts in Human Rights With Thesis Programme
Thesis Advisor: Doç. Dr. Bergen Coşkun Özüaydın
Maltepe University Graduate School, 2025

The primary objective of this research is to deeply understand and make visible the extent of social exclusion and stigma faced by Black individuals, a minority in Turkish society, due to their skin color, its reflections in the public sphere, its impact on family relationships, and its media representation. The study was conducted using a literature review and existing data. Concrete examples were examined within the local context to provide concrete evidence demonstrating the rights violations faced by Black individuals in Turkey. According to the findings obtained from the literature, the discrimination faced by Black individuals in Turkey is associated with the legacy of slavery inherited from the Ottoman period, and this historical ground continues to form the basis of social exclusion today. Previous field studies have revealed that Black individuals are frequently subjected to color-based exclusionary attitudes in education, healthcare, working life, and public spaces.In education, motivational decline and disengagement from school, as well as biased healthcare practices, are noteworthy. In family dynamics, the desire for whiteness and intermarriage demonstrate the social implications of identity struggles, while negative stereotypes in media and cultural representations deepen discrimination. Derogatory terms like "Arab sister" marginalize Black individuals, undermining social equality. Generational differences in identity definitions are striking; while older people generally embrace the "Arab" identity, younger generations pursue their identity on a more questioning and conscious basis. This study contains an in-depth analysis, based on the literature, of all these problems experienced by Black individuals.”

Keywords: Discrimination, Skin Color Discrimination, Afro-Turks, Turkey, Black individuals

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI iii

TEŞEKKÜR iv

ÖZET v

ABSTRACT vi

İÇİNDEKİLER vii

KISALTMALAR x

1. GİRİŞ 1

1.1 Problem 1

1.2 Amaç 3

1.3 Önem 3

1.4 Yöntem 3

2. GENEL İNSAN KİMLİĞİ VE AYRIMCILIK KAVRAMININ ANLAMI 5

2.1 Kimlik Kavramı 5

2.2 Etnisite ve Kimlik 6

2.2.1 Etnisite ve ırk 7

2.2.2 Etnisite ve ulus 8

2.2.3 İnsan hakları bağlamında insan onuru 9

2.2.4 Ten rengi ve etnik kimlik 10

2.3 Ayrımcılık Kavramı 12

2.3.1 Ayrımcılık türleri 14

2.3.1.1 Doğrudan ayrımcılık 15

2.3.1.2 Dolaylı ayrımcılık 16

2.3.1.3 Bağlantılı ayrımcılık 17

2.3.1.4 Çoklu ayrımcılık 18

2.3.1.5 Pozitif ayrımcılık 19

2.3.1.6 Mobbing 20

2.3.2 Ayrımcılık yasağı ile ilgili uluslararası düzenlemeler 22

2.3.2.1 Birleşmiş Milletler belgeleri 22

2.3.2.2 Uluslararası Çalışma Örgütü belgeleri 24

2.3.2.3 Avrupa Konseyi belgeleri 25

2.3.2.4 Avrupa Birliği belgeleri 26

3. TÜRKİYE ÖZELİNDE SİYAHİLERİN MARUZ KALDIKLARI TEN RENGİ AYRIMCILIKLARI 28

3.1 Ten Rengi Ayrımcılığı 28

3.1.1 Ten rengi ayrımcılığının tarihsel kökenleri 30

3.1.2 Geçmiş ve gelecek arasında türkiye'de siyahlık ve ten rengi ayrımcılığı 36

3.1.2.1 Osmanlı döneminde siyahlık 37

3.1.2.2 Türkiye Cumhuriyeti'nde siyahlık 40

3.2 Türkiye'de Siyahilerin Maruz Kaldıkları Ten Rengi Ayrımcılıkları 41

3.2.1 Sosyal hayat 42

3.2.2 Kurumsal alan 46

3.2.3 Evlilik ve aile hayatı 51

3.2.4 Siyahi temsiller ve damgalama 53

4. SONUÇ VE ÖNERİLER 58

KAYNAKÇA 63

ÖZ GEÇMİŞ 72

KISALTMALAR

AAA : Amerikan Antropoloji Derneği

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AİHS : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

BM : Birleşmiş Milletler

BMİHK : Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi

CEDAW : Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi

CRPD : Engelli Hakları Sözleşmesi

ESKHS : Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

ICERD : Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi

ILO : Uluslararası Çalışma Örgütü

İHEB : İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

MSHS : Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi

TDK : Türk Dil Kurumu

1. GİRİŞ

1.1 Problem

Ayrımcılık ve bu olgunun en uç noktası olarak kabul edilen ırkçılık, günümüzdeki insan hakları ihlalleri arasında en fazla karşılaşılan durumların başında yer almaktadır. Irkçılık, bireyler arasındaki eşitliği reddederek, belirli bir ırkın üstün olduğu algısına dayanarak bir gruba ayrıcalık tanınmasını sağlar. Irkçılık insanın kendisine benzemeyeni ötekileştirdikten sonra kendisinden daha düşük seviyede görme eğilimidir. Irkçı düşüncenin temelinde öteki kavramının oluşturulması yer almaktadır. Ayrımcılık toplumun her alanında ve farklı düzeylerde ortaya çıkabilen, bazen tarafların bilincinde olduğu bazen de bilinçsizce devam eden bir olgudur. (Taşağın, 2021, s. 294). Bireylerin doğuştan gelen farklı biyolojik özelliklerinden dolayı dışlanmaları ile beraber sosyal, ekonomik veya ideolojik tutumlar doğrultusunda ırk temelli sınıflandırmalara gidilmesi bu kavramın ırkçı bir boyut kazanmasına neden olmaktadır. Farklı coğrafyalarda yaşayan ve fiziksel ya da kültürel açıdan çeşitlilik gösteren toplulukların ticaret gibi etkileşim alanları üzerinden birbirleriyle kıyaslanması, deri rengine dayalı karşılaştırma ve sınıflandırmanın yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle ten rengine dayalı ayrımcılık, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesine yol açmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde değişiklik göstermekle birlikte, beyaz ırkın siyah ırklardan üstün olduğu anlayışına dayanan ideolojiler, sömürü ve ayrımcılığı meşrulaştırmak için kullanılan bir araç haline gelmiştir. Açık ten rengi tonlarının koyu tonlara göre daha üstün olduğu algısına dayanan ten rengi ayrımcılığı, literatürde renkçilik olarak tanımlanmaktadır. (Kaya,2017, s. 66). Renkçilik kavramı açık ten rengine sahip bireylerin sosyal yaşamlarında koyu tenli emsallerine göre daha avantajlı konumda bulunmalarını veya ten rengi tonlarına göre bireylere sağlanan avantaj ya da dezavantajların temelini oluşturmaktadır.

Uluslararası belgelerde tanımlanan insan hakları düşüncesi, tüm bireylerin eşit hak ve özgürlüklere sahip olduğunu vurgulamaktadır (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1948). Ancak bu belgelerde yer alan hakların uygulamada tam anlamıyla hayata geçirilememesi, özellikle siyahiler gibi dezavantajlı gibi görülen gruplar açısından hak ihlallerini

artırmaktadır. Türkiye'nin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Konseyi'nin temel insan hakları sözleşmeleri, ayrımcılığı açıkça bir insan hakları ihlali olarak tanımlamakta ve bu hakkı güvence altına almaktadır.Bu sözleşmeler, taraf devletlere, ayrımcılığın ve ırkçılığın önlenmesine yönelik gerekli yasal ve idari tedbirleri alma yükümlülüğü getirmektedir. Buna rağmen kültürel çeşitliliğin yoğun olduğu Türkiye gibi ülkelerde ten rengine dayalı ayrımcılık biçimlerinin varlığı, siyahi bireylerin toplumsal, ekonomik ve siyasal alanlarda dezavantajlı konumda kalmasına neden olmaktadır.

Siyahiler, Türkiye'de sayıca az olmalarına rağmen, özellikle ten rengi nedeniyle maruz kaldıkları ayrımcılıkla dikkat çekmektedirler. Sosyal yaşamda dışlanma, eğitim ve istihdamda fırsat eşitsizliği gibi sorunlarla karşılaşan bu bireyler, insan hakları ihlalleriyle de mücadele etmektedir (Kaya, 2017, s. 73-74). Bu durum, siyahilerin maruz kaldıkları ayrımcılıkların tespit edilmesini ve insan hakları perspektifinden ele alınmasını gerektirmektedir. Yapılan araştırmalar, siyahilerin günlük yaşamda sıkça mikro saldırılar, sosyal dışlanma ve önyargılı yaklaşımlara maruz kaldıklarını göstermektedir (Akpınar, 2016; Akpınar, 2020; Çımrın, 2024; Olpak, 2018; Yüney, 2021). Bu tür ayrımcılıklar, bireylerin psikolojik sağlığını olumsuz etkilemekte ve toplumsal bütünleşmeyi zayıflatmaktadır. Özellikle eğitim ve iş yaşamında eşit fırsatlara ulaşamamak, siyahilerin toplumsal yaşamın farklı alanlarında geride kalmasına neden olmaktadır. Türkiye'de siyahilerin maruz kaldıkları hak ihlallerinin tespiti konusunda yeterli bilimsel çalışmanın bulunmaması, bu konuda daha fazla araştırma yapılmasına duyulan ihtiyacın göstergesi durumundadır. Siyahilerin yaşadığı ayrımcılık türlerinin belirlenmesi ve bu durumun insan haklarıyla bağlantısının kurulması, çözüm önerilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu çalışma, siyah tenli bireylerin Türkiye'de maruz kaldıkları hak ihlallerini raporlar ve bilimsel çalışmalar üzerinden inceleyerek somut verilerle bu durumun kapsamını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Siyahilerin maruz kaldıkları ayrımcılıkların insan hakları bağlamında değerlendirilmesi, toplumda farkındalık yaratma açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmamız, siyahilerin karşılaştığı hak ihlallerini insan hakları kavramı ve uluslararası belgeler ışığında ele alarak, ayrımcılıkla mücadelede izlenebilecek yöntemleri ortaya koymayı hedeflemektedir.

1.2 Amaç

Bu araştırmanın temel amacı, literatüre dayanarak Türkiye'de yaşayan siyahilerin maruz kaldıkları hak ihlallerini tespit etmek ve bu ihlalleri insan hakları bağlamında ele alarak analiz etmektir. Araştırma kapsamında siyahilerin sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda maruz kaldıkları ayrımcılık biçimlerinin belirlenmesi hedeflenmektedir. Ayrıca bu çalışmada, uluslararası insan hakları belgeleri esas alınarak hak ihlallerinin insan hakları kavramı çerçevesinde değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu sayede, siyahilerin yaşadığı ayrımcılıkların önlenmesine yönelik somut öneriler geliştirilmesi hedeflenmektedir.

1.3 Önem

Bu araştırma, siyahilerin Türkiye'de karşılaştıkları hak ihlallerinin görünür kılınması açısından önem taşımaktadır. Özellikle sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda yaşanan ayrımcılıkların belgelenmesi, toplumsal farkındalığın artırılmasına katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla bu çalışmanın önemi, Türkiye’de siyahilere yönelik ten rengi ırkçılığı ve ayrımcılık gibi hassas bir konunun insan hakları perspektifinden ele alınarak görünür kılınması ve toplumsal farkındalık oluşturmasıdır. Siyahilerin yaşadığı hak ihlalleri, genellikle göz ardı edilen veya yeterince tartışılmayan bir mesele olduğundan, bu çalışma, konunun toplumsal ve akademik düzeyde ele alınmasına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, çalışmanın hem bireylerin eşitlik hakkını savunma hem de toplumsal barışı güçlendirme potansiyeli bulunmaktadır. Ayrıca, uluslararası belgeler ve yerel raporlar ışığında yapılacak bu analiz, Türkiye’nin insan hakları taahhütlerini yerine getirme konusundaki performansını değerlendirme olanağı da sunacaktır. Siyahilere yönelik ayrımcılığın sistematik bir şekilde belgelenmesi, politika yapıcılar ve sivil toplum kuruluşları için somut veriler sunarak, bu alanda etkili çözümler geliştirilmesine olanak tanıyacaktır. Böylece, çalışma, insan hakları bilincinin artmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

1.4 Yöntem

Bu araştırmada, siyahilere yönelik hak ihlallerinin tespiti ve analizi için nitel bir yöntem benimsenmiştir. Çalışma, kaynak taraması ve mevcut verilerden hareketle

gerçekleştirilecektir. Kaynak taraması, belirli bir konu hakkındaki mevcut kaynakların incelenmesi ve bu kaynaklardan elde edilen bilgilerin analiz edilerek araştırma probleminin çözümüne katkı sağlanması amacıyla yapılan bir çalışmadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu yöntem, araştırma konusuyla ilgili bilimsel yayınların, raporların ve belgelerin analiz edilmesini içermektedir. Kaynak taraması sayesinde araştırmacı, konuyla ilgili geçmiş çalışmaları inceleyerek mevcut bilgi boşluklarını ve tartışma alanlarını tespit edebilmektedir. Bu kapsamda araştırmada, siyahilerin maruz kaldıkları hak ihlallerini ele alan raporlar, bilimsel çalışmalar ve uluslararası belgeler incelenecektir. Veri toplama sürecinde İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve BM Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi temel uluslararası belgeler ele alınacaktır. Ayrıca yerel kuruluşların raporları, yerel bağlamda somut örnekler incelenerek siyahilerin maruz kaldıkları hak ihlallerinin somut verilerle ortaya konulması amaçlanmaktadır. Elde edilen veriler eleştirel bir süzgeçten geçirilerek insan hakları kavramı çerçevesinde değerlendirilecektir. Bu değerlendirme sırasında hak ihlallerinin toplumsal, ekonomik ve kültürel boyutları ele alınarak kapsamlı bir analiz yapılacaktır.

2. GENEL İNSAN KİMLİĞİ VE AYRIMCILIK KAVRAMININ ANLAMI

2.1 Kimlik Kavramı

“Kimlik” kavramı, günümüzde sosyal bilimler, kültür ve siyaset alanlarında sıklıkla tartışılan ve üzerine düşünülen temel konulardan biridir. Bu kavram, sosyoloji, sosyal psikoloji, felsefe, edebiyat, siyaset bilimi ve antropoloji gibi disiplinlerin ilgi alanına girmekte ve her bir disiplin tarafından farklı açılardan ele alınmaktadır. Türkçede “kim” sorusundan türetilen kimlik kavramı, bir aidiyeti, benzersizliği ve kişinin ne olduğunu ifade eder. (Kaynak)Kimlik insanın kendisini nasıl tanımladığından, kendi tercihlerinden ziyade, karşı taraf tarafından nasıl göründüğü ve nasıl tanımlandığıyla ilgilidir. Ayrıca kimlik, varlığını sürdürmek için farklılığa ihtiyaç duyar ve bu farklılığı “öteki” olarak konumlandırarak kendi kimliğini tanımlandırmaya çalışır.

Kimliğin temel unsuru "öteki"dir ve kimlik ancak bu karşıtlık üzerinden anlam kazanmaktadır. Kimlik durağan ve nihai bir yapıya değildir, aksine sürekli değişir ve gelişir. Bu nedenle bu hareketli yapı kimlik sahibi olma olarak da adlandırılabilir.

Bireylerin kendilerini tanımlama süreçlerinde "öteki" önemli bir referans noktası oluşturmaktadır. Benzer şekilde, kültürler ve topluluklar da bireyin kimliğini şekillendirmede belirleyici unsurlar arasında yer almaktadır. Kişinin "öteki" ile kurduğu bu ilişki, sürekli devam eden bir etkileşimdir ve bu durum bireyin iç dünyasında da varlığını sürdürmektedir. Birey yalnızca kendi konumundan öteki olarak tanımladığını algılayabilir. Bu anlamda bireyler oluşturdukları kendi algılarını ötekinin bakışı üzerinden şekillendirmektedirler. Bireylerin oluşturdukları kimlik bilinci öteki olarak gördüklerinin bakış açıları aracılığıyla anlam kazanır.

Zaman zaman insanlar, kendilerinden farklı kimliklere sahip bireyleri dışlayabilmekte, ayrımcı tutumlara maruz bırakabilmekte, fırsat bulduklarında ötekileştirdikleri bireylere karşı ırkçılığı daha da ileri bir seviyeye taşıyarak şiddete başvurabilmektedirler. Bu bağlamda, kimlik kavramı benzerlik ve farklılık arasında sorunlu bir hale dönüşebilir. Bu

sorunun temelinde ise kimliğin iki önemli unsuru yer almaktadır. Biri bireyin tanımlanması ve tanınması, diğeri ise aidiyet duygusudur. Bu iki unsur, bireyin kendisini hangi özellikleriyle tanımladığını ve başkalarından nasıl ayrıldığını belirlemesinde etkili olmaktadır. Kimlik oluşumunda farklılık olgusu, kimliği koruma çabası içinde "öteki" kavramını ortaya çıkarmaktadır. Ötekileştirilen kesimler ise zamanla olumsuz niteliklerle ilişkilendirilerek olumsuz anlamlar yüklenen gruplara dönüşmektedir. Görüldüğü gibi kimlik, bireylerin ve toplumların varoluşsal arayışlarının merkezinde yer alan, hem birleştirici hem de ayrıştırıcı bir özelliği olan, insanlığın sosyal ve kültürel özelliklerini anlamak için kritik bir görev üstlenmektedir. Ancak, bu kavramın beraberinde getirdiği ötekileştirme ve ayrımcılık gibi sorunlar, kimliğin yalnızca bir aidiyet meselesi değil, aynı zamanda bir mücadele alanı olduğunu da gözler önüne sermektedir. Ancak her şeyden önce unutulmaması gereken bir kişinin, her şeyden önce bir insan olduğunun bilincine varması, tek ortak kimliğimiz olan insan kimliğimizin farkına varmasıdır (Kuçuradi, 2019).

2.2 Etnisite ve Kimlik

Etnisite kavramı, hem tanımı hem de yöntemsel olarak nasıl ele alınacağı bakımından akademik çevrelerde tam bir uzlaşıya varılamamış bir konudur. İngilizce'de 14. yüzyılın ortalarından itibaren "ethnic" olarak kullanılan bu kelime, kökenini Yunanca'da "dinsiz kişi" anlamına gelen "ethnikos" teriminden almaktadır. 19. yüzyılda ırksal bir anlam kazanan "etnik" kavramı, günümüzde yalnızca ırkla sınırlı kalmamakta; ortak tarih, dil, kültür, inanç ve toplumsal aidiyet gibi unsurları içerecek şekilde daha geniş bir anlam taşımaktadır. Etnik kimlikte, biyolojik farklılıkların mutlaka var olması gereken bir unsur değildir. (Erkal, 2001, s. 2).

19. yüzyıla dek Hristiyan dünyasında kendi dinlerinden olmayanları tanımlamak için kullanılan bu kavram, daha sonra sosyal ve siyasi alanlarda da etkili olmuş; insan topluluklarının eşit olmadığını ve farklı yeteneklere sahip olduğunu öne süren teorilere dayanak oluşturmuştur. "Etnik" kavramı her ne kadar 19. yüzyılda tanımlanmış olsa da, ulus-devlet anlayışı açısından işlevsel bir kavram haline gelmiştir. Ulus-devlet modeli oluşturulurken, belirli bir etnik grubun baskın hale getirilmesi esas alınmış ve bu grup, sahip olduğu toplumsal ve kültürel özellikler nedeniyle siyasal yapının merkezinde yer

almıştır. Bu süreçte önce hakim bir etnik kimlik belirlenmiş, ardından bu kimliğe uygun bir ulus kavramı ve siyasal yapı oluşturulmuştur (Yanık, 2013, s. 230). Bağımsızlık hareketlerinin etkisiyle giderek önem kazanan bu terim, günümüzde yalnızca ırksal temellerle değil; dil, din ve kültür gibi toplumsal değerlerle de ilişkilendirilerek ele alınmaktadır.

Etnisite kavramının içerdiği kimlik algısı, bireyin kendini hangi sosyal sınıf veya statüye ait hissettiğiyle yakından ilişkilidir. Etnik kimlik, kişinin benliğinin temel ve sürekli bir parçası olarak görülmekle birlikte, aynı etnik gruba mensup bireylerde bile gruba yönelik his ve bağlılık düzeyi açısından farklılık gösterebilmektedir. Aynı şekilde, bir bireyin etnik kimliğine dair algısı ve bu kimliğe olan bağlılığı zaman içinde değişkenlik gösterebilir. Ona göre, etnisitenin varlığı için gruplar arasında temasın bulunması gereklidir; dolayısıyla bir etnik kimliğin ortaya çıkabilmesi, farklı grupların bir arada bulunmasına bağlıdır. Etnisite, kimliğin toplumsal ve ilişkisel bir yansıması olarak, bireylerin aidiyetlerini şekillendirirken aynı zamanda sınırlar çizer. Bu bağlamda, kimlik ve etnisite arasındaki ilişki, hem bireysel hem de kolektif düzlemde derin bir etkileşim sunar.

2.2.1 Etnisite ve ırk

Etnisite ve ırk, insan topluluklarının kimliklerini tanımlayan ve toplumsal ilişkileri şekillendiren iki temel kavram olarak sıkça birbiriyle ilişkilendirilir. Etnik kimlik ve etnisite kavramları, sosyal bilimlerde ırk teriminin geçerliliğini yitirmesiyle birlikte daha fazla önem kazanmış ve ayrıntılı biçimde ele alınmaya başlanmıştır. Amerikan Antropoloji Derneği'nin (AAA) 1998'de yaptığı açıklamalarda, ırk kavramının biyolojik indirgemeciliğe ve siyasi meşrulaştırmalara yol açtığı gerekçesiyle reddedildiği belirtilmiş; bunun yerine kimliğin oluşumunda kültürün belirleyici rolüne vurgu yapılarak etnik grup ve etnisite kavramlarının kullanımı öne çıkarılmıştır. (Kaynakça'da var mı?)

Irk kavramı köleliğin meşrulaştırılmasında ve insanların kendilerini öncelemede önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Etnisite; dil, yaşam biçimi ve alışkanlıklar çerçevesinde şekillenen, kendine özgü sosyal geçmişleri olan ve diğer topluluklardan bu unsurlarla ayrılan grupları ifade eder.

Irk ve etnisite, toplumsal kimliklerin oluşumunda farklı yollar izlemektedirler. Irk toplumlarda kalıtımsal iken, etnisite ise kültürel bir zenginlik olarak tanımlanabilir. Bu ayrım, insan topluluklarının hem tarihsel hem de sosyal dinamiklerini anlamada bizlere önemli bir temel sunar.

2.2.2 Etnisite ve ulus

Etnisite ve ulus, toplumsal kimliğin ve aidiyetin temel taşlarını oluşturan iki kavram olarak, bireylerin ve toplulukların kendilerini tanımlama biçimlerini derinden etkiler. Son yüz elli yıllık dönemde, ırkların ayırt edici özellikleri ve isimlendirilmeleri üzerine yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalarda, ulus kavramı genellikle bir devletin sınırlarıyla örtüşen sosyal ve siyasi bir kategori olarak ele alınmaktadır. Öte yandan, etnik gruplar ise devlet sınırlarından bağımsız olarak, nesilden nesile aktarılan ortak özellikler ve davranış biçimleriyle tanımlanan kültürel bir kategori olarak kabul edilmektedir. Etnisite ve ulus kavramlarını birbirine karıştırmamak önemlidir. Siyasi bir niteliği olmayan, ortak bir geçmişe, kültürel, coğrafi ve tarihsel bağlara sahip etnik gruplar etnisite sınıfının kapsamı içerisinde yer bulurken, ulus farklı bir şekilde ırk temelli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gruplar, ulusun taşıdığı özelliklerin yalnızca bir kısmını barındırır. Örneğin, etnisitede bir toprağa bağlılık sembolik ve tarihsel kalabilirken, ulusta bu bağ siyasi bir gerçekliğe dönüşür ve mevcut sınırlarla somutlaşır. Bu iki kavram arasındaki temel farkı şöyle tanımlayabiliriz. Bir devlet yalnızca tek bir ulusu kapsarken, bu devletin içerisinde yaşayan toplumda birden fazla etnik grup var olabilmektedir. Kuçuradi, bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir: “Etnik köken, bir kişinin sahip olduğu özelliklerden ancak bir tanesidir. Bir devletin yurttaşı olarak diğer yurttaşlarla ortak bir kimliğimiz var; ama bu yurttaşların birçoğunun, farklı, ancak başka bazı yurttaşlarla –çoğunlukta olan veya azınlıkta olan yurttaşlarla– paylaştıkları ve değiştirilmesi söz konusu olmayan etnik kimlikleri oluyor.” (Kuçuradi, 2015).

Ayrıca, etnisitenin teorik olarak devlet sınırlarına doğrudan bağlı olmayan, nesiller boyu aktarılan ve belirli davranış kalıplarını içeren kültürel bir kategori olarak kabul edildiğini de göz ardı etmememiz gerekmektedir.

Bir etnik grubun kendi ülkesinde yaşaması zorunlu değildir. Ulus kavramı, bir iş bölümü, ekonomik birliktelik, ortak kültür veya ortak yazılı kurallar gibi unsurları içerirken, bu

özellikler etnisite için geçerli değildir. Uluslar, genellikle dışlayıcı değil, kapsayıcıdırlar. Bir ulusun parçası olmak için doğuştan gelen belirli kalıtımsal özelliklere sahip olmayı gerektirmez. Ancak etnisitelerde, gruba dahil olmak için genellikle belirli doğuştan gelen özellikler aranır. Bu nedenle, etnik grupların bu yapıları itibarıyla daha dışlayıcı oldukları söylenebilir. Etnik grup ve ulus kavramları birbirinden farklı olmakla birlikte, aralarında benzerlikler de bulunmaktadır. Etnik gruplar arasındaki dayanışma duyguları, onları doğrudan ulus haline getirmese de, bu grupları potansiyel uluslar olarak değerlendirmek mümkündür. Tarih, belirli koşullar altında etnik grupların ulusa dönüşebildiğini göstermektedir. Siyasallaşan etnik gruplar, milliyetçilik ideolojisi çerçevesinde hareket ederek ulusal kimlik inşasına yönelebilirler. Ancak, etnik gruplar ulus haline geldiklerinde, sahip oldukları etnik özellikler olduğu gibi kalmaz; zaman içinde değişime uğrar. Bu özellikler, yeni koşullara uyum sağlayacak şekilde yeniden üretildikleri takdirde varlıklarını sürdürebilirler. Dolayısıyla etnik kimlikler ve ulusal kimlikler zaman ve şartlar çerçevesinde şekillenir ve ihtiyaçlar doğrultusunda dönüşebilirler. Bu değişim farklılıkları dışlamadan ve ötekileştirmeden yapılmalı aksi durumda ayrımcı yaklaşımların oluşması kaçınılmazdır.

2.2.3 İnsan hakları bağlamında insan onuru

Yüzyıllar boyunca düşünce tarihinin en çok tartışılan konularından biri olan insan onuru, modern dönemde, özellikle de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra insan haklarının temelini oluşturan bir kavrama dönüşmüştür. İnsan haklarının kapsamı, sınıflandırılması ve sınırlandırılması gibi konularda zaman içinde yoğun tartışmalar yaşanmış olsa da, uzun mücadeleler sonucunda ortaya çıkan bu hakların nihai amacı konusunda büyük oranda uzlaşı sağlanmıştır. İnsan haklarının nihai amacı, insan onurunun korunması ve gözetilmesidir.

Türk Dil Kurumu (TDK) güncel sözlüğüne baktığımızda, "onur" kelimesinin birbiriyle bağlantılı iki farklı anlamda kullanıldığı görülmektedir. İlk anlamıyla onur, kişinin kendisine duyduğu öz saygıyı ve izzet-i nefsini ifade eder. İkinci anlamda ise, bir bireye başkaları tarafından gösterilen saygının temelini oluşturan kişisel değere, gurura ve şerefe işaret eder (TDK, 2025). Her iki kullanımda da onur, büyük bir değer taşıyan bir nitelik olarak karşımıza çıkar. Burada değerli kılınan varlık insanın kendisidir, ona bu değeri

kazandıran özellik ise onurdur. Dolayısıyla onur, insanın hem kendi gözünde hem de toplum nezdinde taşıdığı içsel ve dışsal saygınlığın bir ifadesidir.

Kuşkusuz, insanın değerinden bahsederken kastedilen, insanın diğer canlılar arasında sahip olduğu özel konumu ve bu konumu ona kazandıran nitelikleridir. İnsanı diğer canlılardan ayıran bilinç, akıl, özgür irade, ahlaki sorumluluk ve ihtiyaç odaklı yaratıcılık gibi özellikler, onun eşsiz bir değere sahip olmasını sağlar (Kuçuradi, 2009, s. 49). Bu özellikler, insanın değerinin, onun bu benzersiz yetenekleri ve potansiyeliyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Kuçuradi, insan hakları kavramını, insan onuru, adalet, hoşgörü, devlet, demokrasi, düşünce özgürlüğü, çoğulculuk, yaşam hakkı ve gelişme gibi temel kavramlarla olan ilişkiselliği üzerinden felsefi bir sorgulama ile ele alır. İnsan haklarını korumanın ön koşulunu, bu hakların açık ve net bir şekilde anlaşılması olarak belirler. Kuçuradi'ye göre, 20. Yüzyıl, insan hakları fikrini ön plana çıkararak büyük bir başarıya imza atmış olsa da, bu haklara yönelik ihlallerin önlenememesinin temel nedeni bilgi eksikliğidir. Bu nedenle, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için kavramsal bir çerçevenin doğru bir şekilde anlaşılması büyük önem taşır. Kuçuradi, bu bağlamda insan haklarına ilişkin felsefi temelli bilgiler sunarak, bu hakların daha derinlemesine kavranmasına katkıda bulunur (Kuçuradi, 2011). Kuçuradi'ye göre, insan hakları, insan onurunu ve değerini oluşturan olanakların gerçekleşebilmesi için gerekli olan nesnel koşullardır. İnsan onuru veya değeri ise, insanın bu değerinin farkındalığını ifade eder; başka bir deyişle, insanı yapısal olanaklarını hayata geçirebilecek şekilde muamele görmeye layık kılan şey, bu değerdir. Kaçuradiye göre; insan onurunu gördüğü muamaleye göre değil yaptığı muamaleye göre yitirir. Tecavüze veya işkenceye uğrayan bir insan onurundan hiçbirşey kaybetmezken; tecavüzcü veya işkenceci onurunu kaybetmektedir. Dolayısıyla, insan onuru veya değeri, insanın nesnel değerinin öznel bir yansımasıdır (Kuçuradi, 2011, s. 70-74). Bu bağlamda insan onurunu tehlikeye düşüren veya zarar veren kişilerin ayrımcılığa maruz kalan değil, ayrımcılık yapanlar olduğunu söyleyebiliriz.

2.2.4 Ten rengi ve etnik kimlik

Ten rengi ve etnik kimlik, bireylerin hayatlarını hem toplumsal algılarla hem de kişisel aidiyetlerle şekillendirmede çok önemli bir yer tutar. Ten rengi genellikle fiziksel bir

özellik olarak öne çıksa da etnik kimlik, kültürel bağlar ve ortak deneyimler üzerinden anlam kazanır. Özellikle Batı dünyasında yakın zamana kadar ten rengi insanları sınıflandırmada temel alınan asıl ölçütlerden biri olmuştur. Beyaz tenlinin siyah tenliye üstünlüğü üzerine kurulu bu sınıflandırmada temel ölçüt ten rengi olmuştur. Beyazlar ve siyahlar olarak insanlar ayrıştırılmış ve bunun üzerinden bir kimlik inşa edilmiştir. Ten rengi farklılıkları, ayrımcılığa zemin hazırlamış ve akabinde ten rengine dayalı bir kimlik inşa edilmiştir. Bu ayrımcılık sadece ten rengine dayalı bir kimlik inşa etmemiş siyah ten rengine sahip bireylerin insan mı yoksa insanımsı özellik gösteren bir hayvan türü mü olduğu tartışmaları dahi yapılmıştır.[1] Bu ten rengine dayalı kimlikten dolayı Batı toplumunda siyahiler oy kullanma, miras, eğitim gibi temel haklardan dahi mahrum bırakılmışlardır. Hatta aynı lavaboyu kullanmama, toplu taşımalarda oturan bir siyah tenlinin ayaktaki beyaz tenliye yer verme zorunluluğu gibi gayri insani muamelere fazlasıyla maruz kalmışlardır. Bu durumun birey üzerindeki yıkıcı etkisini Frantz Fanon şu sözlerle dile getirir:

"Sonra doğrudan Beyaz adamın bakışlarıyla karşılaşacağım gün gelip çattı. Alışmadığım bir yük, alışmadığım bir ağırlık abandı üstüme. Bu gerçek dünyada insan olarak haklarımın tartışma konusu olduğunu gördüm ilk defa." (Fanon, 2016, s. 139)

Burada Fanon, sömürgeci düzenin siyahı "insan" konumundan çıkartıp, varlığını tartışmalı hale getirmesini ifade etmektedir.

Bunun yanı sıra Doğu kültüründe özellikle İslam toplumlarında İslam dininin, ırkçılığı büyük günahlardan sayması ve Kuran-ı Kerim'de ilk ırkçı davranışta bulunanın Şeytan olarak tanımlanması ve akabinde ırkçı davranışından dolayı lanetlenmiş olması dikkate değerdir. Bununla beraber Hz. Muhammed'in Veda Hutbesinde "*Arap'ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap'a; beyazın siyaha, siyahın beyaza takva dışında bir üstünlüğü yoktur(...)*"[2] hadisi şerifi İslam toplumunda ırkçılığın yayılmasının ve neşvünema

[1] Detaylı Bilgi için bakınız: İNSAMER. (2025). https://insamer.com/tr/amerikada-ayrimci-politikalar-ve-siyahi-mucadele-tarihi_542.html

[2] Detaylı Bilgi için bakınız: Diyanet İşleri Başkanlığı (2025). https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/sayfa.php?CILT=5&SAYFA=331

bulmasının önünde set oluşturmuştur. İslam toplumunda ten rengine dayalı ırkçılığın minimum düzeyde kaldığının göstergelerinden biri de İslam toplumunda Bilal isminin çok fazla olması örnek olarak gösterilebilir. İslam toplumlarında çok kullanılan "Bilal" ismi Bilal-i Habeş denilen Habeşistanlı köle bir sahabeden gelmektedir. Bilal-i Habeş siyahi bir köle iken Hz. Muhammmed'e tabi olarak İslam ile şereflenmiş bunun üzerine sahibi olan Mekkeli müşriğin çok ağır işkencelerine maruz kalmıştır.[3] Bu işkencelerin birine şahitlik eden Hz. Ebubekir tarafından satın alınarak özgürleştirilmiş ve daha sonra İslam'ın ilk müezzini olmuştur. İslam toplumunda insanların çocuklarına siyahi bir köle ismi vermelerinden dolayı hiçbir rahatsızlık duyulmamakta aksine çocuklarına Bilal ismini vermek büyük bir mutluluk kaynağı olarak görülmektedir. Bu göstergeler ışığında İslam toplumunda ten rengine dayalı bir etnik kimlik inşasının Batı toplumu ile kıyaslanmayacak derecede az olduğunu düşünmek mümkündür.

2.3 Ayrımcılık Kavramı

Toplumların tarihsel gelişimi incelendiğinde, bireylerin sosyal, kültürel, siyasal ya da psikolojik geçmişlerinden kaynaklanan farklılıkları nedeniyle ayrımcılığa uğradıkları görülmektedir; bu durum birçok toplumda gözlemlenen yaygın bir olgudur (Cankurtaran ve Beydili, 2016, s. 145). Ayrımcılık kavramı, tarihsel süreç boyunca toplumun farklı kesimleri tarafından ele alınmış, günümüzde de geçerliliğini koruyan ve gelecekte de önemini sürdüreceği öngörülen bir toplumsal olgudur. Bu kavramın kökeni, Latince "discriminare" fiiline dayanmaktadır; bu fiil "ayırt etmek" ya da "ayırmak" anlamlarını taşımaktadır (Erdem, 2020, s. 12).

Tezin konusu açısından asıl odak noktamız ten rengi ayrımcılığıdır ve bu ayrımcılık türü hakkında Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu: "Renk temelinde ayrımcılık; bireylerin ten renkleri dolayısıyla uğradığı farklı muameledir. Örneğin; bir kimseye siyahi olması nedeniyle ev kiralanmaması... gibi iş yerlerine alınmaması durumunda renk temelinde ayrımcılık oluşabilir" (TİHEK, t.y., para. 2) demektedir. Kurumun bu ifadesi, daha önce belirttiğimiz Kuçuradi'nin insan haklarının muamele etme ve muamele görme

[3] Detaylı Bilgi için bakınız: İslam Ansiklopedisi, (2025). https://islamansiklopedisi.org.tr/bilal-i-habesi

ilkeleri olduğu düşüncesiyle örtüşmektedir. Ancak ten rengi ayrımcılığına geçmeden önce genel olarak ayrımıcılık türleri hakkında konuşmamız gerekmektedir.

Ayrımcılık kavramını çeşitli biçimlerde tanımlayabiliriz. Bireylerin sahip oldukları etnik köken, toplumsal statü, cinsiyet, inanç, ten rengi gibi özelliklerinden dolayı karşılaştıkları önyargılı ve olumsuz tutumlar bütünüdür. Bu tür ayrımcılık yalnızca doğrudan ve açık sözlü tutumlarla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda bireylerin inançları, etnik kökenleri veya yaşları üzerinden yapılan alaycı yorumlar ve ima içeren söylemler de ayrımcılık kapsamında değerlendirilmektedir (Toker Gökçe, 2013, s. 73). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi (BMİHK) tarafından yapılan tanıma göre ayrımcılık; bireylerin sahip oldukları ırk, renk, cinsiyet, dil, din, etnik ya da toplumsal köken, mülkiyet durumu, doğum özellikleri ya da siyasi veya başka görüşleri temel alınarak ayrıştırılmaları, dışlanmaları ya da sınırlandırılmalarıdır. Bu tür uygulamalar, bireylerin sahip oldukları temel hak ve özgürlüklerden eşit bir şekilde yararlanmalarını engellemekte veya kısıtlamaktadır (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, 2016).

Ayrımcılığın tanımına dair ortak bir anlayış geliştirmek amacıyla gerçekleştirilen bir araştırmada, katılımcılara "Ayrımcılık kelimesinden ne anlıyorsunuz?" sorusu yöneltilmiş ve alınan yanıtlar tematik olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma sonucunda, katılımcıların ayrımcılığı genellikle üç temel eksende tanımladığı gözlemlenmiştir: Birincisi, ayrımcılığı değer yargıları, tutumlar ve inançlar gibi bilişsel bileşenler üzerinden açıklayanlar; ikincisi, ayrımcılığın temel aldığı etkenler (etnisite, toplumsal cinsiyet, fiziksel farklılıklar vb.) doğrultusunda tanımlayanlar; üçüncüsü ise, ayrımcılığın yol açtığı somut sonuçlar üzerinden tanımlamalarda bulunanlardır. Örneğin, iş görüşmesinde bir adayın yalnızca siyahi olduğu için tercih edilmemesi gibi örnekler bu kategoriye girmektedir. Göregenli, ayrımcılık olgusunu "eşitlik" ekseninde değerlendirmekte; bu kavramın temelinde, insanlar arasında var olduğu kabul edilen eşitlik düşüncesinin yattığını belirtmektedir. Hukuki ve etik düzlemde ortak bir anlayışa dayandığı varsayılan bu yaklaşım, her bireyin doğuştan itibaren aynı değeri taşıdığı görüşüne dayanmaktadır. Bireylerin doğduğu coğrafya, cinsiyet, ten rengi, inanç sistemi ya da etnik kimlik ne olursa olsun, yalnızca insan olmaları bakımından eşit haklara sahip oldukları vurgulanmaktadır (Göregenli, 2012, s. 24). Ayrımcılık, genel bir çerçevede değerlendirildiğinde, bireyin belli bir toplumsal gruba mensup olması nedeniyle, önceden

oluşmuş önyargıların etkisiyle farklı ve olumsuz bir şekilde muamele görmesi durumuna işaret etmektedir (Düzen, 2015, s. 43). Ayrımcılık kavramına yönelik açıklamalarda genellikle bireylerin ya da toplumsal kesimlerin, akla ve nesnel ölçütlere dayanmayan gerekçelerle değersizleştirici biçimde sınıflandırılmasına ve bu önyargılı yaklaşımların davranışlara ya da ifadelere yansımasına dikkat çekilmektedir.

Ayrımcılığın temel unsurları, bu olgunun ortaya çıkmasına yol açan faktörleri oluşturmaktadır. Bu bileşenler, ayrımcılığın yapısal öğelerini ve nasıl şekillendiğini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Ayrımcılığın bileşenleri arasında "önyargı", "dogma" ve "menfaat" öne çıkan unsurlardır (Erdem, 2020, s. 14). Önyargı, en temel tanımıyla, bireylerin ya da grupların, yeterli bilgiye sahip olmadan ya da yanlış bilgilere dayanarak, olumlu ya da olumsuz tutumlar geliştirdikleri durumlardır. Bu kavram, esasen bir tutum olarak ele alınmakta olup, bu tutumlar uzun süreli, organize olmuş duygusal, inançsal ve davranışsal eğilimler barındırmaktadır. Bu eğilimler, insanlar, gruplar, fikirler, ülkenin diğer yönleri ya da nesnelerle ilgili olabilir (Erdoğan ve Vatandaş, 2020, s. 477). Dogma, herhangi bir sorgulama veya eleştiriye tabi tutulmadan, doğruluğu kabul edilen ve değişmez sayılan bir düşünce biçimidir. Dogmalar, belirli bir sistemin dayanağını oluşturmak ve bu sistemin sürdürülmesini sağlamak amacıyla şekillendirilmiş, katı düşünce kalıpları olarak da değerlendirilebilir (Erdem, 2020, s. 14). Ön yargının son unsuru olan menfaat kavramı ise günlük dilde sıklıkla karşılaşılan bir kavramdır. Araz'a (2016, s. 82) göre, Arapçadan türetilmiş olan menfaat kelimesi, "faydalı olmak, yaramak, kâr elde etmek" gibi anlamlar taşımaktadır. Sözlük anlamıyla menfaat, bir şeyden elde edilen maddî ve manevî tüm yararları ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu unsurlar, ayrımcılığın farklı türlerinin ortaya çıkmasında belirleyici rol oynamakta ve toplumsal eşitsizliğin temel sebeplerini anlamak için önemli bir zemin hazırlar.

2.3.1 Ayrımcılık türleri

Ayrımcılık, toplumda bireyler veya gruplar arasında eşitsiz muameleye yol açan çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Her bir ayrımcılık türü, sosyal dokuyu ve insanlar arasındaki ilişkiyi, insanların yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyebilirmektedir. Bu başlık altında, her bir ayrımcılık türü detaylı bir şekilde incelenecek ve toplumsal etkileri üzerinde durulacaktır.

2.3.1.1 Doğrudan ayrımcılık

Ayrımcılık türlerinden birisi olan doğrudan ayrımcılık, bireyin sahip olduğu cinsiyet, etnik köken, inanç gibi kimlik özellikleri nedeniyle eşit olmayan bir muameleye maruz kalması durumunu ifade etmektedir. Bu ayrımcılık türü, açık biçimde kişiyi dezavantajlı bir pozisyona yerleştirmekte ve eşit işlem ilkesini ihlal etmektedir (Erdem, 2020, s. 14). Açık hedef alınma durumu, bu tür ayrımcılığın en belirgin özelliği olarak öne çıkmaktadır. Bireyin belirli bir sosyal grubun üyesi olması nedeniyle, diğer bireylerden ayrılarak daha olumsuz koşullara maruz bırakılması, doğrudan ayrımcılığın temelini oluşturmaktadır. Söz konusu ayrım, kişinin etnik kökeni, dini inancı, fiziksel engeli veya yaşı gibi tanımlanabilir özelliklere dayalı olarak gerçekleşmektedir (Güldiken, 2024, s. 6). Bu noktada, doğrudan ayrımcılığın yalnızca bireysel düzeyde değil, kurumsal yapılar içinde de gözlemlenebileceği belirtilmelidir. Bir kişi ya da grubun, başkalarıyla aynı haklara sahip olmasına rağmen, bu haklardan yararlanmasının engellenmesi ya da zorlaştırılması, farklı muameleyle karşı karşıya bırakılması anlamına gelmektedir. Bu farklılaştırma, yalnızca açık bir dışlama biçiminde değil; aynı zamanda hukuki ya da kurumsal süreçler yoluyla da gerçekleşebilmektedir (Korkut, 2009, s. 45). Ayrımcılığın varlığı, genellikle benzer konumdaki bireylerle yapılan karşılaştırmalar yoluyla ortaya konulmaktadır. Irk ya da etnik köken temelinde, bir kişinin diğerine kıyasla daha az tercih edilen biçimde muamele görmesi, görmüş olması ya da bu muameleye maruz kalma olasılığı bile, doğrudan ayrımcılık tanımına dâhil edilmektedir (Zeytinoğlu, 2010, s. 119).

Doğrudan ayrımcılığın yalnızca niyete değil, sonuca odaklandığı unutulmamalıdır. Bu çerçevede, ayrımcılık iki temel biçimde gözlemlenmektedir. İlki, doğrudan yasal düzenlemelerin ayrımcı hükümler içermesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, ilgili hukuk metni belirli bir grup yada kişiye yönelik eşitlik ilkesine aykırı bir yaklaşım içerebilmektedir. İkinci biçim ise, ayrımcı olmayan bir mevzuatın uygulama sürecinde, belirli kişilere yada gruplara yönelik ayrımcı sonuçlar doğuracak biçimde işletilmesidir. Bu tür durumlarda yasanın kendisi değil, uygulayıcının yaklaşımı ayrımcılığa neden olmakta, böylece açık bir eşitsizlik durumu oluşmaktadır (Güldiken, 2024, s. 6). Sonuç olarak, doğrudan ayrımcılık, bireyin temel hak ve özgürlüklerden eşit şekilde faydalanmasını engelleyen, doğrudan ve açık bir dışlayıcılık biçimi olarak değerlendirilmelidir. Bu tür bir ayrımcılık, gerek yasa düzeyinde gerekse uygulama

aşamalarında, bireyin kimlik özelliklerine dayalı olarak eşitlik ilkesine aykırı bir biçimde ortaya çıkmakta ve toplumsal adaletin zedelenmesine neden olmaktadır.

2.3.1.2 Dolaylı ayrımcılık

Ayrımcılık türlerinden biri olan dolaylı ayrımcılık, görünüşte eşit davranıldığı izlenimi yaratan uygulamaların, bazı bireyler veya gruplar üzerinde adaletsiz sonuçlar doğurmasıyla kendini göstermektedir. Bu durum, yasal düzenlemeler ya da politikalar herkese aynı şekilde uygulanıyor gibi görünse de, belirli kesimlerin dezavantajlı duruma düşmesine yol açmaktadır. Toplumun çeşitli katmanlarında fark edilmeden işleyebilen bu tür ayrımcılık, eşitlik ilkesinin gerçek anlamda hayata geçirilmesinin önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Dolaylı ayrımcılık, yüzeyde tarafsız ve kapsayıcı olarak tasarlanmış düzenlemelerin, belirli grupları orantısız biçimde olumsuz etkilediği durumları ifade etmektedir. Bu tür bir ayrımcılık biçiminde, yasa veya politikalar doğrudan hedef göstermemekte; ancak sonuçları itibarıyla belirli bireyleri ya da grupları diğerlerine göre daha zorlayıcı koşullarla karşı karşıya bırakmaktadır (Erdem, 2020, s. 14). Görünürde tarafsız olan bu kurallar, özellikle uygulamaya geçildiğinde bazı gruplar için dezavantaj oluşturmakta ve ayrımcılığın örtük bir biçimde karşımıza çıkmaktadır (Güldiken, 2024, s. 6-7). Bu bağlamda dolaylı ayrımcılığın, doğrudan ayrımcılıktan farklı olarak niyet değil, sonuç üzerinden değerlendirilmesi dikkat çekicidir. Ayrımcı niyetin varlığı aranmasa da, düzenlemelerin yol açtığı eşitsizliklerin toplumsal sonuçları göz ardı edilememektedir. Nitekim 1970'li yıllardan itibaren geliştirilen dolaylı ayrımcılık kavramı, tarafsız görünen kriterlerin, belirli bir grubun diğer gruplara göre dezavantajlı bir duruma itilmesine neden olduğu durumları açıklamak üzere kullanılmaya başlanmıştır (Acar, 2017, s. 7).

Avrupa Birliği mevzuatında da tanımlanan bu ayrımcılık türü, İstihdamda Eşitlik Direktifi çerçevesinde açıkça yer almakta ve bir uygulama ya da politikanın, belirli dini inançlara, yaş gruplarına, engellilik durumlarına göre diğerlerine kıyasla daha olumsuz etkilediği durumlar dolaylı ayrımcılık kapsamında değerlendirilmektedir (Gül ve Karan, 2011, s. 16). Bu tanım, yalnızca farklı etnik köken veya ırktan bireyleri değil; aynı zamanda çeşitli sosyal kimlik kategorilerine ait bireyleri de kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Bir uygulamanın meşru bir amaca hizmet etmemesi ve kullanılan

araçların orantısız ya da gereksiz olması halinde, söz konusu uygulamanın dolaylı ayrımcılık oluşturduğu kabul edilmektedir (Zeytinoğlu, 2010, s. 120). Bu durum, ayrımcılığın yalnızca niyetle değil, sonuçların adaletiyle de ilgilenilmesi gerektiğini göstermektedir. Öte yandan, dolaylı ayrımcılığın çoğu zaman fark edilmesinin güç olduğu görülmektedir. Açık bir ayrımcılık işareti taşımadığı için, özellikle karar vericiler ve kamu politikaları açısından görünmez hale gelebilmektedir. Ancak etkileri itibarıyla, doğrudan ayrımcılık kadar yıkıcı sonuçlara yol açabileceği unutulmamalıdır. Bu tür ayrımcılığın sosyal eşitliği baltaladığı, özgürlükleri sınırladığı ve dezavantajlı grupların yaşam koşullarını daha da zorlaştırdığı çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur (Güldiken, 2024, s. 7). Dolaylı ayrımcılık yalnızca söz ya da fiille değil, bazen de "yokluk" üzerinden işleyebilmektedir. Herhangi bir açık dışlayıcı eylem bulunmasa bile, belirli bir grubun sistematik olarak görmezden gelinmesi, temsil edilmemesi ya da ihtiyaçlarının göz ardı edilmesi durumunda da ayrımcılık ortaya çıkabilmektedir. Bu yönüyle dolaylı ayrımcılık, ima ve sessizlik yoluyla da işlerlik kazanabilmekte ve bireylerin kamusal yaşamda yer alma haklarını zedeleyebilmektedir (Çelenk, 2010, s. 221). Sonuç olarak, dolaylı ayrımcılık doğrudan bir dışlayıcılık içermese de, görünüşte tarafsız olan uygulamaların belirli toplumsal gruplar üzerinde olumsuz ve orantısız etkiler yaratması nedeniyle ciddi bir eşitsizlik kaynağı oluşturmaktadır. Bu tür ayrımcılığın fark edilmesi güç olsa da, sonuçları itibarıyla sosyal adaletin önündeki en büyük engellerden biri haline gelmektedir. Bu nedenle, eşitlik politikalarının yalnızca şekilsel değil, işlevsel olarak da adil sonuçlar üretip üretmediği sürekli olarak değerlendirilmelidir.

2.3.1.3 Bağlantılı ayrımcılık

Ayrımcılık türlerinden biri olan bağlantılı ayrımcılık, bireyin kendi özelliklerinden bağımsız olarak, ilişkide bulunduğu kişilere yönelik toplumsal yargıların etkisiyle dezavantajlı duruma düşmesini ifade etmektedir. Bu nedenle, bağlantılı ayrımcılık bireyin doğrudan hedef alınmadığı ancak dolaylı yoldan dışlanmaya ya da olumsuz muameleye uğradığı bir ayrımcılık biçimi olarak ele alınmaktadır. Bağlantılı ayrımcılık, bireyin kendisine ait bir nitelik nedeniyle değil, içinde bulunduğu sosyal ilişkiler ağı üzerinden ayrımcı bir tutuma maruz kalmasıyla şekillenmektedir. Kişinin ailesi, yakın çevresi ya da sosyal ilişkileri, toplumun önyargılı ya da dışlayıcı tutumlarının yöneldiği hedef haline geldiğinde, bu durum bireyin de ayrımcılığa uğramasına neden olabilmektedir (Güldiken,

2024, s. 7). Dolayısıyla bu ayrımcılık biçimi, bireysel değil ilişkisel temelli bir dışlanmayı kapsamaktadır.

Bu tür bir ayrımcılığın temel özelliği, bireyin yalnızca kendisiyle ilgili olmayan bir nedenden ötürü sosyal ya da profesyonel ortamda olumsuz davranışlara maruz kalmasıdır. Örneğin, bir kişinin eş seçiminden dolayı çevresinin tarafından dışlanması, bağlantılı ayrımcılığın tipik bir örneği olarak değerlendirilmektedir (Karan, 2012, s. 141). Bu durum, ayrımcılığın hedefinin genişleyerek sadece belirli grupları değil, onlarla bağ kurmuş bireyleri de kapsadığını göstermektedir. Bağlantılı ayrımcılık, ayrımcı tutumların yalnızca doğrudan muhataplara değil, onların çevresindekilere de yöneltilebileceğini ortaya koymakta ve ayrımcılık olgusunun çok katmanlı doğasına işaret etmektedir. Bu nedenle, toplumsal eşitlik ve adaletin sağlanmasında, yalnızca bireylerin kişisel özelliklerine değil, aynı zamanda içinde bulundukları ilişkisel yapıların da dikkate alınması gerekmektedir.

2.3.1.4 Çoklu ayrımcılık

Çoklu temelde ayrımcılık, bir kişinin birden fazla kimlik özelliği nedeniyle, birden fazla ayrımcılık türüne aynı anda maruz kalması durumunu tanımlar. Bu tür ayrımcılık, bireyin farklı kimlik özelliklerine dayanarak, ya farklı zamanlarda ya da aynı anda birden çok ayrımcılığa uğramasını içerir. Bu durum, bireyin toplumdaki konumunu ve sahip olduğu fırsatları önemli ölçüde etkileyebilir. Çoklu temelde ayrımcılığa uğrayan kişiler, tek bir ayrımcılık türüne maruz kalanlardan daha büyük mağduriyetler yaşayabilirler. Çoklu temelde ayrımcılığın, diğer ayrımcılık türlerine kıyasla daha karmaşık bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Çünkü tek temelli ayrımcılık, yalnızca bir özelliğe dayalı olarak dezavantajlı grupların ve bu gruplara ait çıkarların homojen bir şekilde ele alınmasına odaklanır. Oysa çoklu temelde ayrımcılık, birden fazla özelliği ve bu özellikler doğrultusunda yaşanan dezavantajları göz önünde bulundurur. Bu durum, bazı alt grupların daha fazla mağduriyet yaşamasına neden olabilir. Özellikle kadınlar, bu alt grupların başında yer almaktadır. Bu yüzden hukuki düzenlemelerin, çoklu temelde ayrımcılıkla mücadele edebilecek şekilde genişletilmesi gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

Çoklu temelde ayrımcılık, bir kişinin birden fazla kimlik ya da özellik nedeniyle eşzamanlı olarak ayrımcılığa uğraması durumu olarak tanımlanabilir. Bu ayrımcılıklar,

bireyin sosyal statüsü, cinsiyet, etnik köken, engellilik durumu gibi birden çok kimlik özelliği temel alınarak şekillenebilir. Örneğin, hem engelli hem de siyahi bir kişi iş bulmada zorluk yaşıyorsa, bu, çoklu temelde ayrımcılığa bir örnek oluşturur (Büker, 2008, s. 16). Ayrıca, bu kavramlar bazen "çoklu ayrımcılık" veya "kesişen ayrımcılık" olarak da adlandırılmaktadır. Bu terimler, bireylerin birden fazla kimlik özelliği nedeniyle karşılaştığı ayrımcılığı açıklamak için kullanılır. Örneğin, bir kişi hem siyah hem de kadın olduğu için işe alınmıyorsa, bu da çoklu temelde ayrımcılığa örnektir (Gül, Karan, Ayata ve Yeşiladalı, 2011, s. 21). Sonuç olarak, çoklu temelde ayrımcılık, bireylerin birden fazla özelliğe dayalı ayrımcılığa maruz kaldığı karmaşık ve çok boyutlu bir olgudur. Bu tür ayrımcılığın toplumsal ve hukuki düzeyde doğru şekilde ele alınması, dezavantajlı grupların daha adil bir şekilde korunabilmesi için büyük önem taşımaktadır.

2.3.1.5 Pozitif ayrımcılık

Hukuksal düzenlemelerde “özel önlemler” olarak yer bulan ve günlük söylemde genellikle “pozitif ayrımcılık” şeklinde adlandırılan uygulamalar da bulunmaktadır. Bu tür düzenlemeler, dezavantajlı grupların eşit haklara erişimini sağlamak için geliştirilen çeşitli strateji ve politikalardan oluşmaktadır. Temel hedef, toplumsal adaletsizlikleri gidermek ve dezavantajlı birey yada grupları maruz kaldıkları olumsuzlukları dengelemektir (Erdem, 2020, s. 14). Pozitif ayrımcılık, toplumda uzun süre boyunca maruz kalınan eşitsizliklere karşı alınan önlemleri ifade eden önemli bir kavramdır. Bu kavram, hukuksal düzenlemelerde "özel önlemler" olarak yer bulmakta ve gündelik dilde genellikle "pozitif ayrımcılık" terimiyle dillendirilmektedir. Pozitif ayrımcılıkla geliştirilen politikalar, dezavantajlı grupların eşit haklara sahip olabilmesi için çeşitli stratejiler ve uygulamalar sunmaktadır. Pozitif ayrımcılığın temel amacı, toplumsal eşitsizliği gidermek ve özellikle çocuklar, azınlıklar, kadınlar, engelliler ile diğer bazı grupların yaşadığı zorlukları dengelemektir. Bu uygulamalar, genellikle eşitsizlikleri düzeltmek için geçici ya da sürekli çözümler olarak tasarlanır ve toplumu daha adil bir yapıya kavuşturmayı hedefler (Güldiken, 2024, s. 7). Bu stratejiler, özellikle uzun süreli dışlanmış ya da ayrımcılığa uğramış grupların toplumsal hayata daha güçlü katılımını sağlamak amacıyla uygulanmaktadır. Ayrıca, pozitif ayrımcılık, genellikle bireylerin haklara eşit erişim sağlamalarını engelleyen sosyal, ekonomik veya kültürel bariyerlerin aşılmasına yardımcı olmayı amaçlar (Erdem, 2020, s. 14).

Ancak, bu tür düzenlemeler her zaman toplumsal onay görmeyebilir. Pozitif ayrımcılığa karşı çıkan görüşler, bu tür uygulamaların eşitlik ilkesine ters düştüğünü savunmaktadırlar. Bazı kesimler tarafından bu düzenlemelerin hak sahipliği açısından yanlış kişilere fayda sağladığını ve hedeflenen eşitliği zedelediğini ifade etmektedir (Akdemir, 2014, s. 892). Buna karşın, savunucuları bu uygulamaların gerekliliğine dikkat çekmekte ve toplumsal ilerlemeyi sağlamak için kritik bir araç olduğunu öne sürmektedirler. Çeşitli dezavantajlı grupların tarihsel olarak yaşadıkları ayrımcılıkla başa çıkabilmesi için bu tür politikaların gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu uygulamalarla sağlanacak çeşitliliğin, toplumları daha etkili ve adil hale getirebileceği düşünülmektedir (Güldiken, 2024, s. 7). Pozitif ayrımcılık, farklı görüşlerin ve uygulamaların arasında denge kurmayı hedefleyen bir kavram olarak toplumsal yapıyı iyileştirmeye yönelik kritik bir rol oynamaktadır. Toplumun, daha adil ve eşitlikçi bir yapıya kavuşması için bu tür politikaların ve uygulamaların etkisi tartışılmaz bir şekilde önemli olmuştur.

2.3.1.6 Mobbing

İnsan, doğası gereği sosyal bir varlık olarak kabul edilmekte ve bu yönüyle iş ortamında başarılı bir performans sergileyebilmesi için huzurlu ve güvenli bir çalışma atmosferine ihtiyaç duymaktadır. Ancak küresel düzeyde artan rekabetin, iş yerlerinde de yoğun biçimde hissedilmesiyle birlikte, çalışma ortamlarında çeşitli gerilimlerin ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, iş yaşamında sıklıkla karşılaşılan psikolojik taciz ya da diğer adıyla mobbing, çalışanların karşılaştığı önemli sorunlardan biri olarak öne çıkmaktadır (Bayat ve Baykal, 2016, s. 196). Mobbing, bir çalışanın iş yerinde sistematik biçimde maruz kaldığı olumsuz davranışlar bütünü olarak tanımlanmakta; bu davranışlar çoğu zaman sürekli, kasıtlı ve bireyin onurunu zedeleyici nitelikte gerçekleşmektedir. Söz konusu eylemler, yalnızca yöneticiler tarafından değil, aynı hiyerarşik düzeyde ya da ast konumunda bulunan çalışanlar tarafından da uygulanabilmektedir (Güldiken, 2024, s. 9).

Bu tür sistematik baskıların etkisi, yalnızca bireysel düzeyle sınırlı kalmayıp, kurum kültürü ve işyeri ortamı üzerinde de olumsuz yansımalar yaratmaktadır. Mobbing sürecinde bireyin sosyal itibarının zarar görmesi, duygusal yıpranmanın yanı sıra işten uzaklaşma isteğini de beraberinde getirmektedir. Bu durum, çalışanın motivasyonunu düşürmekte, kendine olan güvenini zedelemekte ve kurumsal aidiyet duygusunu

sarsmaktadır (Tınaz, 2006, s. 14). Mobbing davranışları genellikle tekrar eden ve hedef alınan bireyin kişiliğine yönelik saldırılar şeklinde gelişmekte; sözlü ya da fiziksel şiddet, dışlama, alay etme, sürekli eleştirme ve görev karmaşası gibi çeşitli biçimlerde tezahür etmektedir. Bu davranışlar, zamanla kurbanın işlevselliğini azaltmakta ve iş yerindeki genel psikolojik iklimi olumsuz etkilemektedir. Uzun süreli maruziyet sonucunda bireyde anksiyete, depresyon, tükenmişlik gibi psikolojik rahatsızlıklar ortaya çıkabilmekte; bu durum bireyin yalnızca iş performansını değil, aynı zamanda özel yaşamını da olumsuz etkileyebilmektedir. Sosyal ilişkilerden çekilme, aile bağlarında zayıflama ve içe kapanma gibi sonuçlar, mobbingin birey üzerindeki ağır etkilerini gözler önüne sermektedir. İşyerine duyulan aidiyet hissi azaldıkça, çalışanın işe devamsızlığı artmakta ve sonuç olarak işten ayrılma eğilimi güç kazanmaktadır (Güldiken, 2024, s. 9). Bu çerçevede, mobbing yalnızca bireyin değil, tüm organizasyonun sağlığını tehdit eden ciddi bir risk unsuru olarak değerlendirilmelidir. Öte yandan, kurumsal düzeyde yaşanan bu tür olumsuzluklar, örgütsel performansa da doğrudan yansımakta ve çalışanlar arasında güven bunalımına neden olmaktadır. Mobbingin yaygın olduğu ortamlarda, çalışanlar arasında rekabetten ziyade çatışma ve güvensizlik ön plana çıkmakta; bu durum uzun vadede iş yerinde genel bir verimsizlik doğurmaktadır. Kurumsal yapının zarar görmesiyle birlikte iş gücü kaybı, artan personel devri ve ekonomik zararlar kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu nedenle, mobbingin yalnızca bireysel değil, örgütsel bir sorun olarak ele alınması gerektiği önem taşımaktadır (Öksüzoğlu ve Şeşen, 2018, s. 134). Siyahi çalışanlar söz konusu olduğunda ise durum daha da zorlaşmaktadır. Türkiye'de mobbing araştırmaları, ayrımcılık ile mobbingin iç içe geçtiğini göstermektedir. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan bir çalışmada şu tespit yapılır:

"Türkiye'de(...) ayrımcılık temelli mobbing diye de tanımlanabilecek bir mobbing formu yaygın olarak yaşanmaktadır. Bu tip mobbing fiziksel görünüm, cinsiyet, din ve mezhep veya politik görüş gibi özelliklere dayanmaktadır." (Acar ve Dündar, 2018, s. 41).

Bu bulgular, iş yerinde siyahi ya da farklı görünümdeki çalışanların daha düşük ücretlerle, daha ağır işlerde çalıştırıldığını; yönetim pozisyonlarına daha az yükseltildiklerini destekleyen göstergelerdir. Nitekim uluslararası literatür de siyahi çalışanların sistematik biçimde daha fazla mobbinge maruz kaldığını (Deitch et al., 2003) ve beyazlara kıyasla daha az ücret aldığını (Harvard Business School, 2023) ortaya koymaktadır. Türkiye'de

bu mesele ayrıca Afro-Türkler üzerinden de araştırılmış, ten rengine dayalı önyargıların günlük yaşamda ayrımcı tutumlar ürettiği gösterilmiştir (Kaya, t.y.).

2.3.2 Ayrımcılık yasağı ile ilgili uluslararası düzenlemeler

Ayrımcılık yasağı, uluslararası insan hakları hukukunun temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu ilkenin küresel ölçekte nasıl korunduğu ve geliştirildiği ise çeşitli uluslararası kuruluşların kabul ettiği belgeler aracılığıyla somutlaşmaktadır. Bu başlık altında, ayrımcılık yasağının uluslararası düzeyde nasıl ele alındığına dair temel belgeler ve kurumsal yaklaşımlar incelenecektir. Bu kapsamda, öncelikle BM tarafından kabul edilen düzenlemelere, ardından Uluslararası Çalışma Örgütü'nün ilgili belgelerine, Avrupa Konseyi'nin insan haklarına ilişkin metinlerine ve son olarak Avrupa Birliği'nin ayrımcılıkla mücadele için hazırladığı çerçeveye yer verilecektir. Böylece, pozitif ayrımcılığın hukuki temellerini oluşturan uluslararası düzenlemeler bütüncül bir bakışla değerlendirilecektir.

2.3.2.1 Birleşmiş milletler belgeleri

BM, ayrımcılık yasağını uluslararası insan hakları hukukunun temel ilkelerinden biri olarak benimsemiş ve bu ilkeyi evrensel düzeyde düzenleyen en önemli belgeleri kabul etmiştir. Bu belgeler, farklı gerekçelerle yapılan ayrımcılığın önlenmesi, bireylerin insan haklarından tam ve eşit şekilde yararlanabilmesi için uluslararası toplumun benimsediği ortak normları ortaya koymaktadır. 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 2. maddesi, tüm bireylerin hak ve özgürlüklerden ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka herhangi bir kanaat, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da diğer statüler temelinde hiçbir ayrım yapılmaksızın yararlanmasını güvence altına almaktadır (Birleşmiş Milletler, 1948). Bu hüküm, uluslararası insan hakları belgelerinde sıklıkla atıf yapılan bir normatif dayanak niteliği taşımaktadır.

1966 yılında kabul edilen Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi (MSHS) ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ESKHS), insan haklarını kategorilere ayırarak daha ayrıntılı ve bağlayıcı hükümler getirmiştir. Bu sözleşmelerin ilk maddelerinde halkların kendi kaderini tayin hakkı vurgulanmakta, sonraki bölümlerinde ise bireylerin ayrımcılığa uğramaksızın medeni, siyasi, ekonomik, sosyal

ve kültürel haklardan yararlanması öngörülmektedir. Bu sözleşmelerin denetim mekanizmaları da bireylerin hak ihlallerine karşı korunmasında önemli rol oynamaktadır (Birleşmiş Milletler, 1966).

1965 tarihli Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (ICERD) ise, ırkçılık ve etnik temelli ayrımcılıkla mücadeleye odaklanan özel bir düzenlemedir. Sözleşme, "ırk, renk, soy ya da ulusal veya etnik köken" temelinde yapılan tüm ayrımcı uygulamaların yasaklanmasını öngörmektedir. Taraf devletler, yasama, idare ve adli düzenlemelerini bu doğrultuda uyarlamak ve ayrımcılıkla mücadele amacıyla aktif önlemler almakla yükümlü tutulmaktadır (Birleşmiş Milletler, 1965). Bu sözleşme, uluslararası ırkçılıkla mücadele hareketinin temel taşlarından biri olarak kabul edilmektedir.1979 yılında kabul edilen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığı açıkça yasaklamakta ve kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmasını sağlamak üzere taraf devletlere kapsamlı yükümlülükler getirmektedir. Sözleşme, yalnızca yasal eşitliği değil, fiili eşitliği sağlamayı da amaçlayarak devletlerin olumlu ayrımcılık dahil çeşitli önlemler almasını öngörmektedir (Birleşmiş Milletler, 1979). Bu yönüyle CEDAW, kadın haklarının geliştirilmesinde dönüm noktası niteliğindedir.

Son olarak, 2006 yılında kabul edilen Engelli Hakları Sözleşmesi (CRPD), engelli bireylerin toplumsal yaşamın her alanına tam katılımını hedefleyen kapsamlı bir belge niteliğindedir. Sözleşme, engelli bireylerin insan haklarını diğer bireylerle eşit biçimde kullanmalarını güvence altına almakta ve ayrımcılığın her türlüsünü açıkça yasaklamaktadır. CRPD, kapsayıcı yaklaşımıyla, yalnızca fiziksel erişimi değil, eğitim, istihdam ve siyasal yaşama katılım gibi hak alanlarını da içermektedir (Birleşmiş Milletler, 2006). Bu belge, ayrımcılıkla mücadelede yalnızca yasaklama değil, aynı zamanda eşit fırsatlara erişimi sağlama yaklaşımını benimsemektedir. Tüm bu belgeler birlikte değerlendirildiğinde, Birleşmiş Milletler'in, farklı temellere dayanan ayrımcılık biçimlerine karşı tutarlı ve çok yönlü bir uluslararası normlar sistemi oluşturduğu görülmektedir. Söz konusu belgeler, devletler açısından yalnızca etik bir rehber değil, aynı zamanda bağlayıcı hukuki yükümlülükler getiren metinlerdir. Böylelikle ayrımcılıkla mücadele, insan hakları hukukunun merkezinde yer almakta ve evrensel düzeyde güvence altına alınması amaçlanmaktadır.

2.3.2.2 Uluslararası çalışma örgütü belgeleri

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), çalışma yaşamında eşitlik ilkesinin hayata geçirilmesini sağlamak amacıyla ayrımcılıkla mücadeleyi temel alan bir dizi uluslararası sözleşmeler kabul etmiştir. Bu sözleşmeler, iş gücünün korunmasını ve herkes için adil çalışma koşullarının sağlanmasını hedefleyerek, ayrımcılık yasağını yalnızca normatif düzeyde değil, aynı zamanda uygulanabilir ve izlenebilir bir çerçeveye oturtmaktadır. Örgütün temel belgelerinden biri olan 1958 tarihli 111 No'lu Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi, iş yerinde her bireyin eşit fırsatlara sahip olması gerektiği ilkesine dayanmaktadır. Bu sözleşme, işe alım süreçlerinden terfiye, ücretlendirmeden mesleki eğitime kadar pek çok alanda; ırk, renk, cinsiyet, din, siyasal görüş, ulusal köken ve sosyal statü gibi gerekçelerle ayrımcılığı yasaklamaktadır (ILO, 1958). Ayrıca sözleşme, taraf devletlere yalnızca ayrımcılığı yasaklamakla kalmayıp, aynı zamanda etkin eşitlik politikaları geliştirme ve uygulama yükümlülüğü de yüklemektedir. Bu yönüyle sözleşme, pasif bir koruma anlayışının ötesine geçerek aktif müdahale ve politika üretimi gerektiren bir perspektifi benimsemektedir.

Bu bağlamda önemli bir diğer belge olan 1951 tarihli 100 No'lu Eşit Ücret Sözleşmesi, "eşit değerde işe eşit ücret" ilkesini temel alarak toplumsal cinsiyet eşitliğine katkı sağlamaktadır. Kadın ve erkek çalışanların benzer nitelik, sorumluluk ve koşullar altında gerçekleştirdikleri işler karşılığında aynı ücreti alması gerektiğini belirten sözleşme, ücret eşitsizliğini ortadan kaldırmaya yönelik uluslararası bir norm oluşturmaktadır (ILO, 1951). Söz konusu düzenleme, yalnızca ücret politikasına değil, aynı zamanda toplumsal normlara da müdahale niteliği taşımaktadır. İstihdamın doğum ve annelik gibi biyolojik süreçlerle kesintiye uğradığı durumlarda ortaya çıkan ayrımcılıkla mücadele amacı taşıyan 2000 tarihli 183 No'lu Anneliğin Korunması Sözleşmesi, hamile kadınların iş güvencesini sağlamayı ve doğum izinleri ile ilgili standartlar oluşturmayı hedeflemektedir. Bu sözleşme kapsamında işverenlerin hamilelik nedeniyle işe son vermesi, olumsuz muamelede bulunması veya terfi sürecinde dezavantajlı uygulamalar yapması yasaklanmaktadır. Bu bağlamda sözleşme, kadınların iş yaşamına kesintisiz katılımını destekleyen önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir. ILO'nun yakın tarihli düzenlemelerinden biri olan 2019 tarihli 190 No'lu Şiddet ve Tacizin Önlenmesi Sözleşmesi, iş yerlerinde sıklıkla karşılaşılan ancak uzun süre görmezden gelinen cinsiyet

temelli şiddet ve taciz vakalarına karşı kapsamlı bir uluslararası koruma mekanizması sunmaktadır (ILO, 2019). Sözleşme, yalnızca fiziksel şiddeti değil, aynı zamanda psikolojik şiddet, cinsel taciz, tehdit ve baskı gibi dolaylı şiddet türlerini de kapsamakta ve bu tür davranışların önlenmesine ilişkin yükümlülükler getirmektedir. Bu düzenleme ile çalışma ortamlarının insan onuruna uygun ve güvenli hale getirilmesi hedeflenmektedir. Tüm bu sözleşmeler birlikte değerlendirildiğinde, ILO'nun yalnızca temel hakları tanıyan değil, aynı zamanda bu hakların hayata geçirilmesini amaçlayan kapsayıcı bir uluslararası çerçeve sunduğu görülmektedir. Söz konusu belgeler, iş gücünün korunması, toplumsal cinsiyet eşitliği, güvenli çalışma ortamı ve sosyal adaletin sağlanması gibi temel ilkeleri destekleyerek, çalışma yaşamında ayrımcılıkla mücadelede küresel standartlar oluşturulmasına katkı sağlamaktadır.

2.3.2.3 Avrupa Konseyi belgeleri

Avrupa Konseyi, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi bağlamında ayrımcılıkla mücadeleye yönelik kapsamlı normatif düzenlemeler geliştirmiştir. Bu düzenlemeler, yalnızca bireylerin medeni ve siyasal haklarını değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik haklarını da güvence altına alan geniş bir çerçeve sunmaktadır. Konseyin en temel belgelerinden biri olan 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), insan haklarının korunmasına ilişkin bağlayıcı bir uluslararası metin olarak kabul edilmektedir. Sözleşmenin 14. maddesi, AİHS kapsamındaki hak ve özgürlüklerden yararlanırken hiçbir bireyin cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya toplumsal köken, bir azınlık topluluğuna mensup olma, mülkiyet, doğum veya başka bir statü nedeniyle ayrımcılığa uğramayacağını hükme bağlamaktadır (Avrupa Konseyi, 1950). Ancak bu hüküm, yalnızca sözleşmede yer alan haklarla sınırlı bir ayrımcılık yasağı öngörmektedir. Bu sınırlılığı ortadan kaldırmak amacıyla kabul edilen ve 2000 yılında yürürlüğe giren 12 No'lu Protokol, ayrımcılığı bağımsız bir hak olarak tanımlayarak AİHS sistemine önemli bir yenilik getirmiştir. Bu protokol ile ayrımcılığa karşı koruma, yalnızca sözleşme kapsamındaki haklarla sınırlı kalmayıp, her türlü yasal hakkın kullanılmasında ayrımcılık yasağının geçerli olduğu vurgulanmıştır. Böylece Avrupa Konseyi çerçevesinde ayrımcılık yasağı, çok daha geniş bir uygulama alanı kazanmıştır (Avrupa Konseyi, 2000).

Konseyin sosyal haklara yönelik en önemli belgelerinden biri olan 1961 tarihli Avrupa Sosyal Şartı, çalışma hakkı, adil ücret, sosyal güvenlik, sağlık hizmetlerine erişim ve aile yaşamının korunması gibi hakları tanımanın ötesine geçerek, bu hakların ayrımcılıktan arındırılmış biçimde sağlanması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Şart, sosyal hakların yalnızca belirli bir kesime değil, tüm bireylere eşit şekilde sunulması gerektiğini vurgulayarak sosyal adaletin ve eşitliğin sağlanmasına katkı sağlamaktadır (Avrupa Konseyi, 1961). Bunun yanı sıra, Avrupa'daki etnik, dilsel ve kültürel çeşitliliğin korunması amacıyla kabul edilen 1995 tarihli Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi, özellikle azınlık gruplara yönelik ayrımcılığın önlenmesini hedeflemektedir. Bu sözleşme, taraf devletlere azınlıkların kimliklerini, dillerini, kültürlerini ve geleneklerini koruma yükümlülüğü getirerek, eşitlik ilkesinin azınlıklar açısından da hayata geçirilmesini sağlamayı amaçlamaktadır (Avrupa Konseyi, 1995). Söz konusu belge, kültürel hakların ayrımcılıkla mücadele çerçevesinde değerlendirilmesine olanak tanıyan özgün bir perspektif sunmaktadır. Tüm bu belgeler birlikte değerlendirildiğinde, Avrupa Konseyi'nin ayrımcılıkla mücadeleye yaklaşımı; medeni ve siyasal haklardan sosyal ve kültürel haklara, çoğunluktan azınlığa kadar her bireyi kapsayan bütüncül ve hak temelli bir yaklaşıma dayanmaktadır. Konsey, hem hukuki normlar hem de denetim mekanizmaları aracılığıyla ayrımcılıkla mücadelede etkin bir rol üstlenmektedir.

2.3.2.4 Avrupa Birliği belgeleri

Avrupa Birliği (AB), insan hakları ve temel özgürlüklerin korunması çerçevesinde ayrımcılıkla mücadeleyi öncelikli bir politika alanı olarak benimsemiştir. AB, ayrımcılıkla mücadele konusunda kapsamlı bir yasal çerçeve oluşturmuştur. Temel Haklar Şartı, Avrupa Sosyal Şartı, çeşitli yönergeler ve AİHS gibi belgeler, eşitlik ilkesinin korunmasını ve ayrımcılığın önlenmesini amaçlamaktadır.. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, AB'nin temel değerlerini ve bireylerin haklarını tanımlayan önemli bir belgedir. Şart'ın 21. maddesi, cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, dil, din veya inanç, siyasi veya başka herhangi bir görüş, bir ulusal azınlığın üyesi olma, doğum, maluliyet veya yaş gibi herhangi bir nedenle ayrımcılığı yasaklamaktadır (Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, 2000). Bu hüküm, AB'nin tüm politika ve uygulamalarında eşitlik ilkesinin gözetilmesini zorunlu kılmaktadır. Avrupa Sosyal Şartı, sosyal hakların korunmasını amaçlayan bir Avrupa Konseyi sözleşmesidir. Şart'ın giriş kısmında, sosyal

haklardan yararlanma hakkının hiçbir ırk, renk, cinsiyet, din, siyasal görüş, ulusal soy veya sosyal köken ayrımı gözetmeksizin sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın E maddesi ise, Şart'ta yer alan haklardan yararlanmanın hiçbir ayrımcılığa tabi olmaksızın sağlanacağını hükme bağlamaktadır (Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı, 1994).

AİHS'nin 14. maddesi, sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanırken cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmayacağını hükme bağlamaktadır (AİHS, 1950). Bu madde, ayrımcılıkla mücadelede önemli bir yasal dayanak oluşturmaktadır. AB, ayrımcılıkla mücadele kapsamında çeşitli yönergeler kabul etmiştir. Bunlar arasında, 2000/43/EC sayılı Irk Eşitliği Yönergesi ve 2000/78/EC sayılı İstihdamda Eşitlik Yönergesi öne çıkmaktadır. Irk Eşitliği Yönergesi, ırk veya etnik köken temelinde ayrımcılığı yasaklarken; İstihdamda Eşitlik Yönergesi, din veya inanç, engellilik veya yaş temelinde ayrımcılığı yasaklamaktadır (Avrupa Birliği Yönergeleri, 2000/43/EC ve 2000/78/EC). Bu yönergeler, üye devletlerin ulusal hukuklarına entegre edilerek bağlayıcı hale gelmiştir.

3. TÜRKİYE ÖZELİNDE SİYAHİLERİN MARUZ KALDIKLARI TEN RENGİ AYRIMCILIKLARI

3.1 Ten Rengi Ayrımcılığı

Eşitsizlik ve ayrımcılık, sosyal yaşamda uzun süredir var olan ve önemli bir yer tutan meselelerden biridir. İnsanlık tarihi boyunca bireyler, inançları, renkleri, dinleri, ırkları ve cinsiyetleri temelinde ayrımcılığa maruz kalmış, bu da toplumsal eşitsizliklere yol açmıştır (Yayla, 2015, s. 43). İnsanların özünde eşit olduğu ve herkesin doğuştan kazanılmış temel haklara sahip olduğu evrensel bir gerçekliktir. Ancak, bir bireyin ten renginin koyu olması, onun bu haklardan yoksun bırakılmasına gerekçe oluşturamaz.

Ten rengine dayalı ayrımcılık, akademik literatürde "renkçilik" (*colorism*) olarak adlandırılır. Bu ayrımcılık biçimi, bireylerin ait oldukları ırk ya da etnik gruptan bağımsız olarak, fenotipleri yani dış görünüşleri temelinde farklı muamelelere tabi tutulmalarıdır. Başka bir deyişle, renkçilik yalnızca farklı ırklar arasında değil, aynı ırk içinde de ortaya çıkabilir. Örneğin aynı ırka mensup açık kahverengi tenli bir kişi, koyu siyah tenli bir kişiye göre daha avantajlı kabul edilebilir (Kaya, 2017, s. 66). Bu ayrımcılık biçiminin kökeni, farklı coğrafyalarda yaşayan toplulukların ticaret ve diğer etkileşim alanlarında birbirleriyle karşılaştırılmasına kadar gitmektedir. Bu karşılaştırmalar, insanların deri renklerine göre sınıflandırılması ve önyargılı muameleye tabi tutulması şeklinde kendini göstermiştir (Özbek, 2007, s. 259). Tarihsel olarak kölecilik döneminde açık tenli kölelerin ev işlerinde çalıştırıldığı, koyu tenli kölelerin ise tarlalarda ve daha ağır işlerde zorlandığı bilinmektedir. Bu durum, ten rengi farklılıklarının toplumsal hiyerarşiyi belirlemede uzun süredir kullanıldığını göstermektedir.

Hunter (2005), renkçilik olgusunun toplum içindeki etkilerini şu sözlerle açıklar: *"Renkçilik yalnızca farklı etnik gruplar arasında değil, aynı topluluk içinde bile daha açık tenli bireylere ayrıcalık tanınmasına yol açmakta ve böylece sistematik bir eşitsizlik yaratmaktadır."*

Hunter'ın bu tespitleri, ten rengi ayrımcılığının yalnızca dışsal önyargılardan kaynaklanmadığını, aynı zamanda toplulukların kendi iç dinamiklerinde de yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, ayrımcılığın ne kadar derin ve çok katmanlı bir sorun olduğunu göstermektedir. Ayrıca Bagalini (2020), iş yaşamında görülen ekonomik boyutu şöyle vurgular: *"Araştırmalar, ten rengine bağlı bir ücret farkının var olduğunu ve işçinin cilt tonu koyulaştıkça bu farkın daha da açıldığını göstermektedir."*

Bagalini'nin bu ifadesi, Hunter'ın teorik düzeyde ortaya koyduğu renkçilik olgusunun, günümüz iş piyasasında somut ve ölçülebilir ekonomik eşitsizliklere dönüştüğünü göstermektedir. Böylelikle, ten rengi ayrımcılığının hem toplumsal statü hem de ekonomik refah üzerinde doğrudan ve kalıcı etkiler yarattığı anlaşılmaktadır.

Günümüzde göç hareketlerinin artması ve küreselleşmenin etkisiyle ülkeler arasındaki sınırların giderek belirsizleşmesi, beraberinde yabancı düşmanlığını ve çok kültürlü toplum korkusunu da getirmektedir. Bu gelişmeler ırkçılığın artmasına zemin hazırlamakta; farklı millet ve ırkların iç içe geçtiği toplumlarda benzer sosyal sorunların yaşanmasına yol açmaktadır (Ünlü, 2024, s. 10). İnsanlık tarihi boyunca beyaz ırkın siyah ırktan üstün olduğu görüşü uzun süre hâkim bir ideoloji olarak kabul edilmiştir. Beyaz ırk, siyah ırkı sömürmek ve yaptığı ayrımcılığı meşrulaştırmak için bu ideolojiyi araç olarak kullanmıştır. Açık ten rengine sahip bireylerin koyu tenlilere göre daha avantajlı kabul edilmesi, bu anlayışın bir yansımasıdır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan ve Jamaika gibi coğrafyalarda ten rengi ayrımcılığının yaygın şekilde gözlemlendiği görülmektedir. Beyaz tenin siyah ten üzerinde üstün görülmesi ya da beyaz tenin tercih edilmesi, ırksallaştırma sürecinin kolonyalizm ve Afrika'nın köleleştirilmesiyle yakından ilişkili olduğu öngörülmektedir.

Tüm bu veriler, ten rengi ayrımcılığının yalnızca bireylerin toplumsal statülerini ve ekonomik fırsatlarını etkilemekle kalmadığını, aynı zamanda tarihin farklı dönemlerinde çok daha geniş çaplı toplumsal ve siyasal krizlere yol açtığını göstermektedir. Renk temelli önyargılar kimi zaman kültürel hafızada kalıcı izler bırakmış, kimi zaman da toplumların kaderini belirleyecek büyük çatışmalara zemin hazırlamıştır. Dilimizde "iş işten geçtikten sonra" anlamında kullanılan *Badel harab-ül Basra* atasözü, Basra şehrinin siyahi köleler tarafından çıkarılan bir ayaklanma sonucunda yakılmasıyla ortaya

çıkmıştır. Bununla birlikte Amerika Birleşik Devletleri'nde meydana gelen ve yüzbinlerce kişinin ölümüne sebep olan Kuzey-Güney Savaşı da siyahi kölelere özgürlük verilip verilmemesi meselesi üzerine başlamıştır. Batı toplumunda uzun yıllar süren renk ayrımı, zaman zaman sokak çatışmalarına dahi yol açmıştır (Tatlısu, 2018, s. 34; Yayla, 2015, s. 44-45).

Yaşadığımız iletişim çağında renk ayrımına maruz kalmış siyahi bireylerin trajik vakalarına sıkça şahit olmaktayız. ABD'nin Minneapolis kentinde siyahi George Floyd'un polis tarafından kasten ve acımasızca öldürülmesi ile Türkiye'de Beyoğlu'ndaki bir polis karakolunda öldürülen Festus Okey, bu alandaki en bilinen örneklerin başında gelmektedir. Bu vakalar, renk temelli ayrımcılığın yalnızca tarihsel bir olgu değil, günümüzde de güncelliğini koruyan bir sosyal adaletsizlik sorunu olduğunu göstermektedir.

3.1.1 Ten rengi ayrımcılığının tarihsel kökenleri

Bernasconi, *Irk Kavramını Kim İcat Etti?* adlı çalışmasında "ırk" kavramının ortaya çıkışını tartışırken, bu kavramın başlangıçta biyolojik farkları açıklama iddiasıyla ortaya atıldığını ancak kısa sürede siyasal ve ideolojik işlevler kazandığını vurgular. Ona göre, ırk düşüncesi yalnızca doğal farklılıkların betimlenmesiyle sınırlı kalmamış, toplumlar arası hiyerarşileri meşrulaştırmanın aracı hâline gelmiştir (Bernasconi, 2010, s. 28). Bu bağlamda Fransız hekim ve seyyah François Bernier, 17. yüzyılda insan topluluklarını ilk kez sistematik biçimde sınıflandıran kişi olarak öne çıkar. Bernier, insanları ten rengi ve fizyolojik özellikler temelinde dört gruba ayırmış ve bu sınıflandırma daha sonra modern antropolojinin ırk teorilerinin başlangıç noktası olarak kabul edilmiştir (Bernasconi, 2010, s. 30-31).

Bernasconi'nin vurguladığı bu düşünsel arka plan, Bernier'in sınıflandırmasının önemini yalnızca tarihsel bir tasnif olmanın ötesine taşır. Nitekim Ünlütürk (2015), Bernier'in insanları hangi gruplara ayırdığını ayrıntılı biçimde aktararak bu sınıflandırmanın daha somut boyutunu gözler önüne serer.

Irk kavramının tarihsel gelişimi, ten rengine dayalı ayrımcılığın kökenlerinin anlaşılması açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, insan topluluklarının fiziksel

görünümlerine göre ilk kez sistematik biçimde kategorize edilmesi, 17. yüzyılda Bernier tarafından gerçekleştirilmiştir. Bernier, insanları ten rengi, yüz hatları gibi fizyolojik özellikleri temel alarak dört temel gruba ayırmıştır: Avrasyalılar, Sahra-altı Afrikalı siyahlar, Doğu'nun beyazları ve Laponlar (Ünlütürk, 2015, s. 95). Bu sınıflandırmalar, ilk etapta insanların doğuştan getirdikleri biyolojik yapılar temelinde bilimsel bir ayrım önerisi gibi sunulsa da, zamanla siyasal ve ideolojik işlevler kazanmaya başlamıştır. Antropoloji disiplini, özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda bireylerin genetik ve fiziksel özelliklerini dikkate alarak bu tür ayrımları kuramsallaştırmış, fenotipik farklılıklar üzerinden çeşitli insan gruplarını "ırk" başlığı altında sınıflandırmıştır (Ünlü, 2024, s. 12). Bunun en acı vaklarından biri Ruanda'da Belçikalılar tarafından oluşturulan Hutsi ve Tutu etnik gruplar arasında 1994 senesinde çıkarılan iç savaşta 800.000 binden fazla insanın katledilmesiyle neticelenen soykırımdır.[4]

Bu dönemde yapılan sınıflandırmaların amacı bilimsel veri toplamaktan ziyade, aksine emperyalist yayılmacılığın ideolojik zeminini oluşturmak için bir yöntem olduğu görülmektedir. Özellikle Avrupa'nın sömürgecilik faaliyetlerinin yaygınlaştığı 17. yüzyılın sonlarında, Afrika kıtasının Avrupalı güçler tarafından işgal edilmesiyle birlikte ırk temelli düşünceler küresel ölçekte hızla yayılmıştır. Sınıflandırma sistemlerinin, Batılı toplumların sömürge yönetimlerini meşrulaştırmak için başvurduğu stratejik bir araç haline gelmesi, ırk kavramının tarihsel anlamını büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu doğrultuda ırk, sadece biyolojik farklılıkları ifade eden nötr bir terim olmaktan çıkmış; güç ilişkileri, tahakküm ve aşağılamanın taşıyıcısı bir kavrama dönüşmüştür. Güler'in aktardığı üzere, o dönemin farklılık anlayışı her ne kadar heterojen ve tartışmalı bir ırk kavramını içeriyor olsa da, bu çerçeve büyük ölçüde Avrupalı üstünlüğü üzerine inşa edilmiştir (Güler, 2022, s. 241). Bu noktadan itibaren ırk, özellikle Batı dışı toplumların alt kategorilere yerleştirilmesinde etkili bir ideolojik mekanizmaya dönüşmüştür. Günümüzde Batı dünyasının sokaklarında Doğu ırkları bir bütün olarak aynı torbaya konulmakta ve genellikle Asyalı veya Afrikalı olarak toplu bir öteki sınıf olarak kategorize edildiklerine şahit olmaktayız. Sokağa hakim olan bu öteki kategorisinin alt

[4] Detaylı Bilgi için bakınız: Anadolu Ajansı.https://www.aa.com.tr/tr/ayrimcilikhatti/ayrimcilik/ruandada-29-yil-once-yapilan-soykirimin-tanigi-yasananlari-aaya-anlatti/1815844

yapısı Batılı devletlerinin sistematik olarak oluşturdukları üstün Batılı anlayışının yansımasıdır.

Ten rengi ayrımcılığının tarihsel kökenleri ise farklı coğrafyalarda ve kültürel bağlamlarda çeşitli şekillerde ortaya çıkmış olsa da, ortak bir payda olarak Avrupa sömürgeciliği, kölelik sistemi ve sınıf hiyerarşilerinin etkisi büyüktür. Avrupa'nın sömürgecilik projesi bu ayrımcılığın temel dinamiklerini oluşturduğu bir hakikat olarak karşımızda durmaktadır.

Bu bağlamda, renkçilik günümüzde özellikle ABD'de, beyaz ırkçılığı sisteminin sürdürücü mekanizmalarından biri haline gelmiştir. Beyaz üstünlüğünün ideolojik, estetik ve ekonomik boyutları, koyu ten rengini barbarlık, akıldışılık ve aşağılıkla ilişkilendirirken, beyaz ten ve dolayısıyla beyazlık medeniyet, güzellik ve üstünlük simgesi olarak konumlandırılmıştır. Bu karşıt tanımlamalar renkçiliğin temel çerçevesini oluşturur. Hatta çok yakın zamanlara kadar Batı şehirlerinde siyahi insanların sergilendiği bir nevi hayvan bahçeleri misali insan bahçeleri sergileri yapıylıyordu. Renkçilik, özellikle Latin Amerika ve Afrika kökenli topluluklarda, Avrupa sömürgeciliği ve Amerika'daki kölelik tarihiyle derinden bağlantılıdır.

Bu sistemler, kültürel ve ekonomik anlamda beyazlığı taklit eden açık ten tonlarına ayrıcalıklar tanımıştır. Amerikalı siyahi sanatçı Michael Joseph Jackson, bütün ihtişamlı hayatına, servetine ve çok büyük hayran kitlesine rağmen ten rengini değiştirmek için yapmadığını bırakmamıştır. Bu durum, beyaz tenin üstünlüğü ve siyah tenin toplumsal hayatta kabul görmemesinin zihinlere ne denli işlendiğinin çarpıcı bir örneği olarak görülebilir. Vigo (2010), Jackson'ın bedeninin ırk kategorilerine meydan okuyuşunu şu şekilde dile getirir:

"Sonuçta Michael Jackson'ın bedeni tanımlamayı reddediyordu… ve aynı şekilde Jackson ırkı da reddediyordu; o ne siyah ne beyazdı, paradoksal olarak hem siyah hem de beyazdı." (s. 81)

Bu ifade, Jackson'ın bedeninin sabit ırk kategorilerine indirgenemeyeceğini ve ten renginin toplumsal anlamının ne denli yapay olduğunu ortaya koyar. Jackson'ın hem siyah hem beyaz olarak algılanması, aslında ten rengi ayrımcılığının sınırlarını ve bu

ayrımcılığın bireyleri nasıl kimliksel ikilemlere sürüklediğini gözler önüne serer. Dolayısıyla Vigo'nun tespiti, ten rengi ayrımcılığının yalnızca siyah ve beyaz arasındaki eşitsizlikte değil, aynı zamanda bireylerin kendilerini nasıl tanımlayacaklarını bile karmaşıklaştıran bir sorun olduğunu gösterir.

Scriven (2010) ise Jackson'ın sembolik konumunu, Afro-Amerikan toplumunun gözünden şu sözlerle ortaya koyar: *"Michael Jackson, müziği, ameliyatları, cilt beyazlatması ve hatta beyaz çocuklar yetiştirmesi aracılığıyla, Amerikan ırk kavramının sağlam biçimde kurduğu yüksek engelleri aşmaya çalıştı, fakat bunda başarılı olamadı"* (s. 100).

Scriven ayrıca Jackson'ın tercihlerini, siyahlıktan duyulan bir uzaklaşma ve beyazlığa yönelme arzusuyla ilişkilendirir: *"Michael'ın seçimlerinin açıklaması, yoğun bir öz-nefret, siyahlıktan kaçış ve beyazlığa açık bir tercihtir… Vitiligo, Michael'ın sentetik beyaz tenli ayrıcalığa kaçışını kolaylaştıran ve hatta meşrulaştıran bir fırsat olarak görülebilir"* (s. 102).

Scriven'in bu değerlendirmeleri, Jackson'ın yalnızca popüler kültür ikonuna indirgenemeyeceğini; aynı zamanda siyah karşıtı ırkçılığın Amerikan toplumundaki işleyişini ve ten rengi ayrımcılığının bireysel hayatlara nasıl nüfuz ettiğini görünür kılan güçlü bir sembol olduğunu göstermektedir.

Yine beyazlara benzeme meramı sonunda hayatı boyunca unutamayacağı kötü bir anı ile anılanlardan biri de Amerika'daki siyahi mücadelenin öncü ismi olan Malcolm X'e ait. Kıvılcık saçlarını beyazların saçı gibi düzleştirmek için kafasına sürdüğü yakıcı kimyasal kremi yıkamak istediğinde suyun kesik olduğunu görüyor. Kimyasal krem canını yakınca ve su bulamayınca kafasını klozete sokup klozetin suyu ile kafasındaki kremi yıkamak zorunda kalıyor (Halley, 2020, s. 136).

Modern dönemde Michael Jackson ve Malcolm X örneğinde olduğu gibi ten rengi ayrımcılığının bireylerin yaşamına nasıl sirayet ettiğini gözler önüne sererken, tarihsel bağlamda bu tür ayrımcılığın kökeni "bilimsel" görünümlü sınıflandırmalara dayandırılmıştır. Erken dönem antropolojik yaklaşımlar, fiziksel özellikler üzerinden

insan gruplarını hiyerarşik biçimde kategorize ederek renkçiliğin kurumsallaşmasına zemin hazırlamıştır.

Bazı erken dönem bilim insanları ise belirli yüz ve çene yapılarının etnik kökenle ilişkili olduğunu ileri sürmüştür. Örneğin çıkıntılı alın ve geriye çekilen çeneye sahip bireyler "Avrupalı" olarak tanımlanırken, öne çıkan alt çene kemiği ve belirgin alt diş yapısı olan bireyler "Afrikalı" olarak kategorize edilmiştir. Bu tür sınıflandırmalarda amaç yalnızca fiziksel farkları tanımlamak değil, aynı zamanda bu farklılıklar üzerinden zihinsel kapasiteleri ve medeni seviyeleri hiyerarşik olarak sıralamaktı.

Bu yaklaşımlara karşı eleştirel bir perspektifle yaklaşan Alman antropolog Friedrich Blumenbach (1752–1840), insanları ten rengi ve kraniyal yapılarına göre beş temel gruba ayırmıştır: *"Kafkasyalı (Beyaz), Moğol (Sarı), Etiyopyalı (Siyah), Amerikalı (Kızılderili) ve Malaya (Kahverengi)"* (Ünlütürk, 2015, s. 97). Bununla birlikte, aynı dönemde yaygın olan bazı ırkçı varsayımlar siyah tenli bireylerin insanlık sınırında yer aldığı algısını beslemiştir. Bu yaklaşımlara göre Afrikalı bireylerin koku alma duyularının daha keskin olduğu, hafıza kapasitelerinin yüksek olduğu, fakat beyin hacimlerinin küçük, cinsel organlarının ise büyük olduğu varsayılmıştır (Şenel, 1993, s. 37). Bu betimlemeler onları ne tam anlamıyla insan nede hayvan olarak tanımlayan ve arada bir "geçiş türü" olarak konumlandıran bir anlayışa dayanmaktaydı.

Asyalı Amerikalılar arasında renkçilik farklı bir biçim almıştır. Avrupa sömürgeciliğinin etkisi altında olan Kızılderililer, Vietnamlılar veya Filipinliler gibi gruplarda açık ten rengi, sömürge rejimi tarafından dayatılan Batı estetik ve değerlerinin bir göstergesi olmuştur. Aynı zamanda Batı kültürüne daha dolaylı şekilde bağlı olan diğer Asyalı Amerikalı topluluklarda açık ten genellikle orta ve üst sınıfla ilişkilendirilirken koyu ten fiziksel iş gücü ve yoksullukla bağdaştırılmıştır (Şenel, 1993, s. 120). Literatürde "ağartma sendromu" olarak tanımlanan ve beyaz estetik ideallerini içselleştirmeye dayanan bu tutum, küresel ölçekte kölelik ve sömürgecilik tarihinin psikolojik ve sosyoekonomik mirasıdır. Birçok Afrikalı Amerikalı, Latin ve Asyalı Amerikalı bu sistemlerin değerlerini benimseyerek açık ten ve Anglo-Amerikan yüz hatlarını üstün görmüştür. Bu durum hem psikolojik sıkıntıya hem de toplumsal tabakalaşmaya yol açmaktadır.

Ten rengine dayalı ayrımcılık yalnızca medyadaki temsillerle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda hukuk sistemine taşınan somut olaylarla da kendini göstermektedir. Bu doğrultuda ülkemizde uzun süre medyada yer alan ve mahkemeye de taşınan Somalili siyahi bir ailenin işlettiği Saab Cafe, ismi Türkçe değil diye kapatıldıktan sonra yerine Verte Coffee House adında "öz Türkçe" bir mekân açılmıştır. Saab Cafe'nin Somali asıllı siyahi sahibi, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmasına rağmen ten renginden dolayı maruz kaldığı muameleyle ayrımcılık vakalarından sadece biri olarak kayıtlara geçmiştir.

Bu örnekler, renkçiliğin yalnızca farklı ırklar arasında değil, aynı etnik grup içinde de etkili olabildiğini göstermektedir. Ancak bu tür vakalar, renk temelli ayrımcılığın yalnızca görünen kısmıdır. Gerçekte beyaz olmayan bireylerin büyük bir çoğunluğu mahkeme süreci başlatmaksızın günlük yaşamda renkçiliğe maruz kalmakta veya bu tür muamelelere tanık olmaktadır. Bu durum, renkçiliğin toplumsal hayatın görünmeyen ama etkili bir parçası haline geldiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca renkçilik sadece koyu tenlilere yönelen bir ayrımcılık biçimi değildir; belirli bağlamlarda açık tenli bireyler de içinde bulundukları toplumsal ya da etnik yapı çerçevesinde benzer ayrımcılıklara uğrayabilmektedir.

Bu noktada İoanna Kuçuradi'nin insan haklarına dair yaklaşımı, bu tür ayrımcı tasniflerin karşısına koyulabilecek güçlü bir felsefi çerçeve sunar. Kuçuradi'ye göre, *"İnsan hakları, insanın salt insan olmasından dolayı sahip olduğu haklardır; herhangi bir ayrım gözetilmeksizin herkese tanınmaları gerekir"* (Kuçuradi, 2007, s. 15). Böylece Kuçuradi, ırk veya ten rengi farklılıklarının insan hakları karşısında hiçbir meşruiyeti olmadığını vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, ten rengine dayalı ayrımcılık tarih boyunca farklı biçimlerde tezahür etmiş; sömürgecilik, kölelik, bilimsel görünümlü sınıflandırmalar ve modern toplumsal yapılar içinde sürekli yeniden üretilmiştir. Bu bağlamda Kuçuradi'nin insan haklarına yaklaşımı, bu tarihsel ve güncel adaletsizliklerin karşısına konulabilecek felsefi bir dayanak noktası sunmaktadır. Kuçuradi'nin özellikle insan onuruna yaptığı vurgu, ırk ve ten rengi gibi değişkenlerin hiçbir koşulda bireylerin değerini belirleyemeyeceğini açıkça ortaya koyar. İnsan haklarının özünü "insanın salt insan olmasından" türeten bu yaklaşım, ten rengi ayrımcılığının yalnızca hukuki değil, aynı zamanda ahlaki ve insani bir sorun olduğunu

göstermektedir. Böylelikle Kuçuradi'nin insan onuru düşüncesi, hem tarihsel ırkçılığın mirasıyla hem de günümüzdeki renkçiliğin görünmez ama yıkıcı etkileriyle mücadelede evrensel bir ölçüt ve yol gösterici bir çerçeve olarak değerlendirilebilir.

3.1.2 Geçmiş ve gelecek arasında türkiye'de siyahlık ve ten rengi ayrımcılığı

Ten rengine dayalı ayrımcılığın tarihsel ve küresel boyutlarını inceledikten sonra, bu olgunun Türkiye bağlamındaki yansımalarını değerlendirmek önem kazanmaktadır. Renkçiliğin yalnızca Batı toplumlarının değil, farklı kültürel bağlamların da ortak bir sorunu olduğu görülmektedir. Türkiye'de siyahi kimliğe dair tarihsel izleri anlamak için Afro-Türklerin Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine kadar uzanan toplumsal deneyimlerini Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönem olmak üzere iki ayrı dönemde değerlendirmek gerekir. Osmanlı döneminde Anadolu'ya getirilen Afrikalıların torunları olan Afro-Türkler, bugün özellikle Ege Bölgesi'nin Torbalı, Tulum, Hasköy, Yeni Çiftlik ve Çırpı gibi bölgelerinde yaşamlarını sürdürmektedir (Çımrın, 2024, s. 174). Bu topluluğun büyük bir kısmı, atalarına dair kültürel mirasa ilişkin aktarımlar konusunda sınırlı bilgiye sahiptir. Elinde bu tür bilgiler bulunan bireylerin çoğu da, sözlü tarih yoluyla edindikleri anlatıları yaşatma konusunda ya eksik kalmakta ya da bu mirası sonraki kuşaklara aktaramamaktadır (Durugönül, 2013, s. 1401-1402

Osmanlı'dan miras kalan bu kopuklukta, kölelik geçmişinin yarattığı travmalar önemli bir rol oynamaktadır. Afro-Türkler arasında birinci kuşak olarak tanımlanan, geçmişe doğrudan tanıklık eden bireyler artık hayatta değildir. Bu nedenle, kökenlerine dair birinci elden bilgi aktarımının kesintiye uğraması, kültürel sürekliliğin zayıflamasına neden olmuştur. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, bu kesintinin derinleştiği görülmektedir. İkinci kuşak Afro-Türkler, köle torunu olmanın yüklediği toplumsal damgalama ve dışlanma korkusuyla kültürel miraslarını bastırmayı ve görünmez kılmayı tercih etmişlerdir. Bu kuşak, kendilerini içinde buldukları toplumla bütünleşebilmek adına, geçmişlerini inkâr etme eğilimi göstermiştir (Olpak, 2006). Kültürel bellekteki bu kırılma, Afro-Türk kimliğinin toplumsal görünürlüğünü azaltmış, temsil sorunlarını beraberinde getirmiştir. Kimlik, aidiyet ve sınıfsal konum gibi sosyal unsurların tamamı, bu tarihsel suskunluktan etkilenmiş ve siyahi bireylerin kamusal alandaki temsiliyetine yansımıştır (Yüney vd., 2021, s. 267-268). Ancak son dönemde, üçüncü kuşak Afro-

Türkler arasında kökenlerine dair yeni bir farkındalık gelişmektedir. Bu kuşak, geçmişin izini sürme, unutulmuş kültürel değerleri yeniden keşfetme ve kimlik arayışıyla kendi tarihlerini araştırma yönünde bir eğilim göstermektedir. Mustafa Olpak'ın (2006) ifadesiyle, "birinci kuşak yaşar, ikinci kuşak reddeder, üçüncü kuşak araştırır" sözü, bu tarihsel dönüşümün özünü yansıtmaktadır (Çımrın, 2024, s. 174). Çalışmanın bu bölümünde Afro-Türklerin Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine kadar uzanan toplumsal deneyimlerini Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönem olmak üzere iki ayrı dönemde değerlendirilmektedir.

3.1.2.1 Osmanlı döneminde siyahlık

Osmanlı döneminde kölelik ve etnik kimlikler arasındaki dinamikler, günümüz Türkiye'sinde Afro-Türk kimliğinin oluşumuna da zemin hazırlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda kölelik sistemi, önceki devletlerinden miras alınan gelenekler doğrultusunda hem yasal hem de sosyal yapıda varlığını sürdürmüştür. Köle edinme yolları, Osmanlı'nın fetih ve askeri sefer güzergâhları ile paralel bir seyir izlemiştir. Etnik kökenlere göre kölelerin geldiği bölgeler, dönemlere göre farklılık göstermiştir; 14. ve 15. yüzyıllarda Güney Slavları ve Yunanlardan, 16. ve 17. yüzyıllarda Avusturya-Germenler, Macarlar, Kuzey Slavları, İranlılar ve Sahra-altı Afrikalılardan, 18. ve 19. yüzyıllarda ise Abazalar, Çerkezler, Gürcüler ve diğer Kafkas topluluklarından köleler alınmıştır. Bunun yanı sıra, Afrika'dan Osmanlı topraklarına düzensiz biçimde köle akışı olmuştur ve özellikle 19. yüzyılda İstanbul ile kuzey vilayetlerinde Afrika kökenli kölelerin sayısı, beyaz kölelere kıyasla belirgin şekilde artmıştır (Zilfi, 2018, s. 124). Zaman içinde köle arzındaki bu değişimin nedenlerinden biri, Doğu Avrupa'da Rus egemenliğinin artması ve 1783'te Kırım'ın Rus hâkimiyetine girmesiyle Tatarlar tarafından Ukrayna köylerinden Osmanlı şehirlerine yapılan köle ticaretinin sona ermesidir. Böylece Orta ve Doğu Avrupa'dan temin edilen beyaz kölelerin sayısında azalma olmuş, 1801-1828 yılları arasında Kafkasya topraklarının Rusya tarafından tamamen ilhak edilmesi diğer beyaz köle kaynaklarının da ortadan kalkmasına neden olmuştur. Beyaz köle kaynaklarının azalmasıyla, Gürcü ve Çerkezlerin yetersiz kaldığı Müslüman devletler, alternatif köle temini için Afrika'ya yönelmiş ve bu durumla beraber siyah köleleştirme yaygınlaşmıştır. Bu süreci, Mehmet Ali Paşa döneminde Mısırlıların Nil Nehri'nin yukarı kesimlerine doğru genişlemesi daha da pekiştirmiştir. 19. yüzyılda

Afrika'dan gelen köle arzının artmasının diğer nedenleri ise Mısır'ın 1820-1822 yıllarında Sudan'ı işgal etmesiyle Mısır pazarlarına ulaşan kölelerin bir kısmının Anadolu ve Rumeli'ye sevk edilmesi, Osmanlı'nın 1835'te Trablusgarp'ı yeniden ele geçirerek Bornu, Bagirmi, Vaday gibi bölgelerden köle toplayıp bölgedeki köle ihracatını hızlandırması ve 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması ile köle ticaretinin yapıldığı kentler arasında buharlı gemiyle ulaşım ağının kurulmasıdır (Erdem, 2013, s. 79). Osmanlı'daki Afrika kökenli köle ticareti, "kaynaktan pazara" mantığıyla işlemekteydi. 19. yüzyılda Osmanlı pazarlarında siyah köleler, Vaday, Bagirmi, Borgu gibi Orta Afrika, Yukarı Nil ve Batı Sudan bölgelerinden; Habeşli köleler Galla ve Sidama beyliklerinden; beyaz köleler ise Gürcistan ve Çerkezistan'dan temin edilmekteydi (Erdem, 2013, s. 135). Hatta Rusların ünlü yazarları Puşkin'in dedesi Kırım'da satılan Etiyopyalı İbrahim isminde siyahi bir köle olduğu bilinmektedir (Kırımlı, 2022, s. 22).

Cumhuriyet öncesi dönemde Anadolu topraklarına köle ticareti yoluyla getirilen Afro-Türkler ise daha çok Arap Afrikası'nın Sahra'nın kuzey bölgesinden (Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Sudan) transfer edilmiştir. Sahra altı Afrika'nın, yani Kara Afrika'nın belirgin özelliği siyah tenli nüfus ve inanç çeşitliliği iken, Arap-Afrika'sının temel niteliği Müslümanlık ve Arap kültürüdür. Genel anlamda Afrika'da en yaygın insan profiline "zenci" denmekle birlikte, kıtadaki antropolojik gruplar üç temel kategoriye ayrılmaktadır: Kuzeyde Arapça konuşan Hami ve Sami halkları, Orta Afrika'da yaşayan siyah gruplar ve güneyde sayıca az olan, sömürge döneminde Afrika'ya yerleşmiş beyazlar (Çımrın, 2024, s. 174-175). Afro-Türkler açısından önemli olan zenci ve Arap kimlikleri arasındaki ikilemde, Arap kimliği belirleyici unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Bu topluluk, kendilerini sıklıkla Arap, zenci veya son yıllarda ise Afro-Türk olarak tanımlamaktadır (Kaya, 2017, s. 65). Tarihsel ve coğrafi bağlamlar dikkate alındığında, "zenci" teriminin evrensel düzeyde ırkçı bir kavram olarak algılandığı bilinmektedir. Ten rengine dayalı ayrımcılığın simgelerinden biri olan bu ifade, günümüzde Türkiye'de yaşayan Afro-Türkler tarafından kabul görmemekte, birçok birey kendilerini zenci/Arap tanımlama atmosferinde Arap olarak ifade etmektedir (Çımrın, 2024, s. 175). 1847 yılında Sultan Abdülmecid tarafından Osmanlı topraklarında köleliği yasaklayan bir ferman yayınladı. On sen sonra 1857 yılında ise bu sefer de köle ticaretinin yasaklanması ve esir tacirlerinin cezalandırılmasına dair bir ferman daha yayımlamıştır. Bu düzenleme ile kölelik resmen sona erdirilmiş, ancak azat edilen kölelerin ülkelerine

güvenli bir şekilde dönmeleri mümkün olmamıştır. Bu nedenle özgür bırakılan kölelerin uygun barınma ve beslenme koşullarına sahip olmalarını sağlamak amacıyla, onları imtiyazlı ailelerin yanına yerleştirme uygulaması başlatılmıştır. Böylece siyahi vatandaşlar, kölelik sonrası dönemde ev hizmetlerinde dadı, hizmetçi, aşçı ve bakıcı gibi rollerle istihdam edilmiştir (Kaya, 2017, s. 63-65). Azatlı hizmetçi konumundaki Afro-Türklerin emeği, özellikle ev işlerinde yoğun olarak kullanılmıştır.

Osmanlı toplumunda köleleri köle olarak adlandırmak pek hoş karşılanmazdı. Bunun yerine istihdam edildiği meslek grubu ile isimledirillerdi. Köle olarak evlerde istihdam edilenler aşçı, dadı, bacı gibi isimlendirilirlerdi. Besleme, evlatlık veya dadı olarak ailelerde görev alan Afro-Türklerin edindikleri bu statü ve kimliğin günümüzde bile toplumsal izleri sürülebilmektedir. Çünkü Afro-Türkler, sosyal tabakalaşma sisteminin alt kademelerinde yer almakta ve kölelik ile evlatlık gibi sistemlerden kaynaklanan dezavantajlar nedeniyle orta ve üst sınıflar dışında kalmaya devam etmektedirler (Çımrın, 2024, s. 176) yani köleliğin hukuken kaldırılması, eşitlik ve toplumsal katılım bakımından aynı oranda bir dönüşüm getirmemiştir.

İnsan hakları perspektifinden bakıldığında, kölelik kurumu yalnızca bireylerin özgürlüğünü değil, aynı zamanda insanın salt insan olmasından doğan onurunu da hiçe saymıştır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 4. maddesi "Hiç kimse kölelik veya kulluk altında bulundurulamaz; kölelik ve köle ticareti her biçimiyle yasaktır" ifadesiyle, bu tarihsel pratiğin insan haklarına aykırılığını evrensel düzeyde teyit etmiştir. Bu bağlamda, kölelik Osmanlı toplumunda fiilen kaldırılmış olsa da, toplumsal hiyerarşilerde yarattığı eşitsizlikler modern döneme kadar taşınmıştır.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte ise, yeni bir siyasal düzen kurulmuş olmasına rağmen Afro-Türk topluluklarının büyük bölümü, Osmanlı döneminde şekillenmiş olan bu sosyo-ekonomik mirası Cumhuriyet yıllarına taşımıştır. Böylece Cumhuriyet sonrası Afro-Türklerin konumu, kölelik sonrası kazanılan özgürlüğe rağmen, sosyal tabakalaşmanın alt kademelerinde kalmaya devam eden bir toplumsal deneyim olarak karşımıza çıkmıştır.

3.1.2.2 Türkiye Cumhuriyeti'nde siyahlık

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte kölelik kurumu hukuken son bulmuş, bu durum özellikle Afro-Türkler açısından vatandaşlık ve hukuki eşitlik anlamında yeni bir dönemin başlangıcını temsil etmiştir. 1926 yılında yürürlüğe giren Medeni Kanun ile Afro-Türkler resmen Türk vatandaşı olarak tanınmış ve böylece kölelik uygulamaları yasal zeminini kaybetmiştir (Olpak, 2013, s. 124). Bu hukuki dönüşüm, Osmanlı'dan devralınan toplumsal yapı ve alışkanlıkların derin izlerini silmeye yetmemiştir. Her ne kadar kölelik kurumsal anlamda sona erdirilmiş olsa da, Osmanlı döneminde yasaklanan köle ticaretine paralel olarak gelişen "besleme" ve "evlatlık" gibi uygulamalar, Cumhuriyet dönemine de taşınmıştır (Şen, 2007, s. 187). Bu uygulamalar, özellikle büyük şehirlerdeki zengin aileler arasında yaygın bir sosyal pratik hâline gelmiş ve uzun yıllar boyunca devam etmiştir (Olpak, 2013, s. 125). Evlatlık sisteminin sürdürüldüğü bu yeni dönemde Afro-Türkler, hukuken özgür bireyler olmalarına karşın toplumsal yaşamda eşit vatandaşlık haklarından fiilen yararlanmakta zorlanmışlardır.

Bu sürecin sembolik örneklerinden biri, Afro-Türklerin kimlik kazanma tarihinin oldukça geç bir döneme, 1936 yılında çıkarılan Nüfus Kanunu'na dayanmasıdır. Kimlik verilmesinin bu denli geç gerçekleşmiş olması, Afro-Türklerin devlet nezdinde tanınmasında yaşanan gecikmeyi göstermektedir (Yıldız, 2020, s. 38). Ancak tam anlamıyla toplumsal özgürlük, 1964 yılında evlatlık sisteminin yasal olarak kaldırılmasıyla mümkün olabilmiştir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, kölelik ve onun dönüşmüş biçimleri olan besleme ve evlatlık sistemleri, Afro-Türklerin sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamlarında derin izler bırakmıştır (Çımrın, 2024, s. 176). Cumhuriyet döneminde Afro-Türklerin yerleşim örüntüleri incelendiğinde, bu topluluğun özellikle Batı Anadolu'nun kıyı kent ve köylerine yoğunlaştığı görülmektedir. Başta İzmir olmak üzere Aydın, Muğla, Kocaeli, Manisa, Balıkesir, Samsun, Antalya ve Adana gibi illerde, Afro-Türkler köy ve beldelerde yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Tarih Vakfı, 2008, s. 45). 19. yüzyılın ikinci yarısında Batı Anadolu'da yoğunlaşan yabancı sermaye yatırımları ve tarımsal üretim faaliyetleri, işgücü ihtiyacını artırmış; bu ihtiyaç çoğunlukla Afrika kökenli bireyler tarafından karşılanmıştır. Özellikle İzmir'in Torbalı ilçesine bağlı köylerde yaşayan Afro-Türkler'in büyük bölümü, bugün hâlâ TARİŞ Pamuk Birliği'ne bağlı üreticiler olarak faaliyet göstermektedir. Bu durum, Afro-Türklerin atalarının

yürüttüğü tarımsal emeğin sonraki kuşaklar tarafından da sürdürüldüğünü ortaya koymaktadır (Erdem, 2013, s. 226; Martal, 1994, s. 16).

Kentleşme sürecinin hızlandığı dönemlerde ise Afro-Türklerin yerleşim coğrafyası daha da çeşitlenmiştir. 19. yüzyılın sonlarında İzmir kent merkezine göç eden Afro-Türklerin, genellikle yoksul Türk mahalleleri olan Sabırtaşı, Dolaplıkuyu, Tamaşalık, İkiçeşmelik ve Ballıkuyu gibi semtlerde yaşadıkları bilinmektedir (Güneş, 1999, s. 5). 1970'li ve 1980'li yıllarda İzmir ve Aydın çevresinden şehirlere doğru gerçekleşen iç göç hareketi ile birlikte Afro-Türk nüfusun kent içindeki dağılımı değişmiş, Çimentepe, Eşrefpaşa, Karabağlar, Basmane, Yapıcıoğlu ve Yurtoğlu gibi mahallelerde yeni yerleşim alanları oluşmuştur (Tarih Vakfı, 2008, s. 14). Bu mahallelerde yaşamını sürdüren Afro-Türk bireyler, büyük ölçüde hem anne hem de baba tarafından Afrika kökenlidir. Sonuç olarak, Cumhuriyet dönemi, Afro-Türklerin kölelikten vatandaşlığa geçişini hukuki olarak sağlasa da, bu dönüşümün toplumsal boyutu oldukça karmaşık ve sancılı olmuştur. Siyahilik, bu bireylerin hem geçmişle hesaplaşmalarında hem de toplumsal görünürlük mücadelelerinde önemli bir belirleyici olarak varlığını sürdürmüştür.

3.2 Türkiye'de Siyahilerin Maruz Kaldıkları Ten Rengi Ayrımcılıkları

Türkiye'de sayıca azınlıkta yer almalarına rağmen siyahi bireyler, özellikle ten renklerine dayalı olarak çeşitli ayrımcılık biçimlerine maruz kalmakta ve bu durum dikkat çekici bir toplumsal sorun alanı oluşturmaktadır. Günlük yaşamın pek çok alanında dışlayıcı tutumlarla karşılaşan bu bireyler, eğitimden iş hayatına kadar pek çok alanda eşit haklara erişmekte zorlanmakta, bu durum da insan hakları bağlamında ciddi ihlalleri gündeme getirmektedir (Kaya, 2017, ss. 73-74). Siyahilere yönelik ayrımcılıkların yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı zamanda yapısal ve toplumsal düzeyde ele alınması gerekliliği bu noktada öne çıkmaktadır. Yapılan çeşitli çalışmalar, siyahi bireylerin gündelik yaşamda maruz kaldıkları mikro saldırılar, dışlayıcı davranışlar ve önyargılı yaklaşımlarla sık sık karşı karşıya kaldığını ortaya koymaktadır (Akpınar, 2016; Akpınar, 2020; Çımrın, 2024; Olpak, 2018; Yüney, 2021). Bu tür deneyimler, bireylerin ruhsal iyi oluşunu zedelemekte; sosyal bağların zayıflamasına ve toplumsal aidiyet hissinin yıpranmasına yol açmaktadır. Eğitim ve istihdam alanlarında karşılaşılan eşitsizlikler ise siyahi bireylerin toplumsal hareketliliğini sınırlandırmakta ve sosyal dışlanmayı

pekiştirmektedir (Yüney, 2021, ss. 273-275). Bu bölümde, Türkiye'de yaşayan siyahi bireylerin ten rengi temelinde karşı karşıya kaldıkları ayrımcılıklar; sosyal yaşam pratikleri, kurumsal mekanizmalar, evlilik ve aile bağlamları ile temsillerdeki dışlayıcı örüntüler üzerinden incelenmekte; söz konusu ayrımcılıkların damgalama süreçleriyle nasıl iç içe geçtiği, güncel literatür ışığında ele alınmaktadır.

3.2.1 Sosyal hayat

Türkiye ve diğer Ortadoğu toplumlarında, ten rengine bağlı ayrımcılığın Batı ülkelerinde olduğu kadar belirgin ve yaygın olmadığı yönündeki görüş, uzun süredir dolaşımda olan ve neredeyse ortak kanaate dönüşmüş bir yaklaşımdır. Ancak, bu bölgelerdeki tarihsel örnekler ve gündelik yaşam deneyimleri incelendiğinde, Batı'daki biçimlerinden farklı örüntüler taşısa da, cilt rengine bağlı ayrımcılığın varlığını tümüyle yadsımak mümkün değildir. Ayrımcılığın sadece yasal ya da kurumsal düzeyde tezahür etmesi gerekmez; aksine, sıradan günlük etkileşimlerde, sosyal ilişkilerde ya da alışkanlık haline gelmiş söylemlerde de oldukça derin dışlayıcı pratikler gözlemlenebilir. Bu da, ten rengine yönelik ayrımcı yaklaşımların bu coğrafyada da çeşitli biçimlerde süreklilik gösterdiğini ortaya koymaktadır (Akpınar, 2016, s. 119). Türkiye'deki siyahi bireyler, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Hicaz, Basra ve Akdeniz üzerinden yürütülen köle ticareti aracılığıyla Anadolu topraklarına getirilen Afrikalı kölelerin torunlarıdır. Osmanlı'nın çeşitli dönemlerinde kölelik mevcut olmuşsa da, 19. yüzyılda bu durum önemli bir değişim geçirmiştir. Önceki dönemlerde savaşlarda esir alınanların köleleştirilmesi yaygınken, bu yüzyılda köle temini daha çok Kafkasya ve Afrika menşeli ticaret ağlarına dayalı olarak yürütülmüştür (Şen, 2007, s. 73). Bu tarihsel arka plan, günümüzde siyahi toplulukların karşılaştığı sosyal ve ekonomik güçlüklerin temelinde yer almakta; bu bireylerin yalnızca kültürel kimliklerini değil, aynı zamanda sosyal tabakalar içindeki yerlerini de şekillendirmektedir. Her ne kadar siyahi bireyler kimliklerini doğrudan kölelikle özdeşleştirmeseler de, tarihsel süreç içinde oluşmuş olan sınıfsal yapıların, kölelikle bağlantılı olarak günümüzde dahi etkisini sürdürdüğü görülmektedir. Dolayısıyla, geçmişteki kölelik uygulamalarının sosyoekonomik izleri, bugünkü yaşam koşullarını ve kimlik inşa pratiklerini belirgin biçimde etkilemektedir (Akpınar, 2020, s. 78).

Bu tarihsel mirasın sosyal hayatta nasıl tezahür ettiğini anlamak için saha çalışmaları önemli bir veri sunmaktadır. Kaya'nın 2014 yılında İzmir merkez ile siyahi bireylerin yoğun olarak yaşadığı Torbalı çevresindeki köylerde gerçekleştirdiği alan araştırmasında, ten rengi temelinde yaşanan ayrımcılığın kırsal ve kentsel alanlarda farklı biçimlerde ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Kırsal bölgelerde yaşayan bireyler, sözlü taciz veya rahatsız edici bakışlarla nadiren karşılaştıklarını belirtirken, bunun temel sebebi olarak yaşadıkları yerlerde tanınır olmalarını ve sosyal çevreyle olan akrabalık ilişkilerini göstermektedirler. Bu tanışıklık ağı, dışlayıcı davranışların önüne geçebilmektedir. Buna karşın, şehir merkezinde durum belirgin biçimde değişmektedir. Siyahi bireyler, kentte sayıca az oldukları ve sosyal ilişkilerin anonimleştiği ortamlarda "dikkat çeken" kişiler hâline gelmekte; bu da sözlü ve davranışsal taciz riskini artırmaktadır (Kaya, 2017, s. 68). Durugönül'ün İzmir'de yaptığı araştırma da bu durumu desteklemekte ve birçok siyahi bireyin yaşamı boyunca en az bir defa sözlü tacize uğradığını ortaya koymaktadır. Söz konusu taciz biçimleri genellikle kişinin dış görünüşüne yöneliktir; bakışlarla küçümseme, gülüşmeler, parmakla gösterme gibi eylemler, kamusal alanda siyahi bedene yöneltilen ayrımcı tepkilerin bir yansımasıdır (Durugönül, 2011, s. 169). Bu bağlamda, sözlü tacizlerin içeriği de ayrımcılığın kültürel boyutuna dair ipuçları sunmaktadır. Sıklıkla "Arap" ya da "kara" gibi ifadelerle hitap edilmekte, bu söylemler hem Osmanlı'dan kalan etiketlemelerin hem de günümüzün alaycı lakap takma kültürünün bir yansıması olarak görülmektedir. Ayrıca, siyahi bireylerin bazı ünlü sanatçılar ya da sporcularla özdeşleştirilerek bu isimlerle anılması, bireyin kimliğinin silikleşmeşmesine neden olmaktadır. Bu durum, yalnızca sözle sınırlı kalmamakta; kimi zaman doğrudan aşağılama içeren davranışlara da dönüşebilmektedir. Örneğin, Kaya'nın aktardığı bir örnekte, bir belediye otobüsünde siyahi bir bireyin karşısına oturan kadının çocuğunun yüzünü kapatarak güya siyahi bireyden korkmaması için önlem almıştır. Bu tür davranışlar, ten rengi üzerinden yapılan dışlamanın toplumda yer edindiğini ve toplumsal bilinçaltında yer etmiş önyargıların hâlen canlılığını koruduğunu göstermektedir (Kaya, 2017, s. 68).

Siyahi bireylerin kentsel mekân deneyimleri üzerine yapılan araştırmalar, ten renginin gündelik yaşam pratiklerini doğrudan etkilediğini göstermektedir. İzmir'in çeşitli semtlerinde yaşayan Türkiye'deki siyahiler, özellikle kent içinde dolaşırken karşılaştıkları ayrımcı tutumları, koyu ten renklerine bağlı olarak yaşadıklarını ifade

etmektedirler. Bu ayrımcılık çoğunlukla laf atma, parmakla gösterme, fısıltıyla konuşma, jest ve mimiklerle alay etme gibi yollarla gerçekleşmektedir (Yıldız, 2020, s. 79-82). Söz konusu davranışların, bireylerin hem fiziksel görünüşleri hem de etnik kökenlerine ilişkin varsayımlar doğrultusunda şekillenmesi, Türkiye'deki siyahilerin şehir yaşamında nasıl konumlandırıldığını gözler önüne sermektedir. Kimlik ve aidiyet algılarına dair yaşanan sorunlar, yalnızca sözlü taciz ya da bakışlarla sınırlı kalmamakta; sıklıkla "yabancı" olarak algılanmak gibi daha derin sosyo-kültürel tepkileri de içermektedir. Siyahi bireylerin sıklıkla Türk olup olmadıkları sorgulanmakta, onlara doğrudan İngilizce hitap edilmekte ve "nerelisin?" gibi şaşkınlık barındıran sorular yöneltilmektedir. Katılımcılar, kendilerine Türkçe konuşulduğunda karşı tarafın şaşırdığını ve bu şaşkınlığın çoğu zaman ırka dayalı bir önyargının ürünü olduğunu vurgulamaktadırlar (Yıldız, 2020, s. 79-82). Bu durum, sadece bir kimlik sorunu olarak değil, aynı zamanda görünmez bir dışlamanın ve ötekileştirmenin de ifadesidir. Mustafa Olpak, bu tür tepkilerin ardında yatan tarihsel birikimi, "yoksulluk, renk ayrımcılığı, içe kapanıklık ve görünmezlik" gibi miras kalmış sosyal duygularla ilişkilendirmektedir (Olpak, 2013, s. 138).

Kolektif bellekte yer alan kölelik geçmişi, sadece tarihsel bir olgu değil, günümüz siyahi bireylerinin toplumsal psikolojisi üzerinde etkisini sürdüren bir miras niteliği taşımaktadır. Olpak'a göre, kölelik sonrası özgürleşme süreci yaşanmış olsa da, "değersizlik hissi" ve "çekingenlik" gibi duygular, siyahi topluluklar arasında devam etmektedir (Olpak, 2008). Günümüzde bireyler kendilerine yöneltilen "nerelisiniz?" sorusunu, ait olmadıkları varsayımına dayalı bir dışlayıcılık biçimi olarak algılamaktadırlar. Akpınar'ın yürüttüğü saha çalışmasında da benzer bulgulara rastlanmaktadır: İzmir metrosunda, nişandan dönen siyahi bir grup insana Arapça sorular yöneltilmesi, bireylerin kimliklerini açıklamak zorunda kalmalarına neden olmuştur. "Biz Türk'üz, doğma büyüme buralıyız" şeklindeki tepkiler, dışlama ile karşı karşıya kalındığında sergilenen savunma reflekslerinin bir örneğidir (Akpınar, 2016, s. 119-120). Dışlayıcı davranışların yalnızca sözlü düzeyde kalmadığı ve daha ciddi ayrımcılık biçimlerine dönüştüğü vakalar da mevcuttur. Olpak'ın (2013) aktardığı bir örnekte, bir etkinlik kapsamında İzmir'den Balıkesir'e götürülen siyahi bireylerin jandarma tarafından durdurularak "kaçak göçmen" sanılmaları, görünüş temelinde yapılan önyargılı değerlendirmelerin ne denli yaygın ve kurumsallaşmış olduğunu gözler önüne sermektedir. Benzer şekilde, Hasköy'den bir bireyin mülteci olduğu sanılarak iş yerinde

şikâyet edilmesi, siyahi bireylerin yalnızca toplum içindeki yerlerini değil, ekonomik güvenliklerini de tehdit eden ciddi sonuçlar doğurmaktadır (Akpınar, 2016, s. 119-120). Bu örnekler, görünüşe dayalı dışlamanın yalnızca bir algı meselesi değil siyasal ve toplumsal düzeyde işleyen bir ayrımcılık pratiği olduğunu ortaya koymaktadır.

Tüm bu anlatılar, tarihsel süreçle güncel deneyimler arasında doğrudan bir bağ kurmakta ve sosyal eşitsizliklerin devamlılığına işaret etmektedir. Cici (2011, s. 35) de siyahi bireylerin geçmişteki yaşam ve çalışma koşullarının toplumun geri kalanına kıyasla daha dezavantajlı olduğunu, bu durumun kölelik geçmişiyle doğrudan ilişkili olabileceğini ifade etmektedir. Söz konusu toplulukların özgürleştirildikten sonra dahi toplumsal hayata eşit biçimde katılamamış olmaları, tarihsel eşitsizliklerin kalıcılığını göstermektedir. Bu koşullara rağmen, siyahi bireylerin maruz kaldığı ayrımcılığa karşı sessiz kalmadığı da görülmektedir. Yüney, Bayram ve Kuş'un (2021, s. 273) aktardığına göre, Türkiye'deki siyahiler günlük yaşamlarında halen küçültücü sözler, bakışlar ve hareketlerle karşılaşmaktadırlar. Ancak bu bireyler, yaşadıkları duygusal tepkileri özellikle öfke ve üzüntüyü kolektif bir mücadeleye dönüştürmekte; dernekleşme ve dayanışma ağları yoluyla sosyal görünürlüklerini artırmaya çalışmaktadırlar. Bu çabalar, yalnızca bireysel direnişler değil, aynı zamanda toplumsal bellekteki eşitsizliklere karşı geliştirilen kolektif karşı duruşlardır (Yüney, Bayram ve Kuş, 2021, s. 273). Sonuç olarak, Türkiye'deki siyahi bireylerin sosyal hayatta karşılaştıkları ayrımcılıklar, geçmişen devraldığımız yapısal eşitsizliklerin günümüzdeki yansımalarıdır. Gündelik yaşamda karşılaşılan ayrımcı tutumlar, sadece bireysel deneyimler olarak değil, aynı zamanda geçmişle bugünü birbirine bağlayan kolektif bir toplumsal sorun olarak ele alınmalıdır. Bu nedenle, söz konusu ayrımcılıklar yalnızca görünüşe dayalı önyargıların değil, aynı zamanda tarihsel bellekten taşan eşitsizliklerin de bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

Siyahiler, ülkemizde maalesef dil üzerinden de ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Günlük hayatımızda olumsuzluklar genellikle "kara" kelimesi üzerinden ifade edilmektedir. Bu olumsuzluk içeren kelimeler siyahilerin toplumda olumsuz olarak görülmelerinin üzerinde zihinsel bir etki bırakmakta ve siyahiler üzerinde renklerinden dolayı olumsuz bir intiba yarattmaktadır. Günlük hayatta anlamı üzerinde pek düşünmeden sıkça telaffuz ettiğimiz belli başlı olumsuzluk içeren kelimelerden bazıları

şunlardır. Bahtı kara, kara yazı, kara liste, kara el, kara haber, kara gün, kara gece, kara basan, kara düş, kara sevda, karalar bağlama, kara kara düşünmek, kara kedi, kara talih, kara yüz, kara borsa, karamancı (hırsız), Kara kulak (hafiye), kara ağızlı, kara çalma, kara para, kara düzen, kara işçi (amale), karasu, karayel, karakış, kara toprak vb. Görüldüğü üzere dilimizde içerisinde kara geçen ve olumsuzluk içeren ziyadesiyle kelimeler mevcuttur.

3.2.2 Kurumsal alan

Toplumsallaşmanın en erken ve en yoğun yaşandığı kurumlardan biri olan okullar, bireylerin yalnızca akademik bilgi edindikleri değil, aynı zamanda sosyal kimliklerini fark ettikleri ve dış çevreyle ilk temaslarını kurdukları alanlardır. Türkiye'deki siyahi bireyler için okul hayatı, yalnızca bir eğitim süreci olmanın ötesinde, kimlikleri ve fiziksel görünümleri üzerinden deneyimledikleri olumlu ya da olumsuz birçok olayın da sahnesi olmuştur. Okullarda çoğu zaman siyahi ten rengine sahip tek öğrenci olarak yer alan bu bireyler, gündelik hayatta maruz kaldıkları lakap takma ve farklı isimlerle hitap edilme pratiklerinin, eğitim ortamlarında da devam ettiğini ifade etmektedirler (Yıldız, 2020, s. 64-66). Kaya'nın (2017, s. 69) aktardığı örneklerde bu durum bazı bireyler için sıradanlaştırılmış bir etkileşim biçimi gibi görünse de, birçokları için aşağılayıcı ve dışlayıcı bir deneyim alanı yaratmaktadır. Eğitim kurumlarında karşılaşılan ayrımcı davranışlar yalnızca öğrencilerle sınırlı kalmamakta, zaman zaman öğretmenlerin ve okul idaresinin tepkisizliğiyle pekiştirilmektedir. Siyahi çocuklara yönelik alaycı sözlerin veya sözlü sataşmaların okul personeli tarafından görmezden gelindiği ya da yeterince ciddiye alınmadığı görülmektedir (Kaya, 2017, s. 69). Bu ihmalkâr tutumlar, siyahi öğrencilerin eğitim sürecine olan motivasyonlarını ciddi şekilde zedelemekte ve öğrenme ortamını yabancılaştırıcı bir hale getirmektedir. Özellikle çocuk yaşta yaşanan ayrımcılık örnekleri, bireyin akademik geleceğini ve psikolojik sağlığını derinden etkilemektedir. Bu durumu en çarpıcı şekilde ortaya koyan anlatılardan biri, oğlunun ten rengi nedeniyle üniversite eğitimini yarıda bırakan bir annenin tanıklığıdır. Anlatıya göre, öğretmenin öğrencileri eşleştirmesi sırasında siyahi bir kız öğrenciye verilen oturma arkadaşı, onunla aynı sırayı paylaşmak istememiştir. Öğretmen araya girerek sorunu çözmeye çalışsa da, bu olay öğrencinin zihninde silinmeyecek bir iz bırakmıştır. Çocukluk yıllarında yaşadığı bu ve benzeri olaylar nedeniyle sık sık ağladığını, yalnız kaldığında "niye böyleyim"

diyerek kimliğini sorguladığını ifade etmiştir (Yıldız, 2020, s. 66-67). Kaya'nın (2017, s. 69) bulguları da, birçok siyahi çocuğun bu tür olumsuz deneyimlerin ardından eğitim hayatından erken ayrıldığını göstermektedir.

Afro-Türklerin eğitim serüveni, görünürdeki yasal eşitliğe rağmen, günlük yaşamda karşılaşılan ayrımcı tutumlarla ciddi biçimde kesintiye uğramıştır. Körükmez'in aktardığına göre, Afro-Türk çocuklar okullarda akranları tarafından sürekli alay edilmekte, aşağılayıcı lakaplarla anılmakta ve küçümseyici bakışlara maruz kalmaktadır. Mustafa Olpak'ın çocukluk deneyimi bu süreci çarpıcı bir biçimde gözler önüne serer. Okulda arkadaşlarının sürekli alay konusu olması nedeniyle eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalmıştır (Körükmez, 2017, s. 142). Öğretmenlerin ve okul idaresinin bu olaylara kayıtsız kalması ya da "önemsiz şakalar" olarak değerlendirmesi, aslında eğitimde fırsat eşitliğini ortadan kaldıran yapısal bir duyarsızlık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Olpak'ın (2008) paylaştığı örnekler de, eğitim hakkının ihlalinin yalnızca akran zorbalığı ile sınırlı kalmadığını, ailelerin evlatlık verdikleri Afro-Türk çocuklarının eğitimden sistematik olarak dışlandığını göstermektedir. Evlatlık alınan siyahi çocukların büyük çoğunluğu okula gönderilmemiş, yalnızca birkaç istisnai örnekte eğitim hakkından faydalanabilmişlerdir. Olpak'ın yaptığı görüşmelerde, evlatlık alan ailelerin neredeyse hepsi kendi biyolojik çocuklarını üniversiteye kadar okutmuş, fakat evlatlıklarını okula göndermemiştir. Bu durum, eğitim hakkının açıkça ihlal edildiğini ve Afro-Türklerin sosyal eşitsizlik içinde tutulduklarını ortaya koymaktadır (Olpak, 2008, s. 186).

Körükmez ayrıca, Afro-Türk ailelerin çocuklarını "bizim çektiklerimizi çekmesinler" düşüncesiyle beyazlarla evlendirmeyi bir çözüm olarak gördüklerini aktarır. Bu tercih, yalnızca toplumsal statü kazanımı değil, aynı zamanda çocukların okulda daha az ayrımcılığa uğrayacağı inancıyla da ilişkilidir. Beyazlaşma sendromu olarak adlandırılan bu strateji, eğitimin toplumsal eşitsizlikleri azaltmak yerine, ayrımcılığın gelecek nesillere aktarılmasının önüne geçemediğini göstermektedir (Körükmez, 2017, s. 144).

Olpak'ın verdiği güncel örnekler arasında ise bir Afro-Türk babanın kızını her gün okula götürüp getirmesi yer alır. Bunun nedeni, kızının okulda sürekli ten renginden dolayı aşağılanması ve çocukların onu yalnız bırakmamasıdır. Yine üniversiteye kabul edilen bir Afro-Türk kız öğrenciyle yurtta kimsenin aynı odayı paylaşmak istememesi, gerekçe

olarak da “gece korkarız” denmesi, ten rengi ayrımcılığının eğitimde yalnızca ilköğretim ve lise düzeyinde değil, yükseköğretimde de devam ettiğini göstermektedir (Olpak, 2008, s. 188).

Bu çalışmalara baktığımızda şunu anlıyoruz ki Afro-Türkler, eğitim kurumlarında doğrudan yasalarla engellenmemiş olsalar da, akran zorbalığı, öğretmenlerin kayıtsızlığı ve ailelerin evlatlık politikaları üzerinden sistematik bir dışlanmaya maruz kalmışlar ve eğitim hakları ihlal edilmiştir.

Kamusal alanlardaki ayrımcılık yalnızca okullarla sınırlı değildir; hastaneler, işyerleri ve diğer kamu kurumları da benzer deneyimlerin yaşandığı ortamlardır. Yüney ve arkadaşlarının (2021, s. 273) bulgularına göre, siyahi bireyler okul, hastane ve iş yerlerinde halen renk temelli ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Görüşme yapılan katılımcılardan biri, kızının ilkokul öğretmeni tarafından ayrımcı bir tutumla karşılaşmasının ardından okuldan tamamen koptuğunu ve “beni öldürseniz de okula geri dönmem” diyerek eğitim hayatını sonlandırdığını aktarmıştır. Ancak günümüzde bu bireyler, ayrımcılığa karşı sessiz kalmak yerine kolektif bilinç geliştirerek seslerini duyurma ve mücadele etme yollarını aramaktadırlar (Yüney vd., 2021, s. 273). Sağlık hizmetlerinde yaşanan ayrımcılık ise, görünüş temelli önyargıların başka bir yüzünü ortaya koymaktadır. Siyahi bireyler, sağlık sorunları nedeniyle sık sık hastanelere başvursalar da, şehir merkezindeki büyük hastanelerde genellikle “yabancı” olarak algılanmakta, hatta bazı durumlarda mülteci sanılmaktadırlar (Akpınar, 2020, s. 120). Özellikle şehir dışındaki köylerde tanınan bu bireyler, tanınmadıkları yerlerde dışlanmakta ve kimliklerinin sorgulandığı bir muameleyle karşılaşmaktadır. Bu bağlamda, sağlık çalışanlarının ya da diğer hastaların dışlayıcı tavırları, bireylerin kamusal hizmetlerden eşit şekilde yararlanmasını engelleyen bir başka ayrımcılık biçimidir. Söz konusu dışlayıcı tutumlar zaman zaman daha belirgin ve kişisel düzeyde taciz vakalarına da dönüşebilmektedir. Örneğin İzmir’de bir hastanede hasta kaydı alan memur tarafından sözlü tacize maruz kalan bir siyahi birey, bu durumu açıkça ayrımcılık olarak tanımlamıştır (Kaya, 2017, s. 69). Bu tür örnekler, kamusal alanlarda görünüş temelinde ayrımcılığın hem kurumsal hem bireysel düzeyde halen süregeldiğini ve bireylerin yaşam kalitesini doğrudan etkilediğini ortaya koymaktadır.

Kamusal alanda yaşanan ayrımcılık yalnızca halk arasında, sokak ortamlarında değil, bireyin profesyonel yaşamında, iş ortamında ve kamu alanlarında da kendini göstermektedir. Bunun yaşanmış en acı olaylarından biri şüphesiz zamanın Aydın Milli Eğitim Müdürünün başına gelen acıklı vakalardır. 1930 yılların başında Aydın ilini ziyaret eden M. Kemal'i karşılayan protokol görevlileri arasında Aydın Milli Eğitim Müdürü Niyazi Bey'de vardır. Vali, M. Kemal'e siyahi olan Niyazi Bey'i milli eğitim müdürü olarak takdim edince M. Kemal'in yüzü düşer ve *"Maarif müdürü yapacak başka adam bulamadınız mı"* diye Vali Bey'i usulünce paylar. Vali zaman kaybetmeden verilen talimatı yerine getirir ve Niyazi Bey'i görevden alır. Niyazi Bey ten renginden dolayı Ankara, Kale'deki eski eserler deposuna memur olarak sürülür. Kötü talihi burada da Niyazi Bey'in peşini bırakmaz. Niyazi Bey'in yolu M. Kemal'le eski eserler deposunda tekrardan kesişir ve buradan da ten renginden dolayı M. Kemal'in talimatıyla İstanbul'a sürülür. (Arman, 2022, s. 66). Niyazi Bey Osmanlı Devletinde bir paşa çocuğu olarak doğdu. Babasının ilk eşinden çocuğu olmayınca eşini üzmemek için ikinci evliliğini evdeki siyahi kadın ile yapar ve akabinde Niyazi Bey doğar. İyi okullarda eğitim alır, işinde ehil biri olarak göreve başlar. Ama ten renginin oluşturduğu ırkçı yaklaşım maalesef peşini bırakmamış. Ülkenin en güçlü adamı, ebedi şef ile yolu keşişince ten renginden dolayı yaşayacağı acılar peş peşe gelmeye başlamış ve bir daha da peşini maalesef bırakmamış.

Kamusal alanda yaşanan ayrımcılık yalnızca anonim ortamlarda değil, bireyin profesyonel yaşamı ve sosyal etkileşimleri içinde de kendini göstermektedir. Toksoy'un (2007, s. 40) aktardığına göre, uzun yıllar boyunca çeşitli şehirlerde devlet memuru olarak çalışan bir siyahi birey, görev yaptığı yerlerde sıklıkla "nerelisin?" sorusuna maruz kaldığını belirtmektedir. Özellikle siyahi bireylerin yoğunlukla yaşamadığı bölgelerde bu tür soruların daha sık sorulduğu, bireyin fiziksel görünümüne dayalı olarak Türk kimliğinin sorgulandığı görülmektedir. Zamanla bu tekrar eden sorgulamalar yaşamın olağan bir parçası haline gelse de, bireyin kimliğini sürekli yeniden açıklamak zorunda kalması, görünüş temelli önyargıların kurumsal düzeyde ne denli içselleştirildiğini göstermektedir. Bu durum, bireylerin sadece gündelik sosyal ilişkilerinde değil, kamusal alanın birçok farklı bağlamında karşılaştıkları tekrarlayıcı bir dışlayıcılık biçimidir. Benzer şekilde, bireylerin sokakta yürürken, kafe veya restoran gibi sosyal ortamlarda Türkçe konuşmalarına rağmen kendilerine İngilizce ya da Arapça hitap edilmesi de, bu

önyargıların ne kadar yaygın olduğunun bir göstergesidir. Olpak (2013, s. 128), bu deneyimlerin Türkiye'deki siyahi bireylerin kimliklerinin sık sık sorgulandığını ve çoğu zaman verdikleri cevapların dahi yeterli görülmediğini belirtmektedir. "Türk müsün?", "Nereden geldin?", "Ne güzel Türkçe konuşuyorsun, nasıl öğrendin?" gibi sorular, kişinin kültürel aidiyetine duyulan şüphenin dışavurumudur. Dahası, bu tür sorgulamalar zaman zaman alaycı veya küçük düşürücü ifadelere dönüşmektedir.

Cumhuriyet dönemi ile beraber topluma Batılı kimlik inşa etme sürecinde, Doğulu kimliği dışlamak ve var olan Doğulu toplumsal aidiyeti zayıflatmak için zihinsel dönüşüm politikası uygulanmıştır. Bu politika doğrultusunda Araplara "zenci" denilerek, köpeklere "Arap" ismi verilerek, "ne Şam'ın şekeri ne de Arap'ın yüzü", "Kabe Arab'ın olsun bize Çankaya yeter" şeklinde deyişler ile doğulu kimlik imajı kötüleme ve toplumdan dışlanma yoluna gidilmiştir. İşte bu süreçte siyahiler Doğulu kimlikle özdeşleşmiş Arap imajı üzerinden aşağılanmışlardır. Araplara siyahilik yakıştırılması yapılmış, siyahilere "Arap" denilerek doğulu imajı toplumdan soğutulması politikasında yine siyahiler kurban seçilmişlerdir. "Arap Arap", "gündüz feneri" gibi lakaplar aracılığıyla fiziksel özellikler üzerinden siyahiler aşağılanmaktadır. Bazı durumlarda ise, bireylerin tenlerine parmak sürülerek rengin "çıkıp çıkmadığına" bakılması gibi sınır ihlali oluşturan davranışlara rastlanmakta; hatta çocuklara yönelik tehditlerde bile siyahi bedene başvurulmaktadır: "Bak seni veririm giden Arap'a." gibi ifadeler, siyahilerin toplum içindeki dışlanmış konumunu pekiştiren, şiddet içeren sözlü geleneklerin sürdüğünü göstermektedir (Olpak, 2013, s. 128).

Görüldüğü gibi, Türkiye'deki siyahi bireylerin kamusal ve yarıkamusal alanlarda maruz kaldıkları ten rengi temelli ayrımcılıklar, yalnızca bireysel önyargılara değil, tarihsel sürekliliğe ve kurumsal sessizliğe dayanmaktadır. Gündelik hayatın her alanına sirayet eden bu ayrımcı pratikler, bireylerin vatandaşlık haklarını görünmezleştirmekte ve eşit yurttaşlık anlayışının sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, kimlik, aidiyet ve ten rengi etrafında inşa edilen toplumsal önyargılarla mücadele, yalnızca siyahi bireylerin değil, demokratik eşitlik ilkesine inanan tüm bireylerin sorumluluğundadır.

3.2.3 Evlilik ve aile hayatı

Evlilik, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 16. maddesinde açıkça bir insan hakkı olarak tanımlanmıştır. Bu maddeye göre, "Evlilik çağına gelmiş her erkek ve kadın, ırk, milliyet ya da din bakımından hiçbir kısıtlama olmaksızın evlenmek ve aile kurmak hakkına sahiptir." Dolayısıyla evlilik hakkı, insan onuru ve eşitlik ilkeleriyle doğrudan bağlantılıdır. Ancak bu evrensel hakka rağmen, uygulamada özellikle ten rengi temelli ayrımcılık evlilikte de karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki sosyal ve kurumsal hayatın yanı sıra, ten rengi temelli ayrımcılığın en belirgin şekilde yaşandığı ve toplumsal hayata yansıdığı alanlardan biri de evlilik ve aile yaşamıdır. Boratav'a göre, Türkiye'de Afrikalılara yönelik küçümsemenin temelinde, onların kölelik geçmişleri, haremağaları olarak gösterilmeleri ve koyu ten renkleri gibi etkenler bulunmaktadır (1984, s. 33). Afrikalı kadınların beyaz erkeklerle evlenmesi genellikle sorun olarak görülmezken, siyah erkeklerin beyaz kadınlarla evliliklerine karşı daha temkinli bir tutum sergilenmiştir (Boratav, 1984, s. 33).

Türkiye'deki siyahi bireyler arasında karma evliliklerin yaygın olduğu görülmektedir. Bu evlilikler genellikle aşk evliliklerinden ziyade gelecek nesillerin ten renginin açılması ve böylece sembolik olarak beyazlaşmanın sağlanması amacıyla tercih edilmektedir. Bu durum, "Çocuklarımız bizim çektiğimiz zorlukları yaşamasınlar" düşüncesiyle açıklanmakta; gelecek kuşakların daha açık tenli olması için gösterilen çaba, sosyal ve kültürel bir beyazlaşma stratejisi olarak değerlendirilmektedir. Bu çaba, literatürde "beyazlaşma sendromu" olarak adlandırılır ve siyah ten renginin kimyasal ürünler, kozmetikler veya evlilik yoluyla açılmasını ifade eder (Kaya, 2017, s. 69-70). Toplumsal baskıların ve dışlanmanın bir yansıması olarak değerlendirilebilecek bu durumun sonucunda sosyal çevrenin, kültürel normların ve güzellik algılarının oluşturduğu yoğun baskı sonucu, Afrikalı kökenli bireylerin, özellikle de genç kadınların daha açık tenli olabilmek için kimyasal ürünlere yöneldikleri bilinmektedir. Buna ek olarak, bazı genç kadınların çocuklarının kendi ten renginde doğmaması amacıyla, teni açık erkeklerle erken yaşta ve çoğu zaman sağlıksız temellere dayanan evlilikler yaptığı ifade edilmektedir. Bu durum, ırksal temelli ayrımcılığın bireysel hayatlara ne denli derin etkiler bırakabildiğini gözler önüne sermektedir (Çımrın, 2024, s. 182).

Oysa İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 1. ve 2. maddeleri, tüm insanların hiçbir ayrım gözetilmeksizin özgür, eşit ve onur sahibi doğduklarını; renk, ırk, dil, din ya da herhangi bir farklılığın bu eşitliği ortadan kaldıramayacağını açıkça belirtmektedir. Buna rağmen insanların, yalnızca ten renkleri üzerinden dışlanmayı azaltmak veya gelecek kuşaklara daha açık bir ten rengi bırakmak amacıyla evlilik tercihlerinde bulunmak zorunda hissetmeleri, bu evrensel ilkelere tamamen aykırıdır. Böyle bir yöntemin benimsenmesi, yalnızca bireylerin kendi kimliklerini bastırmalarına yol açmakla kalmamakta, aynı zamanda insan onurunu da zedelemektedir.

Beyazlaşma sendromu yalnızca Türkiye'deki siyahilerle sınırlı olmayıp, farklı coğrafyalarda ve kültürel bağlamlarda da benzer biçimlerde gözlemlenmektedir (Kaya, 2017, s. 69-70). Olpak (2013, s. 128) ise bu konuyu farklı bir perspektiften ele alarak, siyahi kadınların ve erkeklerin karşılaştıkları ayrımcılık ve zorlukların cinsiyet temelli farklılaşmalarını vurgulamaktadır. Erkeklerin çoğunlukla alkol bağımlılığı gibi sorunlar yaşadığını, kadınların ise "Çocuklarım benim rengimde olmasın, benden daha açık olsun" düşüncesiyle beyaz erkeklerle evlenmeye yöneldiğini belirtmektedir.

Siyahi kadınların evlilikte karşılaştıkları ayrımcılıklar, hem sosyal çevre hem de aile ilişkilerinde çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Toksoy'un (2007, s. 34) çalışmasında, beyaz tenli erkeklerle evlenen siyahi kadınların, eşlerinin aileleri tarafından başlangıçta dışlandıkları, hatta aşağılayıcı sözlere maruz kaldıkları belirtilmektedir. Özellikle 30 yaş altı ve kırsal kesimlerde büyüyen siyahi kadınların, eşlerinin aileleri tarafından kabul edilmekte güçlük çektiği yaygın bir durumdur. Akpınar'ın (2016, s. 122-123) saha gözlemleri, evliliklerde yaşanan ayrımcılığın özellikle boşanma süreçlerinde kendini daha belirgin şekilde gösterdiğine işaret etmektedir. Ten renginin, evlilik içi tartışmalarda "Arabın kızı/oğlu" ya da "kara marsık" gibi hakaretlerin odağı haline geldiği örnekler mevcuttur. Evlilik sorunlarının tamamını ten rengi ayrımcılığına bağlamak mümkün olmasa da, bu unsurun ilişkiler üzerindeki etkisi yadsınamaz. Bazı beyaz aileler, siyahi bireylerle yapılan evliliklerde çocukların ten rengini başlangıçta benimsemekte zorlanırken, zamanla kabullendikleri de görülmüştür. Diğer yandan, yıllar süren evliliklerin ardından boşanma anında ten rengine yönelik hakaretlerin gündeme gelmesi, bu kimlik temelli önyargıların ilişkilerde ne denli kalıcı olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede, siyahi kadınların beyaz erkeklerle evlilik yapma eğilimi, risk ve beklentileri

birlikte barındırmaktadır. Kadınlar, beyaz erkekle evlenerek çocuklarının ten renginin açılacağını ve bu sayede sosyal statü atlayacaklarını ummaktadırlar. Ancak bu durum, aynı zamanda kadınların ve çocukların aile çevresinden ve toplumdan aşağılanma riskiyle karşı karşıya kalmaları anlamına gelmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri açısından değerlendirildiğinde, erkeklerin toplumdaki statü taşıyıcı konumları nedeniyle, beyaz erkeklerin siyahi kadınlarla evlenme oranının kadınların beyaz erkeklerle evlenme oranına kıyasla daha düşük olduğu görülmektedir (Akpınar, 2016, s. 122-123). Ancak günümüzde gözlemlenen yeni eğilimler, bu tarihsel çerçevenin kırılmaya başladığını göstermektedir. Artık pek çok siyahi birey, kendi ten rengiyle barışmakta, renkçiliğe karşı bilinçli bir duruş geliştirmekte ve bu duruşu evlilik tercihleriyle de ortaya koymaktadır. Özellikle bazı bireylerin siyah partnerlerle evlenmeyi bilinçli bir tercih olarak benimsemesi, kimliğe sahip çıkma ve kültürel özsaygı inşasının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Yüney vd., 2021, s. 272). Bu dönüşüm, siyah kimliğin bastırıldığı değil, sahiplenildiği bir toplumsal öznenin inşasına işaret etmektedir.

Görüldüğü gibi Türkiye'deki siyahi bireylerin evlilik ve aile hayatlarında ten rengi ayrımcılığı, hem bireysel hem de yapısal düzeyde derin etkiler bırakmaktadır. Karma evlilikler, gelecek kuşakların ten rengini açma ve sosyal statü kazanma çabalarının bir yansımasıdır; ancak bu durum beraberinde kimlik krizleri ve toplumsal dışlanmayı da getirmektedir. Bu nedenle, evlilikte ve aile yaşamında yaşanan ayrımcılık sorunlarının, tarihsel ve kültürel bağlamlarıyla birlikte ele alınması gerekmektedir.

3.2.4 Siyahi temsiller ve damgalama

Türkiye özelinde siyahi bireylerin temsil edilme biçimleri ve karşılaştıkları ayrımcılık, farklı bir tablo ortaya koymamaktadır. Toplumsal söylemde siyahi bireylere yönelik kullanılan "Arap bacı", "Gündüz feneri" gibi ifadeler, bu temsillerin ne denli kalıplaşmış ve aşağılayıcı olduğunu göstermektedir (Olpak, 2013, s. 128). Ten rengi ve etnik kimlik üzerinden ortaya çıkan kavramsallaştırmalar "arap", "zenci", "cinsimiz kaybolmasın", "beyazlaşmak", "renk kayması" ve "kendi ırkımız" birbirinden farklı hatta zaman zaman çelişkili anlamlar taşımakta, ancak Türkiye'deki siyahiler için hayati bir sosyal tanımlama işlevi görmektedir. Bu kavramların çelişkili kullanımı, aslında Türkiye'de siyahi kimliğin toplumsal bellekte nasıl karmaşık ve çok katmanlı bir şekilde kurulduğunu

göstermektedir. Bu nedenle, insan hakları açısından bu durumu değerlendirmek, özenli bir düşünmeyi ve toplumsal dilin ayrımcı etkilerine karşı uyanık olmayı gerektirmektedir..

Bu bağlamda, Afrika kıtasının kuzeyinden Anadolu topraklarına gelen ve Müslüman olan gruplar arasında "zenci" ile "Arap" tanımlamaları belirleyici bir kimlik ayrımı yaratmaktadır. Ten renginin diğer Afrika coğrafyalarına göre daha açık olması ve İslam inancı, bu toplulukların kendilerini "zenci" ifadesinden daha çok "Arap" olarak tanımlamalarına neden olmaktadır (Çımrın, 2024, s. 184). Benzer şekilde, tarih boyunca Anadolu'ya köle ticaretiyle getirilen Türkiye'deki siyahiler de "zenci" ve "Arap" kimlik ikilemi içerisinde yer almakta; günümüzde de bu bireylerin çoğunlukla kendilerini "Arap", "zenci" ve son yıllarda "Türkiye'deki siyahiler" olarak tanımladığı görülmektedir (Kaya, 2017, s. 65). Dolayısıyla, bu kimlik ikilemi hem tarihsel kölelik mirasının hem de güncel toplumsal önyargıların bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küresel tarihsel perspektiften bakıldığında "zenci" teriminin ırkçılığa atfen negatif anlamlar taşıdığı yaygınca kabul edilmektedir. Türkiye'de yaşayan siyahi bireyler arasında da bu kavram kabul görmemekte ve genellikle kendilerini "Arap" olarak tanımlama tercihinde bulunmaları, zenci/Arap ayrımının toplum içi damgalanmanın bir göstergesi olduğunu ortaya koymaktadır (Çımrın, 2024, s. 175). Olpak'ın (2008, s. 187-188) aktardığına göre, annesine "zenci" denildiğinde öfkeyle karşılık veren bireylerin sakin yanıtı "Biz zenci değiliz, Arap'ız. Ama biraz koyu Arap'ız." şeklindedir. Ancak günümüzde bu kimlik reddi, kimi siyahi bireylerin kendilerini "Biz Türk'üz, doğma büyüme Türk'üz." diye ifade etmesiyle karşılık bulmaktadır. Durugönül'ün (2011, s. 167) aktarımına göre yaşlı nesil genellikle kendisini "Arap", "Müslüman" ya da "Arap-Müslüman-Türk" kimlikleriyle tanımlarken, genç ve kentli kuşaklar "Müslüman - Arap", "Türkiye'deki siyahiler" ya da "Afrika kökenli Türk" ifadelerini kullanmaktadır (Durugönül, 2011, s. 167). Kaya'nın (2017, s. 66) belirttiği gibi, siyahi bireyler günlük yaşamda sıklıkla Arap olarak tanımlanmakta ve bu tanım hem dışlayıcı bir etiket hem de Müslümanlık vurgusunu içeren bir aidiyet biçimi olarak görülmektedir. Ayrıca, siyahi bireyler arasında Hicaz'dan geldiklerini ifade etmek, hem kölelik geçmişlerine atfen kimliklerini açıklamakta hem de bilinmeyen geçmişe dair bir bağ kurarak, kendilerine

daha tanıdık ve kabul edilebilir bir kimlik sağlayabilmektedir. Özellikle 50 yaş üstü bireylerin Afrika kıtasına ilişkin bilgi ve algılarının sınırlı veya olumsuz olduğu gözlemlenmektedir.

Türkiye özelinde siyahi bireylerin medya, edebiyat ve sinema alanlarındaki temsilleri, bu kesimin toplum tarafından nasıl algılandığına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Akpınar'a (2020, s. 75) göre, geçmişte televizyon ve radyo programlarında "Arap bacı", "çikolata renkli sanatçı" gibi kalıplaşmış ifadelerle anılan siyahiler, filmler ve dizilerde genellikle hizmetkâr rolleriyle kısıtlanmışlardır. Bu noktada, siyahilerin kültürel alandaki temsilleri ile günlük hayattaki kimlik inşaları arasında doğrudan bir bağlantı kurulabilir. Bu tür olumsuz temsillerin köklü bir örneği olarak, Reşat Nuri Güntekin'in 1947 tarihli eseri Miskinler Tekkesi'nde İzmir Tamaşalık bölgesinde yaşayan siyahi bireylere yönelik küçümseyici ve acımayı içeren ifadeler yer almaktadır:

> Tamaşalık'ın ahalisi Afrika zencileridir. Konaklardan çıkarılmış yahut kaçmış sürü sürü Gülfidan bacılar ve onların erkekleri(...) Bunların güçlü, kuvvetlileri gündüzün şehirde incire, palamuda yahut dilenciliğe giderler; ihtiyar ve sakatlar kulübelerinin önünde, kızgın güneşin altında iri kertenkeleler gibi yarı çıplak yatarlardı. Tamaşalık'ta geceler de gündüzleri aratmayacak kadar sıcaktır. Gündüzün tepedeki dağın, hamam taşları gibi kızan kayalıkları, güneş batınca bu sıcağı ağır ağır aşağıya vermeye başlarlar ve mahallede Arapçıklar için adeta Sudan geceleri hüküm sürer ki, biçareleri buraya toplayan da belki budur (Güntekin, 2014, s. 51).

Benzer şekilde, Halit Ziya Uşaklıgil'in 1934 ve 1950 yıllarında yazdığı eserlerde siyahi bireyler genellikle dadı veya hizmetkâr rolleriyle temsil edilmiştir. Dilhoş Dadı hikâyesinde ve İzmir Hikâyeleri kitabında, siyahi kadınların dadı, erkeklerin ise hizmetkâr olarak çalıştıkları görülmektedir. Uşaklıgil'in İzmir Hikâyeleri (2005 [1950]) içinde yer alan Civelek Ziver, Ayni Tata ve İki Sima adlı hikâyelerde İzmir'de yaşayan siyahilerin yaşamından kesitler sunulmaktadır. Örneğin, Civelek Ziver hikâyesinde Gudya Meseret adlı karakter şöyle tasvir edilmektedir: *"Gudye Meseret abla, iyice yaşlanmış, kıvırcık saçları ağarmış, gözleri bulanmış fakat dişleri hâlâ sağlam ve beyaz, ihtiyar bir kadıncıktı"* (Uşaklıgil, 2005 [1950], s. 158). Folklorik temsillerde de siyahi

bireyler farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Boratav (1984, s. 83-85), halk masalları, gölge oyunları ve halk hikâyelerinde siyahilerin hem olumlu hem de olumsuz karakterlerle temsil edildiğini belirtmektedir. İyi siyahiler genellikle yardımsever Hızır gibi tasvir edilirken, kötü karakterler serseri veya kurnaz yaşlı adam figürleriyle sembolize edilmektedir. Masallarda zor durumdaki kişilere yardım eden Hızır figürü, başı sıkışanların "of" demesiyle ortaya çıktığına inanılan bir kurtarıcıdır (Boratav, 1951, s. 83). Gölge oyunlarında ise Hacivat'ın kölesi, çocuksu aksanı ve tavırlarıyla alaycı bir şekilde tasvir edilir; saray hayatına ilişkin şakalarda da benzer stereotipik temsiller yer almaktadır (Boratav, 1984, s. 83). Bu temsiller, siyahi bireylere yönelik toplumsal algı ve damgalamanın tarihsel derinliğini ve çeşitliliğini göstermektedir. Hem popüler kültürde hem de halk anlatılarında yer alan bu kalıp yargılar, siyahilerin toplum içindeki görünürlüğünü ve sosyal konumunu şekillendiren temel unsurlar arasında yer almaktadır.

Görüldüğü gibi Türkiye'deki siyahi bireylerin temsilleri hem tarihsel sürecin hem de toplumsal normların şekillendirdiği karmaşık ve çoğu zaman çelişkili bir yapıya sahiptir. "Zenci" ve "Arap" tanımları, sosyal damgalamanın hem dışavurumu hem de kimlik inşasının önemli bileşenleri olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, siyahi bireylerin kendilerini ifade etme ve toplum içinde yer edinme çabalarının tarihsel ve sosyo-kültürel bağlamda değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Bütün bunların yanı sıra İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 1. maddesi, "Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar" ifadesiyle, kimlik ve aidiyet farklılıklarının hiçbir ayrımcılığa gerekçe olamayacağını açıkça ortaya koyar. Benzer şekilde 14. maddede ayrımcılığın her türü yasaklanmış, ırk, renk ve etnik köken temelinde farklı muameleye maruz bırakılmanın insan onuruna aykırı olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'de siyahi bireylerin toplumsal söylemdeki temsilleri, kullanılan kalıp ifadeler ve yüklenen damgalayıcı anlamlar, insan haklarının evrensel ölçütleriyle doğrudan çelişmektedir.

Bu ifadelere ve damgalayıcı anlamlara ifade özgürlüğü bağlamında yaklaştığımızda da insan hakları açısından ortaya çıkan ihlalleri saptamak mümkündür. İfade özgürlüğü, özellikle demokratik toplumlardaki en temel haklarından biridir. Ancak bu özgürlük mutlak değildir; insan onurunu zedeleyici nitelikteki ifadeler bu hakkın kapsamı içinde

değerlendirilemez. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesi ifade özgürlüğünü güvence altına almakla birlikte, bu hakkın başkalarının şöhret ve haklarının korunması amacıyla sınırlandırılabileceğini de açıkça belirtmektedir. Benzer şekilde, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 19. maddesi düşünceyi açıklama özgürlüğünü tanırken, 1. maddede her insanın "onur ve haklar bakımından eşit ve özgür doğduğunu" vurgulamaktadır. Bu bağlamda, İoanna Kuçuradi'nin insan hakları felsefesinde merkezî bir kavram olan insan onuru, ifade özgürlüğünün sınırlarını belirleyen ölçüt olarak okunabilir. Kuçuradi'ye göre insan hakları, insanın salt insan olmasından kaynaklanan onurunun korunması için vardır; dolayısıyla, başkasının onurunu zedeleyen söylemler, Türkiye'de yaşayan siyahilere söylenen aşağılayıcı, olumsuz nitelemeler ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilemez.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Türkiye'de yaşayan siyahi bireylerin tarihsel kökenlerinden güncel sosyal deneyimlerine kadar uzanan çok katmanlı bir ayrımcılık olgusunu kapsamlı bir biçimde ortaya koymayı hedeflemiştir. Araştırmanın temel amacı, Türkiye toplumunda azınlık statüsünde olan siyahi bireylerin, ten renkleri nedeniyle maruz kaldıkları sosyal dışlanma ve damgalamanın boyutlarını, kamusal alandaki sıkıntılalarını, aile içi ilişkilerdeki etkilerini ve medyadaki temsillerini derinlemesine anlamak ve görünür kılmaktır. Bu doğrultuda, sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamların nasıl iç içe geçtiği ve bireysel kimlik algılarını nasıl biçimlendirdiği sistematik bir şekilde analiz edilmiştir. Öncelikle, siyahi bireylerin Türkiye'deki tarihsel konumu, Osmanlı döneminde başlayan köle ticareti mirası ile şekillenmiş, günümüzde iletişim araçlarının yaygınlaşması ile beraber Batı toplumu kısmen de olsa taklit edilelerek yabancı düşmanlığı üzerinden devam etmektedir. Son zamanlarda Batı dünyasında yükselmekte olan ırkçılık ve ötekileştirme düşüncesi ülkemizde de karşılık bulmakta, siyahilerin yaşadığı ayrımcılık ve sosyal dışlanmanın temelini oluşturmaya devam etmektedir. Siyahi bireyler, kölelikten azatlığa geçen süreçte bile, ekonomik ve sosyal yapının alt sınıflarında konumlanmış, bu durum kimlik algılarına ve sosyal statülerine doğrudan yansımıştır. Bu tarihsel derinlik, ten rengi üzerinden yapılan dışlamanın sadece yüzeysel bir önyargı olmadığını; aynı zamanda sosyoekonomik yapının yeniden üretimiyle bağlantılı olduğunu göstermektedir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 1. maddesinde herkesin "onur ve haklar bakımından özgür ve eşit doğduğu" vurgulanmasına rağmen, Afro-Türklerin yaşadığı deneyimler bu eşitliğin hayata geçirilmesinde ciddi eksiklikler olduğunu ortaya koymaktadır. Kuçuradi'nin insan onuru merkezli yaklaşımı da, ten rengi nedeniyle yapılan her türlü ayrımın insanın "salt insan olmasından kaynaklanan değerine" aykırı olduğunu özellikle hatırlatır. Bu bağlamda, geçmişten günümüze uzanan ayrımcılığın, yalnızca sosyolojik değil, aynı zamanda önemli bir insan hakları sorunu olduğu açıktır.

Ayrıca, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 14. maddesi de, bildirgede güvence altına alınan haklardan hiçbirinin "ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer herhangi bir görüş, ulusal azınlık mensubiyeti, mülkiyet, doğum ya da başka bir statüye" dayanarak

sınırlandırılamayacağını vurgulamaktadır (AİHS, 1950). Oysa, Afro-Türklerin eğitim, istihdam ve sosyal yaşamdaki deneyimleri bu ifadenin ihlali niteliğinde ayrımcı uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

UNESCO'nun 1978 Irk ve Irkçılık Karşıtı Bildirgesi'nin 1. maddesinde, *"Irkçılık, insanlık onurunu ihlal eden ve insan haklarını ortadan kaldıran, toplumlar arasındaki barış ve dostluğu zedeleyen bir kötülüktür"* denilmektedir (UNESCO, 1978, Madde 1). Afro-Türklerin günlük yaşamda maruz kaldıkları ayrımcılık, bu temel ilkenin hayata geçirilmesindeki eksiklikleri açıkça göstermektedir.

Benzer şekilde, Bildirge'nin 3. maddesi, *"Irka, rengine, soyuna veya etnik kökenine dayalı ayrımcılık, insan haklarının ihlali olup devletler tarafından ortadan kaldırılmalıdır"* diyerek uluslararası toplumlara açık bir görev yüklemektedir (UNESCO, 1978, Madde 3). Ancak, eğitimde fırsat eşitsizlikleri, iş yaşamında sınırlı fırsatlar, evliliklerde toplumsal baskılar ve medyada olumsuz temsiller gibi örnekler, Afro-Türklerin halen sistematik olarak bu tür ihlallere maruz kaldığını göstermektedir

Araştırmanın alan çalışmaları, siyahi bireylerin günlük yaşamlarında maruz kaldıkları ten rengi ayrımcılığının özellikle kamusal alanlarda belirgin olduğunu ortaya koymuştur. Okullar, hastaneler, iş yerleri ve toplu taşıma gibi mekânlarda karşılaşılan sözlü taciz, küçümseyici bakışlar, yabancı muamelesi ve dışlayıcı tutumlar, bireylerin sosyal aidiyet duygusunu zedelemekte ve yaşam kalitelerini olumsuz etkilemektedir. Eğitim alanındaki deneyimler, ten rengi ayrımcılığının doğrudan motivasyon kaybına ve okuldan erken ayrılışlara yol açtığını, öğretmen ve okul yönetiminin yetersiz müdahalesinin ise bu süreci daha da derinleştirdiğini göstermektedir. Bu noktada, eğitim hakkının insan haklarının temel taşlarından biri olduğu ve ayrımcılık nedeniyle bu haktan eşit şekilde yararlanılamamasının insan onuruna ve ciddi bir zarar verdiği açıktır. Bu durum, eğitimde fırsat eşitliği ilkesinin pratikte sağlanamadığının güçlü bir göstergesidir. Sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan ayrımcılık da sosyal dışlanmanın önemli bir alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyahi bireylerin hastanelerde "yabancı" olarak algılanması, kimi zaman mülteci muamelesi görmesi ve sağlık personelinin önyargılı davranışları, sağlık hakkının eşit kullanımını engellemekte, psikososyal sorunların artmasına zemin hazırlamaktadır. Oysa sağlık hakkı da evrensel insan hakları belgelerinde ayrım

gözetilmeksizin herkese tanınması gereken temel bir hak olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda sağlık sisteminde de kapsayıcı ve ayrımcılığa karşı duyarlı politikaların eksikliği belirgin bir sorun olarak öne çıkmaktadır.

Aile ve evlilik dinamikleri, ten rengi ayrımcılığının sosyal yapıda nasıl yeniden üretildiğini anlamak açısından kritik bir boyuttur. Siyahi bireyler arasında yaygın olan karma evlilik tercihleri, sosyal statü kazanımı ve gelecek nesillerin maruz kalacağı ayrımcılığın azaltılması amacıyla şekillenmektedir. Ancak bu tercihler, beraberinde aile içi çatışmaları ve sosyal dışlanmayı da getirmekte, özellikle beyaz aileler tarafından kabul görmeme gibi sorunlarla karşılaşılmaktadır. Beyazlaşma sendromu olarak adlandırılan ten rengini açma çabaları, siyahi bireylerin maruz kaldıkları estetik ve kültürel baskıların somut yansımalarıdır ve bu durum, kimlik mücadelesinin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ne denli zorlu olduğunu ortaya koymaktadır. Toplumsal temsiller alanında elde edilen bulgular ise, medyada, edebiyatta ve folklorda siyahi bireylerin olumsuz imaj ve aşağılayıcı figürlerle sunulmasının, sosyal damgalama ve ayrımcılık pratiklerini beslediğini göstermektedir. Siyahilerin "Arap bacı", "gündüz feneri" gibi küçümseyici lakaplarla anılması, onları toplum içinde marjinalize etmekte ve eşit vatandaşlık haklarından faydalanmalarını güçleştirmektedir. Bu temsiller, aynı zamanda sosyal algıyı şekillendirerek, siyahilerin kendilerini nasıl tanımladıkları ve kimliklerini nasıl inşa ettikleri üzerinde de belirleyici olmaktadır. Özellikle genç kuşaklarda kimlik tanımlamalarında bir çeşit arayış ve dönüşüm gözlemlenirken, eski kuşakların kendilerine takılan "Arap" tanımlamalarını kabullenmeleri, tarihsel ve kültürel bağlamda kimlik siyasetine işaret etmektedir.

Bu çalışma insan hakları perspektifinden "ten rengi temelli ayrımcılıkla mücadele"nin bir insanlık görevi olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmanın bütüncül değerlendirmesi, ten rengi ayrımcılığının Türkiye'de siyahi bireylerin yaşamlarının her alanına nüfuz ettiğini, bu ayrımcılığın hem bireysel hem toplumsal düzeyde kapsamlı etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Ayrımcılık, sadece fiziksel görünümden kaynaklanan önyargıların ötesinde, ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarla iç içe geçerek, siyahi bireylerin sosyal statülerini ve yaşam kalitelerini belirlemektedir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 2. maddesinde belirtildiği üzere, herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din veya başka bir statü bakımından ayrım gözetilmeksizin bütün haklardan yararlanma hakkına sahiptir. Bu

bağlamda, Türkiye'de Afro-Türklerin yaşadığı ayrımcılıkla mücadele, yalnızca toplumsal bir gereklilik değil, aynı zamanda insan haklarının hayata geçirilmesinin zorunlu bir parçasıdır. Afro-Türklerin yaşadığı bu olumsuz durumlar, bizlere insan hakları belgelerinin yalnızca kâğıt üzerinde kalmasının ötesine geçilmesi gerektiğini, devletlerin ayrımcılıkla mücadele konusunda daha etkin politikalar geliştirmesini ve kişilerin insan hakları konusunda bilinçlenmesinin zorunluluğunu hatırlatmaktadır.

Martin Luther King Jr.'ın 1963 yılında Washington'da yaptığı *Bir Hayalim Var* konuşması, tezde ortaya konulan sorunları evrensel bir bağlama oturtmaktadır. King, *"Bir gün çocuklarımın, derilerinin rengine göre değil, karakterlerinin içeriğine göre değerlendirilecekleri bir ülkede yaşayacakları*" hayalini dile getirmiştir (King, 1963/2013). Bu sözler, Afro-Türklerin bugün yaşadığı kimlik, aidiyet ve eşitlik mücadelelerinin tersine bir dünya tahayyülünü temsil etmektedir. Onun sözleri, insan haklarının ve insan onurunun dokunulmazlığının yalnızca evrensel belgelerde değil, gündelik yaşamın her alanında hayata geçirilmesi gerektiğini güçlü bir şekilde hatırlatmaktadır. Ancak bu düşünceyi yalnızca karakter odaklı bir eşitlik olarak değil, daha ileri taşıyarak insanın doğuştan gelen değerin esas alınacağı bir gelecek tasavvuruyla tamamlamak gerekmektedir. Bu anlayış da her bireyin sırf insan olduğu için eşit hak ve onura sahip olduğu bir toplum inşa etme sorumluluğunu beraberinde getirmektedir.

Bu bağlamda, ten rengi temelli ayrımcılıkla mücadele edilmesi, bireysel farkındalığın artırılmasının yanı sıra yapısal dönüşümlerin gerekliliğini de zorunlu kılmaktadır. Özellikle eğitim ve sağlık alanlarında ayrımcılığa karşı etkin politikaların geliştirilmesi, siyahi bireylerin eşit hak ve hizmetlere erişiminin sağlanması için kritik önemdedir. Eğitim hakkının engellenmesi, bireylerin potansiyellerini gerçekleştirmelerini önlediği gibi, Kuçuradi'nin insan onuru merkezli felsefesinde vurguladığı üzere "insanın insan olmasından kaynaklanan değerine" yapılan bir saldırıdır.

Türkiye'de yaşayan siyahilere pozitif ayrımcılık tanınması, medyada ve kültürel üretimlerde daha kapsayıcı, eşitlikçi ve gerçekçi temsillerin oluşturulması, önyargıların kırılması ve sosyal dışlanmanın azaltılması adına gereklidir. Siyasi partilerde kendilerine pozitif ayrımcılık kapsamında kontenjan verilmesi, devlet yönetimin üst makamlarında görev veya danışmanlık verilmesi de yine toplumsal algının dönüştürülmesine katkı

sağlayacaktır. Medya ve edebiyatta kendilerine toplumda müspet karşılığı olan rollerin verilmesi de kendilerine karşı olan ayrımcı politikalara karşı panzehir görevi görecektir. Kamu politikaları, sivil toplum faaliyetleri ve eğitim programlarının koordineli şekilde yürütülmesi ayrıca önem taşımaktadır. Ayrıca ülkemizde ayrımclığa karşı caydırıcı olmayan kanunların caydırıcı hale getirilmesi de zaruri olan konuların başında gelmektedir.

Evrensel Bildirge'nin 1. maddesinde dile getirilen eşitlik ve kardeşlik ideali, ancak bu tür çok boyutlu müdahalelerle hayata geçirilebilir. Son olarak, siyahi bireylerin örgütlenme ve dayanışma çabaları, renkçilikle mücadelede umut verici adımlar olarak değerlendirilmelidir. Seslerini duyurabilme ve görünürlük kazanma süreçleri, sosyal değişim için güçlü bir zemin oluşturmakta, siyahilerin toplumsal eşitlik taleplerinin önünü açmaktadır. Bu nedenle, ayrımcılığa karşı hem bireysel hem toplumsal mücadelelerin desteklenmesi, toplumsal bütünleşme ve adaletin sağlanması açısından vazgeçilmezdir. Türkiye'de siyahi bireylerin yaşadığı ten rengi ayrımcılığını aşmanın yolu yalnızca hukuki eşitliği sağlamakla sınırlı değildir; insan haklarının bilmek ve içtenlikle korumak istemek King'in hayalini işaret ettiği gibi, *"rengin değil, insanın değerinin belirleyici olduğu bir gelecek"* inşa etmenin tek yoludur.

Amerikadaki siyahi hak arama öncülerinden biri olan ve bu mücadele sürecinde katledilen Malcolm X'in "siyah güzeldir" ifadesinde belirttiği gibi siyahtaki güzellik ve asaleti insanlık alemi bir zenginlik olarak gördüğü vakit ayrımcılık konusunda büyük bir merhale katetmiş olacağız. Unutulmamalıdır ki her tür ayrımcılıkla beraber ten rengi ayrımcılığıyla da mücadele yalnızca siyahilerin kendi mücadelesi değil, insan onurunu savunan herkesin sorumluluğundadır.

KAYNAKÇA

Akbaş, K., ve Şen, İ. G. (2013). Türkiye'de kadına yönelik pozitif ayrımcılık: kavram, uygulama ve toplumsal algılar. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Hukuk Fakültesi 20. Yıl Özel Sayısı, 165-189.

Akdemir, D. Ş. (2014). Ayrımcılığın İnsan Hakları Boyutu ve 'Pozitif Ayrımcılık'. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 890-908.

Akıncı, A. (2019). Milliyetçiliğin kökenleri: Etnisite/ulus (millet) ilişkisi. *İnsan ve İnsan,* 6(21), 413-430.

Akpınar, M. (2016). *Afro-Türklerde kimlik: Temsiliyet, gelenek ve kolektif bellek*. (yayın no. 437358) [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Akpınar, M. (2020). Afro-Türkler: temsiliyet, gelenek ve kimlik. *Folklor/Edebiyat*, 26(101), 73-86.

American Anthropological Association (AAA) (1998a). Statement on Biological Aspects of Race. *American Anthropologist*, 100 (3), 714-715.

Araz, Y. (2016). İslam Hukuku Açısından Menfaat ve Menfaat İçerikli Bazı Tasarruflar/The Benefit in Islamic Law and Some Savings Including Benefit. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, (46), 81-129.

Avrupa Birliği. Temel Haklar Şartı (2000). 29 Mayıs 2025 tarihinde https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/t ext_en.pdf adresinden alındı.

Avrupa Konseyi. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, (1950). 29 Mayıs 2025 tarihinde https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG adresinden alındı.

Avrupa Konseyi (1950). European Convention on Human Rights. 29 Mayıs 2025 tarihinde https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG adresinden alındı.

Avrupa Konseyi. (1961). The European Social Charter. 29 Mayıs 2025 tarihinde https://rm.coe.int/168006b642 adresinden alındı.

Avrupa Konseyi. (1965). Framework Convention for the Protection of National Minorities. 29 Mayıs 2025 tarihinde https://rm.coe.int/16800c10cf adresinden alındı.

Avrupa Konseyi. Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı (1994). 29 Mayıs 2025 tarihinde https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/the-revised-european-social-charter adresinden alındı.

Avrupa Konseyi. Protocol No. 12 To The Conventıon For The Protectıon Of Human Rıghts And Fundamental Freedoms. 29 Mayıs 2025 tarihinde https://rm.coe.int/168006b642 adresinden alındı.

Aydın, S. (1998). *Kimlik sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği.* Ankara: Öteki Yayınevi.

Aydoğdu, H. (2004). Modern kimlikte öznenin ölümü. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(10), 115-147.

Bagalini, A. (2020, August 26). Colourism: How skin-tone bias affects racial equality at work. *World Economic Forum*. 30 Mayıs 2025 tarihinde https://www.weforum.org/stories/2020/08/racial-equality-skin-tone-bias-colourism adresinden alındı.

Bayat, İ. K., ve Baykal, B. (2016). Ulusal ve Uluslararası Düzenlemeler Çerçevesinde İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) Olgusu ve Hukuki Sonuçları. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *17*(3), 196-218.

Bernasconi, R. (2010). *Irk kavramını kim icat etti?* (Çev. E. Ünal). İstanbul: Metis Yayınları.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi. (2016). International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination. 30 Mayıs 2025 tarihinde https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-elimination-all-forms-racial adresinden alındı.

Birleşmiş Milletler. (2006). Convention on the Rights of Persons with Disabilities. 24 Mayıs 2025 tarihinde https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities adresinden alındı.

Birleşmiş Milletler. (1948). *Universal declaration of human rights* (Vol. 3381). Department of State, United States of America.

Birleşmiş Milletler. (1966). International covenant on civil and political rights. 26 Mayıs 2025 tarihinde https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights adresinden alındı.

Boratav, N. P. (1984), *100 Soruda Türk-Folkloru*. (2. Baskı) İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Bulut, N. (2008). Eski Yunan'dan Aydınlanma Çağına İnsan Onuru Kavramının Gelişimine Genel Bir Bakış. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(3-4), 1-12.

Büker, S. (2008). *Toplumsal cinsiyet eşitliği.* Nika Yayınevi, Ankara.

Cankurtaran, Ö., ve Beydili, E. (2016). Ayrımcılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulamasının Gerekliliği Üzerine. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 145-160.

Cici, E. (2011). *İzmir'in Üç Köyünde Yaşayan Afrika Kökenli Türklerde Evlilik*. [Yayınlanmamış Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, İstanbul]. 15 Mayıs 2025 tarihinde https://www.academia.edu/80578275/Afro_T%C3%BCrklerin_g%C3%BCndelik_hayat_deneyimleri_ve_kentsel_mekan%C4%B1n_kullan%C4%B1m%C4%B1_%C4%B0zmir_%C3%B6rne%C4%9Fi adresinden alındı.

Çelenk, S. (2010). Ayrımcılık ve medya. *Televizyon Haberciliğinde Etik,* (10), 211, 228.

Çelik, N. (2013). Max Weber'de Etnisite Kavramı. *Sosyoloji Dergisi*, (29), 23-38.

Çımrın, F. K. (2024). Kayıp Geçmişin İzinde: Ege Bölgesinde Yaşayan Afro-Türkler Üzerine Etnografik Bir Araştırma. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 25(55), 172-193.

Deitch, E. A., Barsky, A., Butz, R. M., Chan, S., ve Brief, A. P. (2003). Subtle yet significant: The existence and impact of everyday racial discrimination in the workplace. *Human Relations*.

Diyanet İşleri Başkanlığı (2025) Hadislerle İslam. 15 Nisan 2025 tarihinde https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/sayfa.php?CILT=5&SAYFA=331 adresinden alındı.

Döger, G. K. (2023). Ruanda'da 29 yıl önce yapılan soykırımın tanığı yaşananları. *Anadolu Ajansı*. 25 Nisan 2025 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/ayrimcilikhatti/ayrimcilik/ruandada-29-yil-once-yapilan-soykirimin-tanigi-yasananlari-aaya-anlatti/1815844 adresinden alındı.

Durugönül, E. (2011). Turks of African Origin and Citizenship. *Societal Peace and Ideal Citizenship for Turkey*, 159-177.

Durugönül, E. (2013). Antalya'da Afrika kökenli Türkler üzerine çalışmanın sorunları. *International journal of human sciences*, 10(1), 1401-1411.

Düzen, N. E. (2015). *Herkes İçin Kolay ve Pratik Ayrımcılık Ötekileştirme Dışlama Rehberi.* Pharmakon Yayınevi.

Erdem, A. R. (2020). Ayrımcılığın Kavramsal Analizi. *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 12-20.

Erdem, Y. H. (2013). *Osmanlı'da Köleliğin Sonu 1800-1909*. (çev: B.Tırnakçı). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Erdoğan, M., ve Vatandaş, C. (2020). Bireysel ve toplumsal dışlanma pratiği: Önyargı ve ayrımcılık. *Journal of Human and Social Sciences*, 3(1), 474-485.

Erkal, M. (2001). Etniklik ve etnik grup kavramları üzerine. *Türkiye ve Siyaset*, 3, 33-40.

Fanon, F. (2016). *Siyah deri, beyaz maskeler* (C. Koytak, Çev.). Encore Yayınları. (Orijinal eser 1952'de yayımlandı)

Fayda, M. (2019). BİLÂL-i HABEŞÎ. *İslam Ansiklopedisi*. 20 Nisan 2025 tarihinde https://islamansiklopedisi.org.tr/bilal-i-habesi adresinden alındı.

Gül, İ. I., Karan, U., Ayata, G., ve Yeşiladalı, B. (2011). *Ayrımcılık Yasağı: Kavram, hukuk, izleme ve belgeleme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Gül, İ., ve Karan, U. (2011). *Ayrımcılık Yasağı: Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversiteleri Yayınları.

Güler, A. (2022). Kültürel ırkçılık: Biyolojik eşitsizlikten kültürel farklılıklara uzanan küresel bir sorun. *Sosyal Problemler Sosyolojisi içinde* (s. 240-255). Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.

Güntekin, N. R. (2014) [1947]. *Miskinler tekkesi*. İstanbul: İnkılapYayınları.

Haley, A. (2020). *Malcolm X*. (Çev. K. Yaşar). İstanbul: İnsan Yayınları

Harvard Business School. (2023, Ağustos 8). *Black employees not only earn less, but deal with bad …*. Harvard Business School Working Knowledge.

Hunter, M. (2005). The persistent problem of colorism: Skin tone, status, and inequality. *Sociology Compass,* 1(1), 237–254. 30 Mayıs 2025 atrihinde https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2007.00006.x adresinden alındı.

Karan, U. (2012). *Eşitlik ilkesi ve Ayrımcılık Yasağı: Hukuksal Çerçeve*. Ayrımcılık: Çok boyutlu Yaklaşımlar İçinde (ss.135-146), Derleyenler: Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kaya, L. K. (2017). Ten rengi ayrımcılığı: Afro-Türkler örneği. *Sosyoloji Dergisi*. (35). 61-76.

Kılıçbay, M. A. (2003). Kimlikler okyanusu. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*. (23). 155-159.

Kırımlı, H. (2022). Kırım Hanlığı. *Derin Tarih Dergisi*. (21). 22-23.

Kırık, A. M., Öztürk, F. E., Saltık, R., ve Orujova, A. (2018). Bir Tutum Ve Davranış Biçimi Olarak Irkçılığın Pekiştirilmesinde Reklamcığın Rolü. *Asya Studies*, (4). 15-22.

Konuk Sommer, B., ve Sürücü, A. S., (2019). Prohıbıtıon Of Multıple Dıscrımınatıon. *Legal Hukuk Dergisi*. 17(203). 4609-4636.

Korkut, L. (2009). *Ayrımcılık Karşıtı Hukuk*. İzmir: İnsan Hakları Gündemi Derneği.

Körükmez Kaya, L. (2017). Ten rengi ayrımcılığı: Afro-Türkler örneği. *Sosyoloji Dergisi.* (35) 61–76

Kuçuradi, İ. (2009). Felsefe ve İnsan Haklar. Kuçuradi (Ed.), *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri,* Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İ. (2011). *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları.* Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi, İ. (2015, Şubat 27). *İnsanın ismi, kimlikler yumağının adıdır*. *Agos.*

Kuçuradi, İ. (2019, Aralık 10). İoanna Kuçuradi'den insan hakları üzerine. KADEM Vakfı. 30 Mayıs 2025 tarihinde https://www.kademvakfi.org/meydan/yazilar/ioanna-kucuradi%E2%80%99den-insan-haklari-uzerine-53 adresinden alındı.

Kurubaş, E. (2008). Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki. *Doğu Batı*. 11/44 (2008): 11-41.

Martal, A. (1994). 19. yy'da Kölelik ve Köle Ticareti. *Tarih ve Toplum Dergisi*. 21(121). 13-22.

Mercier, A. (2009). İnsan Haklarının Temelleri. Kuçuradi (Ed.), *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri,* Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Mızrak, B. (2017). Amerika'da Ayrımcı Politikalar ve Siyahi Mücadele Tarihi. *İNSAMER*. 06 Nisan 2025 tarihinde https://insamer.com/tr/amerikada-ayrimci-politikalar-ve-siyahi-mucadele-tarihi_542.html adresinden alındı.

Nişancı, Ş., ve Işık, C. (2012). Etnisite algısının siyasal tercihler üzerine etkisi: Kars ili Kağızman ilçesi üzerine bir çalışma. *II. Bölgesel Sorunlar Ve Türkiye Sempozyumu*. 109-133.

Olpak, M. (2006). *Köle kıyısından insan hikâyeleri: Kenya-Girit-İstanbul*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.

Olpak, M. (2008), *Kenya'dan İstanbul'a Kölekıyısı*. (3. Baskı), İstanbul: Punto Yayınevi.

Olpak, M. (2013). Osmanlı İmparatorluğu'nda köle, Türkiye Cumhuriyeti'nde evlatlık: Afro-Türkler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(01), 123-141.

Öksüzoğlu, T., ve Şeşen, H. (2018). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kamu işyerlerinde mobbing olgusu: Sendikaların rolü üzerine nitel bir araştırma. *Amme İdaresi Dergisi*, 51(1), 133-166.

Özbek, M. (2007). *Dünden Bugüne İnsan*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları

Scriven, T. (2010). Michael Jackson ve the psycho/biology of race. *Journal of Pan African Studies*, 3(7), 99–113.

Şen, Ö. (2007).*Osmanlı'da köle olmak: Esaretten özgürlüğe geçiş süreci*. İstanbul: Kapı.

Şenel, A. (1984). *Irk ve Irkçılık Düşüncesi.* Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları.

Tacar, P. (1996). *Kültürel Haklar*, Ankara: Gündoğan Yayınları.

Tarih Vakfı (2008). *Sessiz Bir Geçmişten Sesler: Afrika Kökenli "Türk" Olmanın Dünü ve Bugünü.* İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Taşağın, N. Ş. (2021). Irkçılık ve ayrımcılığın önlenmesi: Türkiye'deki mevcut durum ve sosyal hizmet için öneriler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *32*(1), 293-315.

Tatlısu, İ. M. (2018). Amerikan Milliyetçiliği İle Irkçılık Arasındaki İlişki: Etnik Ayrımcılığın Irkçı Boyutları. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(12), 34-41.

TDK, (2025). "Onur". 05 Haziran 2025 tarihinde https://sozluk.gov.tr/onur bu adresinden alındı..

Tınaz, P. (2006). İşyerinde Psikolojik Taciz Mobbing. *Çalışma ve Toplum*. 4(11), 13-28.

Toker Gökçe, A. (2013). University Students‟ Perception of Discrimination on Campus in Turkey. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 35(1), 72-84.

Toksoy, G. (2007). *Sessiz Bir Geçmişten Sesler: Afrika Kökenli 'Türk' Olmanın Dünü ve Bugünü, Sözlü Tarih Çalışması*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayını.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu. (t.y.). *Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik*. 05 Haziran 2025 tarihinde https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/Ayrimcilikla-Mucadele-ve-Esitlik adresinden alındı.

UNESCO. (1978). *Declaration on race and racial prejudice*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. 05 Haziran 2025 tarihinde https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000032859 bu adresinden alındı.

Uluç, G. (2009). *Medya ve Oryantalizm.* İstanbul: Anahtar Yayınları.

Ünlü, Z. B. (2024). Bir Medya İletisi Olarak Reklamlarda Siyahlara Yönelik Irkçılık. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *7*(1), 9-27.

Ünlütürk, Ö. (2015). " Irk" Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Adli Antropolojide Kullanımı. *Anthropology*, (29), 93-116.

Vigo, J. (2010). Metaphor of hybridity: The body of Michael Jackson. *Journal of Pan African Studies,* 3(7), 71–85.

Yanık, C. (2013). Etnisite, kimlik ve milliyetçilik kavramlarının sosyolojik analizi. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (20), 225-237.

Yayla, O. T. (2015). Dijitalleşme çağında eşitsizlik ve ayrımcılık. *Liberal Düşünce Dergisi*, (79), 43-53.

Yıldız, A. (2001). *Ne Mutlu Türküm Diyebilene*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yıldız, S. (2020). *Afro-Türklerin gündelik hayat deneyimleri ve kentsel mekânın kullanımı: İzmir örne*ği (Yayın no. 654797) [Yüksel Lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Yüney, Z., Bayram, B., ve Kuş, D. (2021). Afro-Türk örnekleminde renkçiliğin psikolojik etkileri. *Asya Studies*, *5*(16), 265-277.

Zeytinoğlu, E. (2010). Ayrımcılık Yasağına Genel Bir Bakış. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergis*i 9(18), 115-134.

ÖZ GEÇMİŞ

Abdurrahman BAYSOY

Eğitim

Derece	**Yıl**	**Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı**
Yüksek Lisans	2025	Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilim Dalı, İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programı
Lisans	2002	Dicle Üniversitesi, Siirt Eğitim Eğitim Fakültesi

İş/İstihdam

Yıl	**Görev**
2002-2025	MEB Öğretmen

Alınan Burs ve Ödüller

Yıl	**Burs/Ödül**
2005	TEŞEKKÜR BELGESİ
2019	BAŞARI BELGESİ
2022	BAŞARI BELGESİ
2022	BAŞARI BELGESİ
2023	ÜSTÜN BAŞARI BELGESİ